

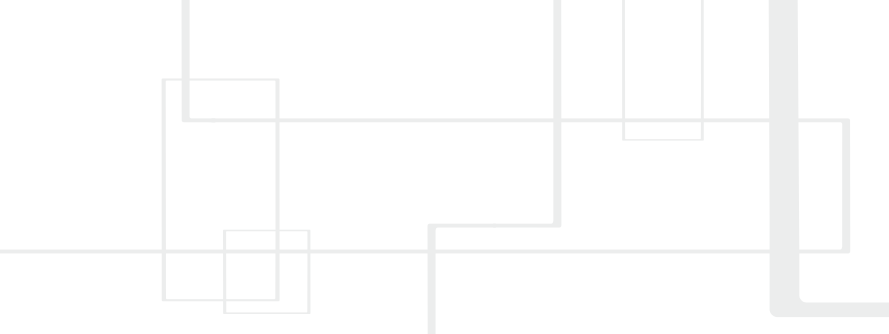

PÅ RETT HYLLE MED ÅNDSVERKLOVEN

EN VEILEDNING I OPPHAVSRETT FOR ARKIV, BIBLIOTEK OG MUSEUM

Charlotte Børde og Vebjørn Søndersrød

ABM #45
-skrift

ABM-UTVIKLING
POSTBOKS 8145 DEP
N-0033 OSLO

TELEFON: 23 11 75 00
TELEFAKS: 23 11 75 01

POST@ABM-UTVIKLING.NO
WWW.ABM-UTVIKLING.NO

TRYKK: 07 GRUPPEN AS

FORSIDEBILDE: TROMSØ
BIBLIOTEK OG BYARKIV.
FOTO: SIV DOLMEN

ISSN 1503-5972
ISBN 978-82-8105-060-0

ABM-UTVIKLING 2008

INNHOOLD

FORORD	6	2. RETTEN TIL Å GJØRE VERK TILGJENGELIG I	
1. GENERELT OM OPPHAVSRETT	8	ARKIV, BIBLIOTEK OG MUSEUM	18
1.1 HENSYN BAK LOVEN	8	2.1 INNLEDNING.....	18
1.2 VILKÅR FOR VERN ETTER		2.2 RETTEN TIL UTLÅN AV VERK	20
ÅNDSVERKLOVEN – HVA ER ET ÅNDSVERK?... 9		2.2.1 INNLEDNING.....	20
1.3 HVEM HAR OPPHAVSRETT?	10	2.2.2 RETTEN TIL Å LÅNE UT VERK	20
1.4 OFFENTLIGE DOKUMENTER ER UTEN VERN... 11		2.2.3 UNNTAK FOR DATAMASKINPROGRAMMER	21
1.5 SKILLE MELLOM OPPHAVSRETT OG		2.2.4 UNNTAK FOR UMLEIE	22
EIENDOMSRETT.....	12	2.2.5 AVTALEKLAUSULER SOM FORBYR UTLÅN	22
1.6 HVA INNBÆRER OPPHAVSRETTEEN?		2.2.6 PLIKTAVLEVERTE DOKUMENTER.....	23
OPPHAVSMANNENS ØKONOMISKE OG IDEELLE		2.3 RETTEN TIL VISNING AV VERK	23
ENERETTIGHETER.....	12	2.4. RETTEN TIL FREMFØRING AV VERK.....	24
1.7 LÅNREGLENE – AVGRENSING AV		2.4.1 INNLEDNING.....	24
OPPHAVSMANNENS ENERETT	13	2.4.2 TILGJENGELIGGJØRING AV VERK I DIGITALE	
1.8 VERNETIDSREGLERNE – HVOR LENGE ER ET		NETTVERK.....	26
ÅNDSVERK VERNET?	15	2.4.3 BRUK AV PEKERE.....	27
1.9 VERN ETTER MARKEDSFØRINGSLOVEN	15	2.4.4 FREMFØRING AV VERK FOR PUBLIKUM I ABM-	
1.10 NÆRSTÅENDE RETTIGHETER	16	INSTITUSJONER.....	28
1.11 AVTALER OM OPPHAVSRETT	16	2.5 KORT OM FREMFØRING AV VERK I	
1.12 OPPSUMMERING.....	16	UNDERVISNINGSVIRKSOMHET	28

3. RETTEN TIL Å FREMSTILLE EKSEMPLAR	30	4.2.6 KOPIERING AV PLIKTAVLEVERT MATERIALE .	44
3.1 INNLEDNING	30	4.3 TILGJENGELIGGJØRING MED HJEMMEL I	
3.2 KOPIERING TIL PRIVAT BRUK		FORSKRIFT TIL ÅNDSVERKLOVEN.....	45
– OMFANG OG INNHOLD.....	30	4.3.1 TILGJENGELIGGJØRING VIA	
3.3 FREMMED HJELP OG PRIVATKOPIERING	33	TERMINALER I EGNE LOKALER	45
3.4 KOPIERING TIL PRIVAT YRKESMESSIG BRUK..	34	4.3.2 ELEKTRONISK FJERNLÅN.....	47
3.5 KORT OM KOPIERING I		4.3.3 FORHOLDET TIL BEGRENSENDE	
UNDERSVINGSVIRKSOMHET	34	LISENSAVTALER	49
4. SPESIELLE REGLER FOR EKSEMPLAR		4.3.4 BRUKERS ADGANG TIL Å KOPIERE DIGITALT	
FREMSTILLING OG TILGJENGELIGGJØRING		TILGJENGELIGGJØRT MATERIALE.....	50
I ARKIV, BIBLIOTEK OG MUSEUM	36	5. ANDRE VIKTIGE LÅNEREGLER I BIBLIOTEK,	
4.1 INNLEDNING	36	ARKIV OG MUSEUM	54
4.1.1 FORSKRIFTEN TIL ÅNDSVERKLOVEN.....	36	5.1 SITATRETEN.....	54
4.1.2 HVEM GJELDER FORSKRIFTEN FOR?	38	5.2 BRUK AV BILDER I VITENSKAPELIGE	
4.1.3 GENERELLE BESTEMMELSER.....	39	FREMSTILLINGER	55
4.2 KOPIERING I ARKIV, BIBLIOTEK OG MUSEUM	40	5.3 BRUK AV BILDER FRA EGNE SAMLINGER I	
4.2.1 KONSERVERINGS- OG SIKRINGSFORMÅL.....	42	KATALOGER OG MEDDELELSER.....	57
4.2.2 FORSKNINGSFORMÅL I UNDERVISNINGS- OG		6. BEHANDLING AV IKKE-OFFENTLIGGJØRT	
FORSKNINGSINSTITUSJONER	42	MATERIALE	60
4.2.3 KOPIERING FOR UTLÅN	42	6.1 INNLEDNING	60
4.2.4 KOMPLETTERINGSFORMÅL.....	43	6.2 NÅR ER ET VERK OFFENTLIGGJØRT?.....	60
4.2.5 FOTOKOPIERING FOR UTLEVERING TIL EIE ...	44		

6.3	MATERIALE SOM KAN FORMIDLES UAVHENGIG AV OM DET ER OFFENTLIGGJORT ELLER IKKE	61	8.4	CREATIVE COMMONS OG LIGNENDE SPESIELLE LISENSER	74
6.4	BEHANDLING AV IKKE OFFENTLIGGJORT MATERIALE	62	8.5	AVTALELISENS	75
7.	NÆRSTÅENDE RETTIGHETER	64	8.6	OPPHAVSRETT I ANSETTELSESFORHOLD.....	76
7.1	INNLEDNING	64	8.7	KLARERING AV RETTIGHETER OG RETTIGHETSORGANISASJONER.....	78
7.2	FOTOGRAFISKE BILDER	64	9.	GJENBRUK AV MATERIALE HENTET FRA INTERNETT	80
7.3	FOTOGRAFI OG PERSONVERN– OM RETTEN TIL EGET BILDE.....	67	10.	ANSVAR OG VIRKNINGER AV BRUDD PÅ ÅNDSVERKLOVEN	84
7.4	KATALOGREGELEN.....	69	11.	ÅNDSVERKLOVEN I ET INTERNASJONALT PERSPEKTIV	86
7.5	UTØVENDE KUNSTNERES FREMFØRING.....	70	12.	OFTE STILTE SPØRSMÅL	88
7.6	LYDOPPTAK OG FILM – PRODUSENTRETTIGHETER.....	70	FORSKRIFT TIL ÅNDSVERKLOVEN KAPITTEL 1	96	
8.	AVTALER OM OPPHAVSRETT – LISENSAVTALER, AVTALELISENS OG KLARERING AV RETTIGHETER	72	LITTERATURLISTE	100	
8.1	INNLEDNING	72	STIKKORDSREGISTER	102	
8.2	OM TOLKNING AV AVTALER– SPESIALITETSPRINSIPPET	73			
8.3	LISENSAVTALER	73			

FORORD

Formålet med denne veiledningen er å gi en oversikt over de viktigste prinsippene i opphavsretten, samt å besvare de vanligste spørsmål knyttet til bruk av åndsverk og andre arbeid i arkiv-, bibliotek- og museumssektoren.

Opphavsretten blir regnet som et relativt vanskelig og uoversiktlig fagområde. I tillegg til åndsverkloven og forskriftene til denne loven, reguleres bruken av vernede verk i stor grad av avtaler med rettighetshaverne. Dette kan enkelte ganger skape usikkerhet hos brukeren med hensyn til hva som er lov og ikke lov. Derfor er de ulike rettgrunnlagene for bruk av vernede verk i lov, forskrift og avtale behandlet atskilt i ulike kapitler. Hensikten er å vise at der lov og forskrift ikke gir institusjonen hjemmel for den typen bruk av vernede verk som institusjonen ønsker, må denne bruken avtales konkret med rettighetshaverne. Arkiv, bibliotek og museum har behov for å bruke digital teknologi for å utføre sine samfunnsopdrag på en god og hensiktsmessig måte. Det er nettopp i forhold til den digitale bruk av åndsverk at avtaler er særlig aktuelt.

Det er gjennomført til dels store endringer i åndsverkloven og forskriftene til åndsverkloven de siste par årene. I 2001 vedtok EU et direktiv som regulerte opphavsrettigheter og nærstående rettigheter i informasjonssamfunnet. Dette direktivet ble implementert i norsk rett gjennom endringene i åndsverkloven som trådte i kraft 1. juli 2005, samt endringer i forskriften til åndsverkloven som trådte i kraft 1. januar 2008. Veiledningen legger spesielt vekt på å gi en utførlig behandling av de nye reglene i forskriften til åndsverkloven som gjelder kopiering og digital tilgjengeliggjøring av materiale i arkiv, bibliotek og museum.

Charlotte Børde og Vebjørn Søndersrød har til sammen arbeidet i over ni år i Nasjonalbiblioteket og har i denne tiden spesialisert seg i de opphavsrettslige problemstillinger som gjelder for abm-sektoren. Veiledningen er således utarbeidet på bakgrunn av spørsmål og erfaringer fra sektoren. Veiledningen gir en generell gjennomgang av de bestemmelsene i åndsverkloven som er relevante for arkiv, bibliotek og museum, samtidig er en

del punkter skrevet såpass detaljert at de også gir konkrete svar på ulike praktiske problemstillinger som de enkelte institusjoner står overfor i sin daglige virksomhet.

Veiledningen er blitt til i et samarbeid mellom Nasjonalbiblioteket og ABM-utvikling og er også tilgjengelig elektronisk på de to institusjoners hjemmesider. Vi vil takke forfatterne for godt utført arbeid og vil samtidig takke for godt samarbeid om publikasjonen.

Vi håper at veiledningen vil bli til nytte for alle som jobber i ABM-sektoren.

VIGDIS MOE SKARSTEIN
Nasjonalbibliotekar

LEIKNY HAGA INDERGAARD
direktør, ABM-utvikling

GENERELT OM OPPHAVSRETT

1.1 Hensyn bak loven

Med opphavsrett menes den tidsbegrensede retten som forfattere, komponister, skapende kunstnere og andre opphavsmenn har til å råde over sine verk.¹ Denne definisjonen er hentet fra forarbeidene til den viktigste norske loven på opphavsrettens område, nemlig lov om opphavsrett til åndsverk av 12. mai 1961 (åndsverkloven). Denne veiledningen tar opp de bestemmelsene i åndsverkloven, samt tilhørende bestemmelser i forskrift til åndsverkloven, som er av betydning for arkiv, bibliotek og museum. I tillegg gir den en oversikt over noen viktige avtaletyper om bruk av vernede verk i arkiv, bibliotek og museum.

Selv om mennesker har skapt åndsverk til alle tider, er rettsreglene om beskyttelse og bruk av slike verk av relativt ny dato. Opphavsretten slik den fremstår i dag, har vokst frem dels som følge av teknologiske nyvinninger (boktrykkerkunsten,

film- og lydopptaksteknologien, fotokopieringsmaskinen, Internett m.m.), dels som følge av behovet for markedsregulering og dels som følge av en naturrettslig tankegang – tanken om å verne selve den skapende innsats.²

Det første skritt i retning av opphavsrettslovgivning i Norge ble tatt med den dansk-norske forordning av 7. januar 1741 som regulerte forlagsrettslige spørsmål. Forordningen vernet først og fremst boktrykkerne, men den kom likevel til å innebære en viss beskyttelse av opphavsmennene.³ Fra en lovgivning som især ivaretok hensynet til markedsregulering, gikk rettsutviklingen etter hvert i retning av et sterkere vern av opphavsmannens interesser.

Vernet av opphavsmannens interesser kan sies å være forankret i alminnelige rettferdighetsbetraktninger: Den som har skapt et verk, bør også

1 Ot.prp nr. 15 (1994-95) s. 7.

2 Wagle og Ødegaard: Opphavsrett i en digital verden, Oslo 1997 s. 40.

3 Innst. O. XI (1960-61) s. 1.

høste fruktene av sitt arbeid. Opphavsretten gjør det mulig for opphavsmannen å ha kontroll med og kreve vederlag for bruk av verk og andre arbeider. Dette økonomiske incentivet antas å bidra til økt åndsverkproduksjon i samfunnet. Opphavsretten kan videre sees på som en investeringsforutsetning: Opphavsrettighetene gir en viss garanti for den økonomiske risiko opphavsmannen ofte må ta for å skape et verk.

Samtidig skal åndsverkloven også sikre samfunnets behov for å få tilgang til de verk som blir skapt. Dette er viktig av hensyn til forskning og undervisning, offentlig debatt, kunnskap og demokrati, samt hensynet til videre kulturell og vitenskapelig produksjon. Nye åndsverk skapes ikke i et kulturelt vakuum.

Opphavsmannens rettigheter må etter dette avbalanseres mot samfunnsmessige hensyn. Denne interesseravveining gjenspeiles i åndsverklovens oppbygning. Bestemmelsene som sikrer allmennhetens tilgang, er likeverdige med opphavsmannens rettigheter, selv om de er begrunnet ut fra forskjellige hensyn.⁴

1.2 **Vilkår for vern etter åndsverkloven.** **Hva er et åndsverk?**

For å være et åndsverk i åndsverklovens forstand, må tre vilkår være oppfylt.

For det første må det dreie seg om et verk på det litterære, vitenskapelige eller kunstneriske området. Åndsverklovens § 1 lister opp en rekke eksempler på verk innenfor disse områdene, slik som skrifter av alle slag, muntlige foredrag, musikkverk, filmverk, malerier, bygningskunst,

kart, kunsthåndverk, datamaskinprogrammer m.m. Listen er ikke uttømmende.

For det andre må verket ha «verkshøyde». Det betyr at verket må være resultat av en individuell og skapende innsats. Opphavsmannen må altså ha satt et visst personlig særpreg på verket som gjør at det klart atskiller seg fra andre lignende typer verk. Det stilles altså et visst krav til originalitet. Derimot stilles ingen krav til kvalitet eller estetikk. Det noen vil mene er stygge, simple eller vulgære verk, kan også være åndsverk.

For de fleste typer verk, slik som litterære verk, musikkverk og kunstverk, vil terskelen for hva som regnes for et åndsverk være relativt lav. Dette fordi rammene for den kreative utformingen er så uendelig stor. Derimot kan det være vanskeligere å få konstatert verkshøyde for utformingen av en kjøkkenstol eller tilsvarende bruksgjenstand. Resultatet av et dyktig utført håndverk utgjør ikke i seg selv et åndsverk.

Åndsverk må være menneskeskapt. Det ryktes at en ape i en dyrepark nær Borås var en dreven maler, men hans produksjon fikk likevel ikke noe vern etter åndsverkloven. Både barn og umyndige voksne kan skape åndsverk i opphavsrettens forstand. Derimot er det klart at en juridisk person (organisasjon, stiftelse, aksjeselskap og lignende) ikke kan skape verk.⁵

For det tredje må verket ha kommet til uttrykk på en slik måte at det kan oppleves av andre. Opphavsretten beskytter ikke ideer, prinsipper eller lignende, kun den konkrete utforming av verket.⁶

5 Derimot kan juridiske personer i juridisk forstand skape nærstående rettigheter, jfr. åndsverkloven kapittel 5 og databaser.

6 Koktvedgaard, Mogens: Lærebog i immaterialret, 5. utg., København 1999.

4 Innst. O. XI (1960-61) s. 2.

En slik konkret utforming omfatter ikke bare åndsverk i form av et håndfast eksemplar, slik som tekst på et papir, farge på et lerret, lyd- og filmopptak, men også muntlige fordrag eller musikalske improvisasjoner fremført for andre.

Et åndsverk har beskyttelse etter åndsverkloven idet verket er skapt. Det kreves ingen særskilt registrering eller påføring av copyright-merke på verket.⁷ Slik merking har derfor ingen betydning for vern etter åndsverkloven. Imidlertid kan merket tjene som en påminnelse for brukeren om at det er knyttet rettigheter til verket.

1.3 Hvem har opphavsrett?

Den som skaper et åndsverk, har opphavsrett til verket.⁸ Opphavsretten oppstår altså i utgangspunktet hos det mennesket som har skapt verket.

Det er ikke uvanlig at flere mennesker samarbeider om å skape et verk. Er det to eller flere opphavsmenn til et åndsverk uten at de enkelte ytelser kan skilles ut som særskilte verk, erverver de opphavsrett til verket i fellesskap.⁹ Slike verk kalles gjerne *fellesverk* eller «udelelige samarbeidsverk». Et klassisk eksempel på fellesverk er «Brudeferden i Hardanger» av Tidemann og Gude.

Ved å sammenstille flere selvstendige åndsverk eller deler av åndsverk kan den som sammenstiller verkene få opphavsrett til selve sammenstillingen.¹⁰ Slike verk kalles *samleverk*. Forutsetningen er at det ligger en skapende innsats bak selve

sammenstillingen, slik at samleverket i seg selv er et nytt åndsverk. Eksempler på samleverk er antologier, sangbøker, diktsamlinger. Opphavsretten til de enkelte åndsverk i samleverket forblir hos den enkelte opphavsmann dersom annet ikke er avtalt.

Dersom selve sammenstillingen ikke anses som et nytt åndsverk, kalles det gjerne for et *sammensatt verk*. En bok som består av tekst og illustrasjoner som er utført av to forskjellige personer, vil ofte være et sammensatt verk. Bidragsyterne til det sammensatte verket kan bare råde over sitt åndsverk. For å utnytte hele det sammensatte verket må den enkelte bidragsyter inngå avtale med de andre om dette.

En *bearbeidelse* av en annens åndsverk kan resultere i at et nytt åndsverk blir skapt. Bearbeideren har da opphavsrett til det nye verket, se åndsverkloven § 4. Forutsetningen er at det har oppstått et nytt og selvstendig åndsverk, slik at det nye verket ikke fremstår som et plagiat eller en annen form for ulovlig kopi. Grensen mellom hva som regnes som lovlig bearbeidelse og hva som anses som ulovlig plagiat, kan være vanskelig å trekke.

Åndsverkloven § 4 annet ledd inneholder en spesialbestemmelse for oversettelser og tilsvarende kunstneriske eller litterære bearbeidelser av andres verk (for eksempel filmatisering av romaner). Denne bestemmelsen gir bearbeideren enerett til det nye, bearbeidede åndsverket. Men i og med at bearbeidelsen i slike tilfeller ligger så tett opptil det opprinnelige verket,¹¹ må han ha samtykke fra den opprinnelige opphavsmannen for å gjøre bearbeidelsen tilgjengelig for allmennheten.

Opphavsmannen kan, ved avtale, helt eller

7 Tidligere var det et krav i USA at åndsverk skulle registreres og bli utstyrt med copyright-merke. Dette bortfalt da USA tiltrådte Bernkonvensjonen i 1988. Men fremdeles er det mulig å registrere verk i US Copyright Office.

8 Åvl. § 1.

9 Se åndsverkloven. § 6.

10 Se åndsverkloven. § 5.

11 Norsk Lovkommentar til Åndsverkloven på www.rechtsdata.no, Note 6 av Magnus Stray Vyrje.

delvis overdra sin rett til å råde over verket til tredjemann.¹² En forlagsavtale er typisk eksempel på overdragelse av opphavsrettigheter. Det samme er plateselskapenes avtaler med ulike artister, komponister og tekstforfattere.

Åndsverkloven oppstiller en særskilt regel om overgang av rettigheter i ansettelsesforhold i forbindelse med produksjonen av datamaskinprogram.¹³ Denne bestemmelsen er et klart unntak fra hovedregelen om at overgang av rettigheter i ansettelsesforhold må avtales særskilt i selve ansettelseskontrakten eller annen kontrakt mellom partene.¹⁴

Opphavsrettighetene kan videre bli overført til andre ved arv, skifte eller konkurs.

Dette betyr at et verk kan ha mange rettighetshavere. I slike tilfeller kan det være vanskelig å kartlegge rettighetsforholdet, noe som igjen kan skape problemer for den som skal innhente tillatelse til bruk av verket.¹⁵

1.4 Offentlige dokumenter er uten vern

Det fremgår av åndsverklovens § 9 at lover, forskrifter, rettsavgjørelser og andre vedtak av offentlig myndighet er uten vern etter åndsverkloven. Det samme gjelder forslag, utredninger og andre uttalelser som gjelder offentlig myndighetsutøvelse og er avgitt av offentlig myndighet, offentlig oppnevnt råd eller utvalg eller utgitt av det offentlige.

Bakgrunnen for denne bestemmelsen er ønsket om at slike offentlige dokumenter fritt skal kunne spres blant allmennheten uten noen

12 Se åndsverkloven. § 39.

13 Se åndsverkloven. § 39g.

14 Se punkt 8.6 om opphavsrett i ansettelsesforhold.

15 Se nærmere om klarering av rettigheter under punkt 8.7.

opphevingsrettslige hindringer.¹⁶ På den måten kan borgerne følge med på hva staten driver med og ha grunnlag for å kritisere myndighetsutøvelsen. Offentlige dokumenter er dessuten produsert på grunnlag av borgernes skattepenger, og det er da rimelig at de skal kunne bruke dem fritt og gratis.

Dokumenter som typisk faller inn under bestemmelsen, er proposisjoner og innstillinger som inngår i det offentliges beslutningsgrunnlag i lovsaker. Andre eksempler er departementenes offentlige utredninger, kommunenes reguleringsplaner, rapporter fra institusjoner som er gitt i oppdrag å foreta utredning som grunnlag for offentlig beslutning,¹⁷ samt domstolenes avgjørelser.

Begrepet offentlig myndighet må forstås vidt¹⁸ og omfatter forvaltningen, både sentralt og kommunalt, Stortinget og andre organer som har til oppgave å avgi uttalelser om offentlig myndighetsutøvelse, slik som kommunestyret, skolestyret, likningsetaten, fylkesadministrasjonen, departementene, samt Sivilombudsmannen, Likestillingsombudet og lignende organer.¹⁹ Videre omfattes dokumenter fra private institusjoner som har tillatelse til å utøve offentlig myndighet, for eksempel Veritas og en del fiskeriorganisasjoner, når disse utøver offentlig myndighet.²⁰ Likeledes er offisielle oversettelser av slike tekster uten vern etter åndsverkloven.

16 Norsk Lovkommentar til Åndsverkloven på www.rechtsdata.no, note 11 av Magnus Stray Vyrje og Rognstad, Ole-Andreas: Fragmenter til en lærebok i opphavsrett, Oslo 2004, s. 45, samt forarbeid til åndsverkloven av 1930 (Innst. 1925 s. 30).

17 Norsk Lovkommentar til Åndsverkloven på www.rechtsdata.no, note 11 av Magnus Stray Vyrje

18 Ot.prp. nr. 15 (1994-95) s. 109.

19 Mauritzen, Ingrid: En opphavsrettslig veiledning for bibliotek, Oslo 2000.

20 Ot.prp. nr. 15 (1994-95) s. 109.

Åndsverk som ikke er produsert særskilt til bruk i offentlig dokument, og som det siteres fra eller som gjengis i særskilt vedlegg, omfattes ikke av unntaksbestemmelsen i åndsverkloven § 9. Heller ikke lyrikk, musikkverk eller kunstverk omfattes av åndsverklovens § 9. Unntaket for disse tre verkstypene er begrunnet med at vernet for ideelle interesser har større praktisk betydning enn ved sakprosa, og at de enkelte verk gjerne har større økonomisk betydning for opphavsmannen.²¹

Offentlige dokumenter som er uten vern etter åndsverklovens § 9, kan fritt kopieres og tilgjengeliggjøres for allmennheten uten samtykke fra opphavsmannen.

1.5 Skille mellom opphavsrett og eiendomsrett

Som nevnt ovenfor²² er det et vilkår for vern etter åndsverkloven at verket har fått en eller annen form for konkret utforming. Men det må skilles mellom opphavsrett til verket som sådan og eiendomsrett til det konkrete, fysiske eksemplar. Opphavsretten gir den som har skapt verket, en enerett til å råde over verket som sådant på bestemte måter. Eiendomsretten til et eksemplar av verket gir kun rett til å råde over det konkrete eksemplaret. Når man kjøper en bok, får man således kun eiendomsrett til det kjøpte eksemplaret av boken. Opphavsretten forblir hos opphavsmannen.

Arkiv, bibliotek og museum sitter med store samlinger av åndsverk hvor de har eiendomsrett til det fysiske eksemplar, men som de normalt ikke har opphavsretten til. Formidling og

eventuell kopiering av vernede verk må derfor skje innenfor rammen av det åndsverkloven tillater eller på grunnlag av avtale. Eierposisjonen gir likevel en viss råderett, for eksempel kan institusjonen selv bestemme hvorvidt et gammelt og sjeldent eksemplar av et verk skal kunne lånes ut eller tillates fotografert eller reprodusert.

1.6 Hva innebærer opphavsretten? Opphavsmannens økonomiske og ideelle enerettigheter

Åndsverkloven § 2 gir, innenfor de rammene loven setter, opphavsmannen enerett til å råde over åndsverket ved å fremstille eksemplar av verket og gjøre verket tilgjengelig for allmennheten.²³

Eneretten gir opphavsmannen en eksklusiv utnyttelsesrett i forhold til sitt verk. Disse rettighetene kalles gjerne for de økonomiske rettighetene, fordi det er disse rettighetene som skal sikre opphavsmannen et økonomisk utkomme av sitt verk. Med fremstilling av eksemplar menes alle former for kopiering av verket i analog eller digital form, samt overføring av verket til alle typer innretninger som kan gjengi verket.

Opphavsmannen har også et vern mot at verket endres. Derimot har opphavsmannen ikke vern mot at andre bearbeider verket, slik at et nytt og selvstendig åndsverk oppstår.

Med tilgjengeliggjøring for allmennheten menes alle former for:

- spredning av verket ved salg, utlån eller utleie til allmennheten,
- offentlig visning av fysiske eksemplar av verket eller

²¹ Rognstad, Ole-Andreas: Fragmenter til en lærebok i opphavsrett, Oslo 2004, s.44, samt NOU 1988:22 s. 100.

²² Se punkt 1.2.

²³ Se åndsverkloven § 2.

- offentlig fremføring av verket, herunder kringkasting eller annen overføring av verket i nettverk, samt fremføring ved hjelp av avspillerapparat foran publikum.

Med begrepet «offentlig tilgjengeliggjøring» menes en tilgjengeliggjøring utenfor det private område, altså utenfor familie- og vennekretsen. Grensen mellom en offentlig og en privat tilgjengeliggjøring beror på en konkret vurdering i det enkelte tilfelle og må ved en tvist til syvende og sist fastsettes av domstolene.

Opphavsmannens enerett til å råde over verket betyr at brukeren må be opphavsmannen om tillatelse til å utnytte verket i den grad det ikke finnes låneregler²⁴ i åndsverkloven som dekker den aktuelle bruk.

Opphavsretten verner ikke bare opphavsmannens økonomiske interesser. Vernet omfatter også de ideelle eller «moralske» rettigheter i verket («droit moral»)²⁵. Disse rettighetene omfatter retten til å bli navngitt og retten til respekt for opphavsmannen og verket.

Navngivelsesretten innebærer at opphavsmannen navngis i henhold til god skikk på eksemplarer av verket og i forbindelse med annen formidling av verket. Arkiv, bibliotek og museum som er profesjonelle formidlere av verk, bør være spesielt nøye med navngivelsesretten i sin løpende virksomhet.

Respektretten innebærer at det ikke er lov å endre eller gjøre verket tilgjengelig på en måte eller i en sammenheng som er krenkende for

opphavsmannens anseelse eller verkets anseelse eller egenart.

Opphavsmannens ideelle rettigheter er personlige og kan derfor ikke overdras.²⁶ De ideelle rettighetene er, i motsetning til de økonomiske rettighetene, ikke begrenset av reglene om vernetid. De ideelle rettighetene må derfor respekteres til evig tid.

1.7 Lånereglene – Avgrensning av opphavsmannens enerett

I prinsippet omfatter opphavsmannens enerettigheter enhver form for utnyttelse av verket i det offentlige rom. Opphavsmannen har altså i utgangspunktet fått et slags «markedsmessig monopol». Men en slik altopplukende enerett harmonerer dårlig med de behov som samfunnet rettmessig har for å få tilgang til verket. Derfor avgrenses opphavsmannens enerettigheter i åndsverkloven gjennom ulike bestemmelser om fri bruk av åndsverk og andre lovbestemte regler som gir allmennheten tilgang til verket. Disse bestemmelsene i åndsverkloven kalles gjerne med et felles ord for «lånereglene». I tillegg avgrenser også reglene om vernetid opphavsmannens enerettigheter.

Åndsverklovens låneregler er avgjørende for den virksomhet som drives i arkiv, bibliotek og museum. Det er disse reglene som ligger til grunn for eksemplarfremstilling, utlån, visning og fremføring av verk i disse institusjonene.²⁷

Det er tre typer låneregler som begrenser

²⁴ Se punkt 1.7.

²⁵ Se åndsverkloven § 3.

²⁶ Norsk Lovkommentar til Åndsverkloven på www.rechtsdata.no, note 5 av Magnus Stray Vyrje.

²⁷ I tillegg kommer den utnyttelsen og bruken som er basert på avtaler, se nærmere om dette nedenfor under kapittel 8.

opphavsmannens enerett etter åndsverkloven § 2. Det er bestemmelsene om fri bruk av verk, tvangslisens og avtalelisens.

Bestemmelsene om fri bruk innebærer at brukeren kan utnytte verket innenfor bestemmelsens rammer uten å spørre opphavsmannen om tilatelse og uten å betale vederlag. Viktige fribruksbestemmelser for arkiv, bibliotek og museum er åndsverklovens § 19 om utlån av eksemplarer av åndsverk, åndsverklovens § 20 om visning av eksemplarer av verk, åndsverklovens § 16 med forskrifter om retten til eksemplarfremstilling og offentlig fremføring i arkiv, bibliotek og museum, åndsverklovens § 22 om retten til å sitere, åndsverklovens § 23 om retten til å gjengi kunstverk og fotografiske verk/bilder og åndsverklovens § 24 om avbildning i katalog og meddelelse om utstilling.

Bestemmelsene om tvangslisens innebærer en lovbestemt rett for brukeren til å utnytte verket til særskilte formål mot å betale vederlag til opphavsmannen. En tvangslisens medfører altså at opphavsmannen ikke kan motsette seg den brukeren skisserer, men han har krav på vederlag. Et eksempel på tvangslisens er bruk av fotografiske verk i vitenskapelige fremstillinger av allmennopplysende karakter, se åndsverklovens § 23 annet ledd,²⁸ og offentlig fremføring av lydopptak i åndsverklovens § 45 b.²⁹

En avtalelisens er en lovbasert, kollektiv avtale om bruk av åndsverk. Denne inngås mellom en organisasjon godkjent av Kultur- og kirkedepartementet, som representerer en vesentlig del av

rettighetshaverne (opphavsmennene), og en eller flere brukere. Partene kan forhandle enkeltheter innenfor lovens rammer. Den lovbestemte avtalelisens medfører at avtalen gir en utvidet rekkevidde, slik at den også omfatter opphavsmenn som ikke er medlem av organisasjonen. Etter lovendringen i 2005 er det innført en avtalelisens for arkiv, bibliotek og museum i åndsverklovens § 16 a. Dessuten finnes det en viktig avtalelisens for undervisningssektoren i åndsverklovens § 13 b).

De lovbaserte reglene om tvangslisens og avtalelisens må ikke forveksles med «vanlige» lisensavtaler. En lisensavtale er en frivillig avtale som inngås mellom opphavsmannen/rettighetshaver og en bruker eller brukergruppe. Opphavsmannen står her fritt til å avtale omfang og type bruk av verket, samt vederlagets størrelse. Lisensavtaler er mye brukt i bibliotek for å gi tilgang til elektroniske tidsskrifter og annet materiale som tilbys digitalt over nett.³⁰

Det er viktig å være oppmerksom på at låne-reglene kun gjelder for offentliggjorte eller utgitte verk³¹. Begrunnelsen for dette er å sikre at opphavsmannen har kontroll med den første offentliggjøring av verket og den etterfølgende økonomiske utnyttelsen av verket.

Arkiv, bibliotek og museum har både offentliggjort og ikke offentliggjort materiale i sine samlinger. I punkt 5 drøftes nærmere håndteringen av ikke-offentliggjort materiale i abm-institusjonene.

²⁸ Se nærmere om dette under punkt 5.2.

²⁹ Se nærmere om dette under punkt 7.6.

³⁰ Se nærmere om dette under punkt 8.3.

³¹ Se åndsverkloven § 8, samt punkt 6.2 nedenfor.

1.8 Vernetidsreglene - Hvor lenge er et åndsverk vernet?

Opphavsretten varer i opphavsmannens levetid og 70 år etter utgangen av opphavsmannens dødsår.³² Selv om rettighetene er gått over til arbeidsgiver, forlag eller lignende gjelder 70-årsfristen fra utgangen av dødsåret til den som har skapt verket. Det betyr at hvis opphavsmannen døde i 1912, må det legges til 70 år etter utløpet av 1912, slik at vernetiden for verket er utløpt fra og med 1. januar 1983. Det er ofte opphavsmannens livsarvinger som forvalter opphavsretten etter opphavsmannens død, men også andre kan ha fått overdratt opphavsretten ved testament eller avtale.

Når vernetiden er utløpt, sier man gjerne at verket er «*falt i det fri*». Det vil si at verket ikke lenger er beskyttet av åndsverklovens bestemmelser om økonomiske eneretter. Man kan da fritt kopiere verket og tilgjengeliggjøre det for allmennheten, såfremt opphavsmannen navngis og verket ikke utnyttes på en krenkende måte.

Som nevnt ovenfor under punkt 1.3 kan det være flere rettighetshavere til et verk. Åndsverket kan bl.a. være skapt av flere i fellesskap, eller det kan være bearbeidet, slik at det oppstår ny opphavsrett på bearbeiderens hånd.

Åndsverk som er fellesverk, er vernet i opphavsmannens levetid og 70 år etter utløpet av dødsåret til lengstlevende opphavsmann.

Samleverk er vernet i sammenstillers levetid og 70 år etter utløpet av hans dødsår. Dersom flere har vært sammen om å lage samleverket, varer vernet 70 år etter utløpet av dødsåret til

³² Se åndsverkloven § 40.

lengstlevende. I tillegg må man også se på vernetiden til de enkelte åndsverk i sammenstillingen.

Selv om et originalverk er «falt i det fri», kan verket være oversatt eller bearbeidet såpass mye at man står overfor et nytt åndsverk. I slike tilfeller nyter bearbeidelsen vanlig opphavsrettslig vern, d.v.s. at det nye, bearbeidede verket er vernet i bearbeiderens levetid og 70 år etter hans dødsår.

Nærstående rettigheter, slik som utøvende kunstners rettigheter, produsentrettigheter, rettigheter til fotografiske bilder og kataloger som ikke er åndsverk, har egne vernetidsregler.³³

1.9 Vern etter markedsføringsloven

I tillegg til de opphavsrettslige reglene om vernetid som er beskrevet ovenfor, kan et verk også være vernet etter andre rettsregler. Arkiv, bibliotek og museum bør være oppmerksomme på at det gjelder et prinsipp om «*satsbeskyttelse*» i forhold til trykket materiale. Prinsippet kan utledes av markedsføringslovens § 1 og innebærer kort sagt at det ikke er lov å snylte på andres arbeid. Det satsbilde som et forlag har utarbeidet, er etter dette beskyttet mot illojal utnyttelse fra konkurrentenes side. Markedsføringsloven verner på denne måten forlagets investeringer. En slavisk avfotografering/digitalisering innebærer en utnyttelse av forlagets innsats som lett vil kunne komme i konkurranse med den opprinnelige forlagsutgivelsen. Så lenge utgivelsen stadig er i handelen, eller forlaget har planer om å bringe utgivelsen ut i handel igjen, vil kopieringen kunne ha en negativ effekt på salget av denne boken.

³³ Se nærmere kapittel 7.

Satsbeskyttelsen må vurderes i forhold til den konkrete utgivelsen. Det er mulig at en eldre utgivelse av samme verk fritt kan kopieres, selv om en nyere utgivelse av verket fortsatt har satsbeskyttelse.

Det må antas at den absolutte grensen for satsbeskyttelse er 50 år fra verket ble utgitt, fordi det ikke vil være naturlig at satsbeskyttelsen varer lenger enn andre produsentrettigheter.³⁴

For satsbilde som er under 50 år, beror beskyttelsen på et skjønn. Et viktig moment i vurderingen er om utgivelsen fremdeles er kommersiell interessant for forlaget, og om en avfotografering av utgivelsen dermed kan ha en negativ effekt på forlagssalget.

1.10 Nærstående rettigheter

Det er mange typer arbeid som krever både tid, kunnskap og praktiske ferdigheter i å fremstille, men som likevel ikke har verkhøyde, og som dermed ikke får opphavsrettslig vern som et åndsverk. Åndsverkloven har imidlertid tatt høyde for at også noen av disse arbeidene har behov for en viss rettsbeskyttelse for den arbeidsinnsatsen som er lagt ned. Eksempler på slikt arbeid eller slike prestasjoner er produsentrettigheter, katalogrettigheter, utøvende kunstners rettigheter og rettigheter til fotografiske bilder. Disse rettighetene går ofte under betegnelsen «*naborettigheter*» eller «*nærstående rettigheter*».³⁵

Det er for en stor del samme type enerettighetsvern også etter disse bestemmelsene. Den største forskjellen er at rettighetene ikke har en

like lang vernetid. Vernetiden for denne typen verk er som hovedregel 50 år.³⁶ Se nærmere om disse verkene nedenfor i punkt 6.

1.11 Avtaler om opphavsrett

Opphavsmannen kan helt eller delvis overdra sin rett til å råde over åndsverket³⁷. Rettighetene kan overdras med eller uten vederlag, ved muntlig eller skriftlig avtale. Det er denne råderetten som gjør det mulig for opphavsmannen å utnytte verket økonomisk. Samtidig gir råderetten også samfunnet anledning til å få tilgang til verket utover det de lovbestemte lånereglene fastsetter. Selv om åndsverklovens regler om tilgang og bruk dekker en del av den virksomhet som foregår i arkiv, bibliotek og museum, er det mange typer utnyttelse som må avtales særskilt med opphavsmannen. Dette gjelder især på det digitale (elektroniske) området, bl.a. i forbindelse med fremføring av verk på Internett eller andre elektroniske nettverk.

En del av det materiale som i dag tilbys på nett i arkiv, bibliotek og museum, er basert på lisensavtaler. Brukerens tilgang til verket reguleres da av lisensavtalen og ikke av åndsverkloven.

Etter endringene i åndsverkloven av 2005 er det innført en avtalelisens for arkiv, bibliotek og museum. Denne avtalelisensen er foreløpig ikke tatt i bruk.³⁸

1.12 Oppsummering

Opphavsmannen har enerett til å fremstille eksemplar (lage kopier) av sitt verk og tilgjengeliggjøre verket for allmennheten (ved spredning,

³⁴ Se åndsverkloven § 45.

³⁵ Se åndsverklovens kapittel 5.

³⁶ Se nærmere om nærstående rettigheter nedenfor under kapittel 7.

³⁷ Se åndsverklovens kapittel 3.

³⁸ Se nærmere om de ulike avtaletyper nedenfor i punkt 8.

visning og fremføring). Offentlige dokumenter er uten vern etter åndsverkloven. Åndsverkloven inneholder bestemmelser som avgrenser opphavsmannen enerett, slik at verket i en viss utstrekning kan kopieres og gjøres tilgjengelig uten samtykke fra rettighetshaverne. Det må skilles mellom opphavsrett til verket som sådant og eiendomsrett til det konkrete, fysiske eksemplar.

Ervervelse av et eksemplar medfører ingen ervervelse av opphavsrett, men opphavsmannen kan overdra deler av opphavsretten ved avtale. Opphavsretten varer i opphavsmannens levetid og 70 år etter opphavsmannens død. Etter dette kan verket brukes fritt så lenge opphavsmannen navngis i henhold til god skikk og verket ikke gjengis på en krenkende måte.

ÅNDSVERKLOVENS SYSTEM

Opphavsmannens økonomiske enerettigheter Åndsverklovens § 2		«Samfunnets rettigheter» Lånerreglene i åndsverklovens kapittel 2 (§§ 12, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24) Åndsverklovens kapittel 4 Vernetid	
Eksemplarfremstilling (til og fra alle typer media)	Tilgjengeliggjøring for allmennheten -Spredning av fysisk eksemplar av verk -Visning av fysisk eksemplar av verk -Fremføring foran publikum, ved hjelp av avspillingsutstyr eller i nettverk	Eksemplarfremstilling, for eksempel: Privat kopiering Åvl. § 12 abm-kopiering Åvl. § 16 Sitat Åvl. § 22 Bildekopiering Åvl. §§ 23, 23 a, 24	Tilgjengeliggjøring for allmennheten, for eksempel: -Spredning av fysisk eksemplar, åvl. § 19 -Visning av fysisk eksemplar, åvl. § 20 -Fremføring foran publikum, åvl. § 21
Opphavsmannen ideelle rettigheter må alltid respekteres. Åndsverklovens § 3 - retten til å bli navngitt og respektretten.			

Bruk av vernede verk utover lånerreglene i åndsverklovens kapittel 2 krever samtykke fra opphavsmannen/rettighetshaver.

RETTE

til å gjøre verk tilgjengelig i arkiv, bibliotek og museum

2.1 Innledning

En av viktigste oppgavene for arkiv, bibliotek og museum er å formidle kunst og kultur, informasjon og kunnskap på en god og hensiktsmessig måte. Tradisjonelt har mye av formidlingsvirksomheten i abm-sektoren vært basert på utlån og visning av fysiske eksemplar av åndsverk og andre typer arbeid. Fremdeles vil formidlingen av verk foregå på tradisjonelt vis, men i tillegg er det viktig at institusjonene får ta i bruk ny teknologi i sin formidlingsvirksomhet, slik at de kan møte brukernes behov. I den grad åndsverkloven og avtaler med rettighetshavere tillater det, vil en større del av formidlingsvirksomheten etter hvert skje gjennom elektroniske nettverk, herunder Internett.

Som nevnt innledningsvis i punkt 1.6, tilhører det opphavsmannens enerett å fremstille et eksemplar av verket og tilgjengeliggjøre verket for allmennheten. Det er disse enerettighetene som

skal sikre opphavsmannen en viss økonomisk inntjening. For å skape en rimelig balanse i forhold til samfunnsmessige behov inneholder åndsverkloven låne-regler¹ som avgrenser opphavsmannens enerettigheter.

Nedenfor vil vi gjennomgå låne-reglene for tilgjengeliggjøring av fysiske verk, samt redegjøre for hvordan disse anvendes i forhold til fremføring av verk i elektroniske nettverk. Rettslig er det viktig å merke seg at formidling av åndsverk i elektroniske nettverk ikke regnes som en visning av verket i opphavsrettslig forstand. Når et verk formidles digitalt, skjer det to rettslige handlinger: Verket kopieres (det lages en ny digital kopi), og verket fremføres på skjermen for brukeren. Disse handlingene utgjør et inngrep i opphavsmannens enerettigheter og krever derfor hjemmel i lov eller avtale.

¹ Se punkt 1.7 ovenfor.

TROMSØ BIBLIOTEK OG BYARKIV. FOTO: SIV DOLMEN

2.2 Retten til utlån av verk

2.2.1 Innledning

Utgangspunktet i åndsverkloven er at opphavsmannen har enerett til å gjøre åndsverket tilgjengelig for allmennheten.² Å gjøre et åndsverk tilgjengelig for allmennheten betyr å gi noen utenfor den private krets tilgang til det, enten ved at eksemplar av åndsverket spres eller vises utenfor den private krets, eller ved at verket fremføres utenfor den private krets.

For å imøtekomme allmennhetens behov for tilgang til verk er det gjort en viktig avgrensning i opphavsmannens enerett til spredning av verk gjennom låneregelen i åndsverklovens § 19. Denne bestemmelsen innebærer at eksemplar av offentliggjort åndsverk lovlig kan lånes ut, selges eller gis bort av hvem som helst til hvem som helst. Åndsverklovens § 19 utgjør dermed det juridiske fundament for tradisjonelt utlån av fysisk eksemplar av offentliggjorte åndsverk i abm-sektoren.

Regelen i åndsverklovens § 19 betegnes som regelen om «konsumpsjon av spredningsrett». Begrepet konsumpsjon er en metafor på at eneretten til spredning er «fortært eller spist opp» (konsumert), slik at opphavsmannens enerett blir begrenset.

2.2.2 Retten til å låne ut verk

Det følger av åndsverklovens § 19 at dersom et eksemplar av et åndsverk er solgt med samtykke av opphavsmannen, kan hvem som helst lovlig spre dette eksemplaret videre blant allmennheten.³

² Se åndsverkloven § 2, første ledd.

³ Eksemplaret må, for å være omfattet av denne bestemmelsen, være solgt innenfor EU/EØS-området. Det er viktig å merke seg at vilkåret om at verket må ha vært solgt innenfor EØS-området, ikke gjelder for utlån. Regelen ble laget slik nettopp for at

Det typiske eksempelet er en bok der opphavsmannen, det vil si forfatteren, har overdratt retten til eksemplarframstilling og salg til et forlag, som så selger eksemplarer av boken til allmennheten.

Tilsvarende gjelder eksemplar av offentliggjort⁴ verk som på annen måte enn salg er overdratt, forutsatt at det er opphavsmannen som har overdratt det. Eksempelet her kan være at opphavsmannen har gitt bort et eksemplar som deretter spres videre. Legg merke til at verket altså må være offentliggjort for at det skal kunne spres videre.

Er eksemplar av *ikke-offentliggjort* verk gitt bort av opphavsmannen, kan eksemplaret ikke lovlig spres videre ved for eksempel utlån. Skal slikt eksemplar lånes ut, må opphavsmannen samtykke til utlånet.⁵

Når det gjelder kunstverk eller fotografisk verk som *ikke* er offentliggjort, kan disse derimot lovlig overdras videre, forutsatt at det er opphavsmannen (eller dennes arvinger) som overdrar dem.⁶ Dette vil ha betydning for eksempel for et museum som er så heldig å få kunstverk eller fotografiske verk som ikke tidligere er offentliggjort.

Åndsverkloven § 19 gjelder bare fysiske eksemplar av åndsverk. Digitale eksemplar av åndsverk som en abm-institusjon har tilgang til gjennom elektroniske nettverk, er ikke omfattet og kan ikke spres videre med hjemmel i bestemmelsen.⁷ Dette skyldes at spredning av åndsverk i et elektronisk

bibliotekene skal få lov til å kjøpe åndsverk fra hele verden, og deretter låne disse ut til publikum.

⁴ Se åndsverklovens § 8 første ledd og punkt 6.2 om «offentliggjort verk».

⁵ Se nærmere punkt 6.4 om behandling av ikke-offentliggjorte verk.

⁶ Se punkt 6.2 og 6.4 om behandling av ikke-offentliggjorte verk.

⁷ Se Ot.prp. 46 (2004-2005) punkt 3.3.1.4.1.

nettverk regnes som en tjeneste, og ikke en vare.⁸ I disse tilfellene må videre spredning ha hjemmel i avtale. Dette gjelder også analoge kopier av digitalt åndsverk som institusjonen har fått tilgang til gjennom elektroniske nettverk. Et eksempel her er papirutskrifter eller en cd med musikk som institusjonen lovlig selv har fremstilt etter at institusjonen har kjøpt musikken gjennom en nedlastings-tjeneste. Slike analoge kopier av digitale eksemplarer kan ikke lovlig spres videre. Disse kan altså ikke lånes ut, med mindre institusjonen inngår en avtale om videre spredning med opphavsmannen.

Det avgjørende for adgangen til å låne ut et eksemplar av åndsverk er hvordan institusjonen fikk tilgang til eksemplaret. Har institusjonen kjøpt et eksemplar knyttet til en fysisk bærer, for eksempel en bok, DVD eller en cd-plate, kan eksemplaret lovlig lånes ut. Har institusjonen fått tilgang til eksemplaret gjennom digitalt nettverk, for eksempel ved nedlasting fra Internett, kan eksemplaret ikke spres videre ved utlån.⁹

8 Se fortale 29 til Europaparlamentets og Rådets direktiv 2001/29/EF om harmonisering av visse aspekter av opphavsrett og nærstående rettigheter i informasjonssamfunnet.

9 Legg merke til at åndsverkloven § 19 likevel gjelder for elektroniske åndsverk som er kjøpt inn, og som er lagret på et fysisk medium. En abm-institusjon kan lovlig låne ut en cd- eller dvd-plate med musikk eller tekst på med hjemmel i § 19. I dette tilfellet er selve åndsverket for så vidt lagret i digital form, men lagringen av verket er knyttet til en fysisk bærer. Den fysiske bæreren, med åndsverket i, kan lovlig lånes ut med hjemmel i § 19. Som eksempel kan vi tenkes oss følgende: Et bibliotek kjøper en musikkfil gjennom en nedlastningsordning fra Internett. Denne musikkfilen kan biblioteket ikke lovlig spre videre til bibliotekets brukere. Dette gjelder selv om biblioteket har kjøpt en rett gjennom lisensavtale til å lagre musikkfilen på en cd-plate. Dersom biblioteket isteden kjøper samme musikkfil lagret på en cd-plate i en tradisjonell platebutikk, kan cd-platen, med den samme musikkfilen på, derimot lovlig spres videre ved for eksempel utlån.

Verk en abm-institusjon måtte ha i sin samling, og som ikke har vært solgt med opphavsmannens samtykke eller på annen overdratt av opphavsmannen, kan ikke lånes ut med grunnlag i bestemmelsen. Skal disse verkene lånes ut, må hjemmel søkes i annet grunnlag.¹⁰

2.2.3 Unntak for datamaskinprogrammer

Låneregelen i åndsverkloven § 19 om konsumpsjon av spredningsretten gjelder ikke for utlån av datamaskinprogrammer.¹¹ I praksis betyr dette at en abm-institusjon ikke kan låne ut datamaskinprogrammer, med mindre institusjonen har inngått en spesiell avtale om dette med utgiver av programmet.

Begrepet «datamaskinprogrammer» må forstås slik at det ikke bare omfatter dataspill for pc- eller mac-plattformen. «Datamaskinprogram» vil også omfatte spill til konsoller som Playstation, Xbox, Nintendo med videre. Konsekvensen er at dataspill i vid forstand ikke kan lånes ut.

Likevel vil det være tillatt å låne ut åndsverk som i tillegg til åndsverket inneholder et datamaskinprogram som er nødvendig for å bruke åndsverket.¹² Det avgjørende er at datamaskinprogrammet bare har en tilhørende funksjon til et annet åndsverk, og at datamaskinprogrammet er nødvendig for å bruke det andre åndsverket. Vi kan for eksempel tenkes oss en cd-rom som inneholder et leksikon. En slik cd vil også inneholde et datamaskinprogram

10 Annet grunnlag kan for eksempel være avtale. Problemstillingen er særlig praktisk for verk som ikke har vært gjenstand for masseproduksjon, for eksempel originale brev eller manuskripter. Problemstillingen er behandlet nærmere under kap. 6.

11 Åndsverksloven § 19, andre ledd, andre punktum.

12 Se Rognstad, Ole-Andreas: Spredning av verkseksemplarer, Oslo 1999, s. 302-303.

som muliggjør søk og lesing i leksikonet. En slik cd kan altså likevel lovlig lånes ut.

Vi skal også legge til at datamaskinprogram, herunder dataspill, ikke uten videre kan installeres på institusjonens egne maskiner til bruk for publikum. Dersom noen utenfor den private krets har tilgang til institusjonens maskiner, vil bruken av datamaskinprogrammene måtte regnes som en offentlig fremføring, og dette krever opphavsmannens samtykke.¹³ Slikt samtykke kan være gitt gjennom den lisensavtale som følger med et innkjøpt datamaskinprogram.¹⁴ Institusjonen må selv kontrollere om det foreligger lisensavtale som tillater publikums bruk av datamaskinprogrammet, herunder dataspill, på institusjonens maskiner.¹⁵

Et «utlån» i juridisk forstand betyr overføring av besittelsen av et fysisk eksemplar av et åndsverk. Dersom et åndsverk leveres ut over skranke til bruk kun innenfor abm-institusjonens lokaler, er trolig ikke besittelsesoverføringen tilstrekkelig langvarig til at det er tale om et egentlig utlån.¹⁶

Dette betyr at selv om åndsverkloven § 19 ikke tillater utlån av datamaskinprogrammet, kan datamaskinprogram – som for eksempel et dataspill – trolig lovlig stilles til rådighet for en enkelt

bruker i institusjonens lokaler. Dette forutsetter at det er tale om et datamaskinprogram knyttet til en fysisk bærer, eksempelvis et dataspill på en dvd-plate. Den påfølgende bruk av datamaskinprogrammet i institusjonens lokaler må i tilfellet begrenses til privat fremføring, noe som utelukker all bruk av dataspill på storskjerm, og noe som utelukker at dataspillet lyds spilles av gjennom høyttalere slik at flere personer hører lyden.

Derimot må det antas at det er lovlig å stille dataspill, knyttet til fysisk bærer, til rådighet over skranke dersom den enkelte bruker spiller spillet på en mindre skjerm og samtidig bruker hodetelefoner.

2.2.4 Unntak for utleie

Regelen om konsumpsjon av spredningsretten gjelder heller ikke utleie. Det vil være i strid med åndsverkloven § 19 dersom en abm-institusjon tar betalt for utlån av åndsverk, med mindre institusjonen har fått tillatelse fra opphavsmannen til utleie.¹⁷

Det finnes et unntak fra unntaket, slik at utleie av «byggverk¹⁸ og bruksgjenstander» likevel er tillatt.

2.2.5 Avtaleklausuler som forbyr utlån

Som vi har sett, kan en institusjon låne ut verk, opptak og film forutsatt at visse vilkår er oppfylt. Det hender at det ved innkjøp av visse typer verk medfølger en lisens som er trykket på eksemplaret, som ligger inne i emballasjen, eller som først

13 Åndsverkloven § 2, tredje ledd.

14 Datamaskinprogrammer selges normalt med en medfølgende lisensavtale.

15 Se for øvrig vårt punkt. 2.4 om retten til fremføring av verk.

16 Se fortalen til EU-direktiv 92/100/EØF av 19. november 1992 om utleie- og utlånsrettigheter og visse nærstående rettigheter (utleiedirektivet), fortalens punkt 13 der det heter «[w]hereas it is desirable, with a view to clarity, to exclude from rental and lending within the meaning of this Directive certain forms of making available, as for instance making available... for on-the-spot reference use». Se også Rognstad, Ole-Andreas: Spredning av verkseksemplar, Oslo 1999, s. 54, der Rognstad konkluderer med at «tilrådighetsstillelse innenfor en institusjon [bør] anses som visning, og ikke utlån, også etter norsk rett».

17 Regelen er begrunnet i hensynet til opphavsmannens økonomiske interesser. Effekten av regelen har samtidig likhetstrekk med det såkalte gratisprinsippet som vi finner i bibliotekloven § 1, første ledd, selv om gratisprinsippet har en helt annen begrunnelse.

18 Et bygg er faktisk et åndsverk, se åndsverkloven § 1, andre ledd, nr. 9, som fastslår at «byggningskunst, så vel tegninger og modeller som selve byggverket» er eksempler på åndsverk.

blir synlige når for eksempel en dvd-plate spilles av. Det kan tenkes at slike lisensvilkår setter forbud mot, eller begrensninger i, adgangen til utlån av verket. Biblioteket har for eksempel kjøpt en cd-plate hvor det følger med en lisensavtale trykket inne i omslaget som forbyr utlån av cd-platen. Spørsmålet blir hvordan institusjonen skal håndtere en slik lisens som begrenser utlånsadgangen.

Dersom institusjonen låner ut cd-platen i et slikt tilfelle, har institusjonen ikke brutt åndsverkløven.¹⁹ Derimot vil institusjonen kunne ha brutt avtalen med selgeren av cd-platen, forutsatt at avtale er gyldig inngått. Dersom lisensvilkårene først kommer til institusjonens kunnskap etter at avtalen er inngått (som her vil være etter at varen er kjøpt), kan institusjonen som hovedregel se bort fra vilkårene fordi disse ikke er en del av det som gyldig er avtalt.²⁰

Dersom vilkårene likevel må ansees som avtalt, kan det argumenteres for at avtalen må tolkes innskrenkende, fordi den ellers ville stride mot rettigheter gitt i henhold til åndsverkløven.²¹ Hva

slags mulige konsekvenser et avtalebrudd eventuelt får, kommer an på avtalen og rettspraksis på dette området.

2.2.6 Pliktavleverte dokumenter

Som vi har sett, er det et vilkår for videre spredning av åndsverket blant allmennheten at eksemplaret er solgt med opphavsmannens samtykke. Spørsmålet blir hvilken regel som da gjelder for pliktavleverte dokumenter. Utgiver og trykkeri er gjennom pliktavleveringsloven²² pålagt å sende inn åndsverk til pliktavleveringsinstitusjonene. Disse eksemplarene er med andre ord ikke solgt med opphavsmannens samtykke. Dette betyr at pliktavleverte dokumenter ikke kan lånes ut med hjemmel i åndsverkløven § 19. Isteden må adgang til utlån av disse dokumentene innfortolkes i pliktavleveringsloven § 1, som sier at pliktavleverte dokumenter kan gjøres «tilgjengelege som kjeldemateriale for forskning og dokumentasjon».²³ Utlån av disse dokumentene må etter dette være tillatt, forutsatt at låners formål er «forskning og dokumentasjon».²⁴

2.3 Retten til visning av verk

Selv om både arkiv, bibliotek og museum formidler kultur og kunnskap, har disse institusjonene tradisjonelt utøvet denne virksomheten på ulike måter. Mens bibliotek i stor utstrekning låner ut verk, har museum (og til dels arkiv) vært et sted for visning av åndsverk og andre gjenstander eller arbeider.

Den praktiske hovedregel er at institusjonene

19 Annerledes for offentlig fremføring med hjemmel i forskrift til åndsverkløven, forskriftens regler om tilgjengeliggjøring av åndsverk i egne lokaler og forskriftens regler om fjernlån, se punkt 4.3.2 og punkt 4.3.3 om forholdet til begrensende lisensavtaler.

20 Det kan likevel ikke utelukkes at lisensvilkår som kommer til kjøperens kunnskap først etter at kjøpet er gjennomført, vil kunne være en del av avtalen, dersom lisensvilkårene er et vanlig bransjevilkår og i tillegg fremstår som rimelig, se for eksempel Hov, Jo: Avtaleslutning og ugyldighet, Oslo 1998, s. 122 – 123. I denne relasjon kan det argumenteres for at vilkår som innsnevver bruksadgang kjøper i utgangspunktet har etter åndsverkløvens lånebestemmelser, nettopp vil være urimelige. Se også Woxholth, Geir: Avtalerett, 5. utgave, Oslo 2003, s. 204 – 207.

21 Se også Rognstad, Ole-Andreas: Spredning av verkseksemplarer, Oslo 1999, s. 90 til 92. Rognstad viser blant annet til at tidligere norske lovforarbeider har vært avvisende til at opphavsmannen ensidig kan ta forbehold mot bruk som er tillatt etter åndsverk-

loven, jfr. NOU 1983:35 s. 62-63 og NOU 1986:18 s. 13-14.

22 Lov om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument.

23 Pliktavleveringslovens § 1.

24 Se også Rognstad, Ole-Andreas: Spredning av verkseksemplarer, Oslo 1999, s. 286 til 288.

har lovlig adgang til å vise åndsverk. Dette følger av åndsverkloven § 20. Bestemmelsen er en fribruksregel, og innebærer at visning av fysisk eksemplar av verk ikke krever samtykke fra eller betaling av vederlag til opphavsmannen.

Begrepet visning betyr å vise frem et fysisk eksemplar av åndsverk for en eller flere personer uten bruk av tekniske hjelpemidler.²⁵ Utstilling av maleri eller fotografi ved å henge opp fysiske eksemplarer på veggen er typiske eksempler på visning. Dette har abm-institusjonene adgang til å gjøre uten spesiell tillatelse.

Vi ser at begrepet «visning» i åndsverklovens forstand har en annen betydning enn det vi mener med «visning» i dagligtale. I åndsverkloven betyr «visning» at en person med egne øyne ser på et fysisk åndsverk. Å stille ut et maleri, et fotografisk verk eller et kunstverk slik at man kan se det, vil være en visning av verket.²⁶

Dette betyr at dersom personen ser et verk ved bruk av teknisk hjelpemiddel som for eksempel en overhead-maskin, lysbildefremvisningsutstyr, videokanon eller datamaskin, er det ikke lenger tale om visning i lovens forstand. I disse tilfellene skjer derimot en fremføring, siden personene ikke ser det fysiske eksemplaret av åndsverket med egne øyne. En fremføring for personer utenfor den private krets krever, i motsetning til visning, samtykke fra opphavsmannen.

25 Se åndsverklovens § 2, tredje ledd, bokstav b), som sier at et verk gjøres tilgjengelig for allmennheten når «eksemplar av verket vises offentlig uten bruk av tekniske hjelpemidler».

26 I normaltale vil man for eksempel si at en kino «viser» en film. I juridisk forstand «viser» ikke kinoen en film når filmen spilles av for publikum. I juridisk forstand «fremfører» kinoen i dette tilfellet filmen for allmennheten, for her brukes tekniske hjelpemidler til å formidle filmen til publikum.

Visningsregelen i åndsverklovens § 20 innebærer, i likhet med bestemmelsen som tillater utlån,²⁷ konsumpsjon av en del av opphavsmannens enerett. For at et åndsverk skal kunne vises offentlig må verket være «utgitt».²⁸ Dersom åndsverket er et fotografisk verk eller et kunstverk, kan eksemplaret likevel vises offentlig selv om verket ikke er utgitt, forutsatt at eksemplaret er «overdratt» av opphavsmannen. Det vil si at opphavsmannen har solgt eksemplaret eller på annen måte overdratt eiendomsretten til eksemplaret.²⁹

Fotografiske bilder³⁰ er underlagt den samme regel for visning. abm-institusjonene kan lovlig vise bilder på lik linje med åndsverk.³¹

Dersom institusjonen har kjøpt inn åndsverk gjennom en avtale som ikke tillater visning av åndsverk, vil det fortsatt være tillatt å vise verket med hjemmel i åndsverkloven. Derimot vil visning her kunne være brudd på avtalen.³²

2.4. Retten til fremføring av verk

2.4.1 Innledning

Det tilhører opphavsmannens enerett å gjøre eksemplar av verket tilgjengelig for allmennheten.³³ Et verk gjøres tilgjengelig for allmennheten når eksemplar av verket spres blant allmennheten,

27 Det vil si åndsverkloven § 19, se punkt 2.2.

28 Begrepet «utgitt» er definert i åndsverkloven § 8, andre ledd; «[e]t åndsverk er utgitt når et rimelig antall eksemplar av verket med samtykke av opphavsmannen er brakt i handelen, eller på annen måte er spredt blant almenheten.»

29 Se også punkt 2.2 om konsumpsjon av spredningsretten.

30 Om skillet mellom fotografiske bilder og fotografiske verk, se punkt 7.2.

31 Dette følger av åndsverkloven § 43a, tredje ledd.

32 Se punkt 2.2.5 om avtaleklausuler som forbyr utlån.

33 Åndsverkloven § 2, tredje ledd.

når eksemplar av verk vises offentlig, og når verket fremføres offentlig.

Som vi har sett tidligere, fastsetter åndsverklovens lånerregler³⁴ svært praktiske begrensninger i opphavsmannens enerett til å gjøre verk tilgjengelig for allmennheten. Lånerreglene innebærer blant annet at fysisk eksemplar av åndsverk kan vises og viderespres uten at det kreves samtykke fra opphavsmannen.

Situasjonen er annerledes for opphavsmannens enerett til å gjøre verket tilgjengelig ved offentlig fremføring. Lånerreglene for offentlig fremføring er snevrere enn lånerreglene for utlån og visning av fysisk eksemplar.³⁵ For offentlig fremføring kreves nesten alltid samtykke fra opphavsmannen.

Vi skal i det følgende beskrive hva offentlig fremføring er. Deretter skal vi se på lånerreglene som finnes i åndsverkloven § 21a, og som gir ABM-institusjonene rett til fremføring av åndsverk på særskilte vilkår. Videre skal vi se på de viktige spesielle reglene for arkiv, bibliotek og museum om fjernlån og om tilgjengeliggjøring av verk i egne lokaler.

Å fremføre et åndsverk offentlig kan defineres som å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten ved hjelp av et aktivt medium. Mediet kan være en person (ved opplesning av en tekst, ved fremføring av skuespill eller for eksempel ved fremføring av musikk på konsert) eller et teknisk hjelpemiddel (for eksempel lydanlegg, filmfremvisningsutstyr eller datamaskin). All «indirekte visning» av åndsverk faller således inn under begrepet fremføring.³⁶ Når et åndsverk «vises»

ved eksempelvis bruk av en projektor eller på en datamaskinskjerm, er dette altså å regne som fremføring.³⁷ Likeledes er det en fremføring når et åndsverk gjøres tilgjengelig i et digitalt nettverk, eller hvis åndsverket kringkastes.³⁸

Det er den *offentlige* fremføring som tilhører opphavsmannens enerett. Offentlig fremføring foreligger når et verk fremføres i en situasjon der allmennheten har adgang. Eksempel er konserter som hvem som helst kan kjøpe billetter til, filmfremføring på kino eller teaterforestilling. Sagt på en annen måte: Dersom et verk fremføres utenfor det private området, fremføres verket offentlig.³⁹ Avgjørende er ikke hvilke personer som rent faktisk er til stede når fremføringen skjer. Avgjørende er isteden hvilke personer som potensielt har adgang til fremføringen. Det vil være en offentlig fremføring dersom en person synger en sang på torget i byen, selv om det kan bevises at ingen personer rent faktisk hørte på. Likeledes, og dette kommer vi snart tilbake til, vil det være en offentlig fremføring å legge et åndsverk ut på den åpne delen av Internett, selv om det kan bevises at

37 Se også punkt 2.3 om visningsretten.

38 Åndsverkloven § 2, fjerde ledd eksemplifiserer offentlig fremføring slik: «[s]om offentlig fremføring regnes også kringkasting eller annen overføring i tråd eller trådløst til allmennheten, herunder når verket stilles til rådighet på en slik måte at den enkelte selv kan velge tid og sted for tilgang til verket.»

39 «Utenfor det private område» samsvarer ikke nødvendigvis med begrepet «privat krets/privat sfære» i relasjon til privatkopieringsregelen i åndsverkloven § 12, se forøvrig punkt 3.2 om privatkopiering. Begrepet «privat krets» er et noe snevrere begrepet enn «privat området» er i relasjon til fremføring. For eksempel vil fremføring i klasseromsundervisning (se Ot.prp nr. 15 (1994 – 95) s. 126) være privat fremføring. Samtidig vil det ligge utenfor åndsverklovens § 12 om privatkopiering dersom et medlem av klassen kopierer et åndsverk og deler ut til alle elever i klassen. Vi forfølger likevel ikke dette skillet videre her.

34 Se særlig åndsverkloven §§ 12, 19 og 20.

35 Se punktene 2.2 og 2.3 ovenfor.

36 Se Ot.prp nr. 46 (2004-2005) s. 140.

ingen rent faktisk fikk tilgang til filen som inneholder eksemplar av åndsverket.

Alle brukere som oppsøker et bibliotek, et arkiv eller et museum, vil være å regne som allmennheten. Fremføring av åndsverk for brukere, som skjer i regi av institusjonen, vil alltid være fremføring utenfor det private område.

Det er den offentlige fremføringen som krever samtykke fra opphavsmannen. Den private fremføringen, for eksempel ved å fremføre film eller høre på musikk hjemme hos seg selv, tilhører derimot ikke opphavsmannens enerett.

2.4.2 Tilgjengeliggjøring av verk i digitale nettverk

Når et åndsverk legges ut på Internett, intranett eller sendes som e-post, fremføres åndsverket. Hvorvidt fremføringen er offentlig eller ikke, beror på hvilke personer som potensielt får tilgang til verket. Gjøres verket tilgjengelig på den åpne delen av Internett, er det ingen tvil om at verket fremføres offentlig. Blir verket gjort tilgjengelig i et intranett eller på en lukket del av Internett, der det for eksempel kreves passord for å få tilgang, vil fremføringen være offentlig dersom de personene som får tilgang til verket, ikke tilhører den private kretsen til den person som gjør verket tilgjengelig. Tilsvarende gjelder fremføring ved å sende et verk på e-post: Sendes e-posten til personer som tilhører familie og venner, er fremføringen privat. Sendes e-posten til personer utenfor avsenderens privat krets, er fremføringen offentlig.

Avgjørende er ikke hvor mange personer som rent faktisk fikk tilgang til det åndsverk som ble gjort tilgjengelig gjennom et digitalt nettverk. Det avgjørende er hvilke personer som potensielt fikk

tilgang. Dersom en person legger ut en musikkfil på Internett på en adresse som bare personen kjenner til, og i tillegg reserverer seg mot at søkemotorer skal indeksere adressen, slik at den vanskelig kan bli kjent for andre, foreligger likevel en offentlig fremføring. Det har ingen betydning her at personen eventuelt kan bevise at det bare var han som kjente adressen til musikkfilen. Dette er i alle tilfeller å regne som en offentlig fremføring i juridisk forstand.

For arkiv, bibliotek og museum er det viktig å merke seg at det å stille til disposisjon en datamaskin i pulikumsarealene med tilgang til Internett likevel *ikke* er å anse som offentlig fremføring av det materiale som brukeren måtte velge å gjøre seg kjent med.⁴⁰ Brukeren leter her selv frem til materialet på et sted, til en tid og på en måte som brukeren selv styrer. Den som stiller utstyret – som her er pc med Internetttilgang – til disposisjon, anses ikke å gjøre det materialet brukeren måtte gjøre seg kjent med, tilgjengelig for allmennheten.⁴¹

Arkiv, bibliotek og museum kan derfor uten tilatelse stille datamaskiner med Internetttilgang til rådighet for sine brukere.

⁴⁰ Se Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 22, 23 og 140.

⁴¹ Det heter i Ot.prp nr. 46 (2004-2005) på s. 140 at «[d]epartementet vil imidlertid presisere at tilrådighetsstillegg av utstyr for personlig, interaktiv bruk, som hovedregel ikke vil være å anse som en tilgjengeliggjøring for allmennheten av eventuelle åndsverk og annet vernet materiale som brukeren selv velger å konsultere. Det faktum at brukeren her ikke tilbys noe bestemt innhold, men selv må finne frem til dette, gjør at den som stiller utstyret til disposisjon ikke kan anses å gjøre det innhold som hentes frem tilgjengelig for allmennheten.» Den som derimot har lagt de åndsverk som brukeren måtte gjøre seg kjent med, ut på Internett, har derimot fremført disse åndsverkene offentlig.

Annerledes blir det dersom datamaskinen som stilles til rådighet for publikum (eller nettverket den er knyttet til), inneholder et utvalg av åndsverk foretatt av institusjonen; eller hvis maskinen for eksempel inneholder en presentasjon laget av institusjonen, satt sammen av forskjellige åndsverk. I slike tilfeller er det institusjonen som fremfører de aktuelle verkene offentlig, og dette krever samtykke fra de respektive opphavsmenn.⁴²

Dette betyr også at dersom institusjonen stiller datamaskiner tilkoblet institusjonens lokale nettverk til rådighet for sine brukere, så fremfører institusjonen alle åndsverk som måtte være tilgjengelig gjennom det lokale nettverket offentlig for sine brukere.

2.4.3 *Bruk av pekere*

Vi skal kort beskrive den juridiske konsekvens bruk av pekere i elektroniske nettverk har. Vi vil i det følgende konsentrere oss om bruk av pekere på Internett.

Det som rent teknisk skjer når noen legger ut en peker på en hjemmeside på Internett, er at lenken viser til et objekt som ligger på en annen adresse enn det hjemmesiden har. Dette objektet kan for eksempel være et åndsverk som noen andre allerede har gjort tilgjengelig på Internett. Vi kan tenke oss at lenken er en tekst som bruker må klikke på for å se det objektet det er lenket til, for eksempel et fotografi, eller vi kan tenke oss at lenken automatisk laster objektet fra den adresse objektet ligger på, slik at fotografiet vises direkte på hjemmesiden uten aktivitet fra brukerens side, selv om fotografiet altså ligger på en annen adresse.

⁴² Se også kapittel 7 om nærstående rettigheter.

I begge tilfeller skjer en offentlig fremføring av fotografiet, og det er den som har gjort fotografiet tilgjengelig på Internett, som er den som fremfører det offentlig.

Den som lenker, fremfører ikke fotografiet offentlig teknisk sett. En lenkes funksjon er bare å fortelle hvor fotografiet ligger. I det øyeblikk den som har lagt ut fotografiet fjerner dette, vil jo ikke lenken lenger fungere.

Høyesterett har behandlet en sak om lenking i den såkalte «napsterdommen».⁴³ I denne dommen konkluderte Høyesterett med at det å lenke til materiale som den som lenker vet er lagt ut på Internett uten opphavsmannens samtykke, utgjør medvirkning til ulovlig offentlig fremføring av åndsverk som kan lede til erstatningsansvar.

Høyesterett tok ikke stilling til hvorvidt det å lenke regnes som offentlig fremføring i seg selv. Dersom det å lenke til et åndsverk på Internett likestilles med å fremføre verket offentlig, vil dette bety at man må be opphavsmannen om tillatelse til å publisere hver enkelt lenke til åndsverk. Vi kan ikke se at åndsverklovens § 2 om offentlig fremføring kan forstås slik i relasjon til lenking per i dag.

Dette betyr at det er tillatt å lenke til åndsverk som allerede ligger tilgjengelig på Internett uten å be opphavsmannen om tillatelse til dette. Forutsetningen er at åndsverket det lenkes til, ikke er lagt ut uten opphavsmannens samtykke. Dersom institusjonen derimot forstår eller burde forstå at åndsverket institusjonen ønsker å lenke til, er lagt ut på Internett uten opphavsmannens samtykke, vil dette kunne være en ulovlig offentlig

⁴³ Rt. 2005 side 41.

fremføring av åndsverket; noe som kan lede til erstatningsansvar for medvirkning.

Institusjonene må således undersøke nettsider og åndsverk de ønsker å lenke til, før de publiserer lenken. For øvrig vil andre regelsett kunne hindre lenking dersom den som lenker driver næringsvirksomhet.⁴⁴ Arkiv, bibliotek og museum driver normalt ikke næringsvirksomhet, og her vil vi ikke forfølge videre regler som retter seg mot næringsvirksomhet.

2.4.4 Fremføring av verk for publikum i abm-institusjoner

Som tidligere nevnt,⁴⁵ er den praktiske hovedregelen er at det kreves samtykke fra opphavsmannen til offentlig fremføring av åndsverk. Det finnes samtidig en låneregel i åndsverkloven som tillater offentlig fremføring av utgitt åndsverk «ved tilstelninger der fremføring av åndsverk ikke er det vesentlige, såfremt tilhørerne eller tilskuerne har adgang uten betaling, og tilstelningen heller ikke indirekte finner sted i ervervsøyemed».⁴⁶

44 Som et ledd i næringsvirksomhet vil for øvrig ellers lovlig lenking kunne innebære et brudd på markedsføringslovens regler dersom lenkingen innebærer en ulovlig «snylting» på konkurrenters virksomhet, jfr. markedsføringsloven § 1.

45 Se ovenfor punkt 2.4.1.

46 Åndsverkloven § 21, andre ledd, bokstav a). Begrepet «ervervsøyemed» må forstås på samme måte som det samme begrepet skal forstås i relasjon til privatkopieringsregelen i åndsverklovens § 12, det vil si at ethvert arrangement som arrangøren direkte eller indirekte mottar penger eller annet vederlag for, vil være å regne som arrangert «i ervervsøyemed». Motsatt betyr dette at en kommersiell virksomhet kan arrangere et arrangement uten at dette er å regne som «i ervervsøyemed» forutsatt at arrangøren altså ikke direkte eller indirekte mottar penger eller annet vederlag for å arrangere arrangementet. Dette vil gjelde selv om arrangøren for øvrig driver «ervervsmessig». Om forskjellen mellom begrepene «ervervsøyemed» og «ervervsmessig» i relasjon til åndsverkloven, se Ot.prp. 46 (2003-2004)

Det betyr at en abm-institusjon fritt kan fremføre åndsverk dersom fremføringen er et mindre eller underordnet element⁴⁷ i et større arrangement. Bestemmelsen er en fribruksregel, slik at arrangøren ikke trenger be om opphavsmannens tillatelse til fremføringen eller betale vederlag.

Et typisk eksempel der offentlig fremføring vil være tillatt, er ved opplesning av eventyr som en del av et arrangement på biblioteket, der hensikten er å oppmuntre barn og unge til lese mer.

Denne låneregelen er begrenset ved at den ikke gjelder fremføring av filmverk og heller ikke for «scenisk fremføring av sceneverk».⁴⁸

2.5 Kort om fremføring av verk i undervisningsvirksomhet

Denne veiledningen skal redegjøre for utvalgte bestemmelser i åndsverkloven av betydning for arkiv, bibliotek og museum. Bruk av vernede verk i undervisningssektoren faller således utenfor temaet. Men siden virksomheten i mange bibliotek er såpass tett knyttet til undervisningsinstitusjoner (for eksempel skolebibliotek og universitetsbibliotek), er det naturlig å gi en summarisk oversikt over noen viktige bestemmelser i åndsverkloven på dette området.

En låneregel av stor betydning for formidling av kunnskap og informasjon i undervisningssektoren er åndsverklovens § 21. Det fremgår av denne bestemmelsen at utgitt⁴⁹ verk fritt kan fremføres

s. 36 til 38.

47 Stray Vyrje skriver for eksempel at verket som fremføres, må være et «ledsagende element», se Stray Vyrje, Magnus: Opphavsrettens ABC, Oslo 1987, s. 256.

48 Åndsverkloven § 21, tredje ledd.

49 Et verk er utgitt når et rimelig antall eksemplarer av verket med samtykke av opphavsmannen er brakt i handelen eller på annen

ved undervisning. Når det gjelder kunstverk eller fotografisk verk, er det nok at disse verkene er overdratt av opphavsmannen eller tidligere offentliggjort for at de kan fremføres i undervisningsvirksomhet. Åndsverkloven § 21 gir etter dette anledning til bl.a. å lese opp tekster av ulike slag, fremføre musikk, avspille lydopptak samt fremvise av kunst og fotografier ved hjelp av tekniske hjelpemidler som for eksempel projektor.

Det er viktig å merke seg at bestemmelsen ikke gir hjemmel til eksemplarframstilling. Dette utelukker nettbasert undervisning, fordi fremføring av undervisningsmateriale i nettverk innebærer eksemplarframstilling av verket.⁵⁰ Slik eksemplarframstilling krever samtykke av rettighetshaver.

Bestemmelsen gjelder heller ikke for fremføring av filmverk, scenisk fremføring av sceneverk eller fremføring av databaser ved ervervsmessig undervisning. Den gjelder heller ikke for fremføring av musikk innen rammen av organisert konsertvirksomhet. Offentlig fremføring av denne typen verk i undervisningsvirksomhet krever derfor særskilt tillatelse fra rettighetshaver.

I en del tilfeller vil imidlertid fremføringen av verk i undervisningen ikke være å anse som

offentlig fremføring, fordi fremføringen foregår i mindre, lukkede kretser hvor allmennheten ikke har tilgang. Klasseromsundervisning i grunnskolen eller den videregående skolen, hvor det kun er klassens elever som har adgang, er ifølge åndsverklovens forarbeider en slik lukket krets.⁵¹ Dette betyr at det er tillatt å fremføre verk, for eksempel filmverk og databaser, innenfor den ordinære klasseromsundervisning uten samtykke fra rettighetshaver. Derimot vil fremføring i forbindelse med forelesninger være en offentlig fremføring. Her er det ikke tale om en lukket krets, siden hvem som helst i prinsippet har adgang.

For øvrig kan bestemmelsen om visning av verk i åndsverklovens § 20 være praktisk for undervisningsformål, selv om bestemmelsens anvendelsesområde begrenses en del ved at den kun gjelder visning av *fysiske* eksemplarer av verk, ikke indirekte visning av verk ved hjelp av tekniske hjelpemidler.

måte spredt blant allmennheten, se åndsverkloven § 8 annet ledd.

50 Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 58.

51 Se Ot.prp. nr. 15 (1994-1995) s. 126 og Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 57.

RETTE

til å fremstille eksemplar

3.1 Innledning

Åndsverkloven gir i utgangspunktet opphavsmannen enerett til å råde over verket sitt ved å fremstille eksemplar og ved å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten.⁵²

Samfunnet har imidlertid også velbegrunnede behov for å kunne kopiere vernede verk i visse tilfelle uten å måtte be om opphavsmannens tillatelse. Derfor begrenses opphavsmannens enerett som vi har sett⁵³ gjennom særskilte låneregler i åndsverkloven.

Den viktigste låneregele for allmennhetens kopieringsbehov er nedfelt i åndsverkloven § 12 om kopiering til privat bruk. Det er viktig å merke seg at bestemmelsen kun gjelder fysiske personer. Bestemmelsen omfatter ikke den kopieringen som abm-institusjonene foretar som ledd i sin virksomhet. Åndsverkloven og forskriften til åndsverkloven har spesielle regler om abm-

institusjonenes kopiering og tilgjengeliggjøring av verk og andre arbeid. Disse bestemmelsene blir behandlet nærmere nedenfor i kapittel 4.

Vi vil i det følgende først behandle retten til å kopiere til privat bruk og deretter kort angi hovedprinsippene for kopiering i undervisningsvirksomhet.

3.2 Kopiering til privat bruk omfang og innhold

Det er tillatt for enhver fysisk person å fremstille eksemplar av offentliggjort åndsverk til privat bruk. Kopieringen må ha privat bruk som formål, og eksemplarer fremstilt med hjemmel i denne regelen kan derfor bare brukes innenfor det private område. Har noen kopiert et åndsverk fordi kopien opprinnelig skulle brukes privat, kan personen altså ikke senere ombestemme seg og likevel bruke kopien til annet enn privat bruk.

For å forstå rekkevidden av låneregele i åndsverkloven § 12 er det nødvendig å vite hva «privat bruk» i lovens forstand betyr. Tradisjonelt har

⁵² Se punkt 1.6 foran.

⁵³ Se punkt 1.7 foran.

ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV OG BIBLIOTEK. FOTO: SIV DOLMEN

«privat bruk» vært forstått som kopiering og bruk innenfor den enkelte persons «private sfære».⁵⁴ Den private sfære omfatter familie og venner, men også lukkede kretser der det foreligger personlig tilknytning mellom deltakerne. Eksempler på sistnevnte kan være en forening eller et idrettslag. Det avgjørende er at det er personlig tilknytning mellom medlemmene, noe som reelt sett innebærer at større grupperinger utelukkes.

Det er altså tillatt for en person å kopiere et åndsverk til eget bruk, til families bruk, til venners bruk eller til bruk i en gruppe der personen har en personlig tilknytning til gruppens andre medlemmer.

Det er bare fysiske personer som kan kopiere med hjemmel i åndsverkloven § 12. Juridiske personer faller rent faktisk utenfor bestemmelsen, fordi lovteksten forutsetter at kopieringen ikke kan skje i «erervsøyemed». Dette betyr at en institusjon ikke lovlig kan kopiere med hjemmel i bestemmelsen. Et bibliotek, arkiv eller et museum kan altså aldri kopiere et åndsverk til privat bruk.

Derimot kan institusjonens ansatte kopiere åndsverk til sin private bruk. I dette tilfellet handler den ansatte som privatperson, og ikke på vegne av institusjonen.⁵⁵

Bestemmelsen får likevel indirekte betydning for institusjonene ved at institusjonenes brukere har anledning til å kopiere fra institusjonens samlinger til brukers private bruk. Kopieringen må, for å være dekket av åndsverklovens § 12, i tilfellet skje på den enkelte brukers eget initiativ.

Institusjonen kan ikke på egen hånd tilby brukerne kopier av åndsverk med hjemmel i bestemmelsen.

Privatbrukskopieringsregelen omfatter alle typer åndsverk med unntak av å «ettergjøre bygningskunst gjennom oppføring av byggverk», «fremstille maskinlesbare eksemplarer av datamaskinprogram»,⁵⁶ «fremstille maskinlesbare eksemplarer av databaser»⁵⁷ i maskinlesbar form, eller «fremstille eksemplarer av kunstverk ved fotokopiering, avstøpning, avtrykk eller tilsvarende fremgangsmåte når eksemplaret kan oppfattes som originaleksemplarer».⁵⁸

Nevnte verk kan derfor likevel ikke kopieres til privat bruk.

For øvrig er kopiering til privat bruk tillatt for alle verks- og medietyper. Dette betyr at man til privat bruk lovlig kan kopiere et verk som finnes i digital form til digital form eller til analog form ved for eksempel utskrift. Det kan altså lovlig kopieres til privat bruk fra Internett. Det er likeledes tillatt til privat bruk å digitalisere et analogt verk. Det betyr også at en bruker, uten hinder av opphavsretten, kan ta et bilde av et åndsverk i en abm-institusjon med sitt eget digitale kamera forutsatt at åndsverket er offentliggjort, og at bildet senere kun formidles innenfor brukers private krets. Selv om opphavsretten ikke er til hinder for en slik avbildning, står abm-institusjonen likevel fritt til å nekte fotografering av verk som befinner seg i deres lokaler.

54 Se Ot.prp 46 (2004-2004) punkt 3.4.2.1.

55 Samtidig finnes det regler som kan begrense adgang til kopiering i dette tilfellet, se punkt 3.3 om fremmed hjelp og punkt 3.4 om privat yrkesmessig kopiering.

56 Det følger av åvl. § 39h, andre ledd at backupkopiering til en viss grad er tillatt. Vi går ikke nærmere inn på bestemmelsen her.

57 En database er riktignok ikke et åndsverk, jfr. åndsverkloven § 43.

58 Se åndsverkloven § 12, andre ledd.

Det er en forutsetning for all privatkopiering at kopien blir fremstilt på bakgrunn av et såkalt «lovlig kopieringsgrunnlag». ⁵⁹ Privatkopiering kan ikke lovlig skje på bakgrunn av en kopi som er fremstilt i strid med åndsverkloven, på bakgrunn av ulovlig tilgjengeliggjøring av et verk for allmennheten eller på bakgrunn av ulovlig omgåelse av vernede tekniske beskyttelsessystemer. Det betyr for eksempel at det ikke er tillatt å ta en kopi til privat bruk av et verk som ulovlig er lagt ut på Internett.

Legg også merke til at lovteksten bare tillater kopiering av «enkelte eksemplarer». Dette betyr at den enkelte bare kan ta en eller noen få kopier av et verk. Grensen for antall kopier som lovlig kan tas, må likevel vurderes i det enkelte tilfelle.

3.3 Fremmed hjelp og privatkopiering

En institusjon kan som hovedregel lovlig hjelpe en bruker med å ta en kopi til privat bruk dersom det er brukeren som initierer kopieringen ved eksempelvis å spørre personalet om hjelp. ⁶⁰ Det er likeledes som hovedregel tillatt for brukeren å benytte institusjonens utstyr til kopiering. Dette kalles kopiering ved «fremmed hjelp».

Å motta «fremmed hjelp» vil være å få hjelp av person som befinner seg utenfor den private sfære til å kopiere *eller* å bruke kopieringsutstyr som noen utenfor den private sfære stiller til personens rådighet. ⁶¹ Det vil være å motta «fremmed hjelp» dersom en institusjons bruker får hjelp til

kopiering av noen av institusjonens ansatte eller bruker institusjonens kopieringsutstyr.

Det er likevel ikke tillatt å motta «fremmed hjelp» til kopiering til privat bruk av «musikkverk, filmverk, skulptur, billedvev og gjenstander av kunsthåndverk og kunstindustri, eller kunstnerisk gjengivelse av andre kunstverk». ⁶² Når det gjelder skulpturer, billedvev m.v., ⁶³ er forbudet mot å motta fremmed hjelp begrunnet i at kopiering av disse typer verk ikke egentlig har preg av kopiering til privat bruk. I disse tilfellene må den som yter fremmed hjelp nærmest ha profesjonell kompetanse for å kunne kopiere verkene på en ordentlig måte, og resultatet av kopieringen vil likeledes ha et profesjonelt preg. Begrunnelsen for å forby og motta fremmed hjelp til kopiering av film og musikk er noe annerledes. Lovgiver har her ment at rettighetshavere til film og musikk med dagens teknologi er særlig utsatt for skade ved kopiering, fordi det i dag er enkelt å fremstille digitale kopier av film og musikk som har like god kvalitet som originalen. Lovgiver ønsket derfor ikke at en person for eksempel skal kunne bruke bibliotekets utstyr til kopiering av film og musikk. ⁶⁴

For abm-institusjonene er det altså særlig for film og musikk at forbudet mot å motta fremmed hjelp til privatkopiering har praktisk betydning. Forbudet har den konsekvens at institusjonens brukere ikke kan bruke institusjonens utstyr til å kopiere denne typen materiale, *herunder noter*, og brukerne skal heller ikke motta hjelp av personalet til denne kopieringen.

⁵⁹ Se åndsverkloven § 12 femte ledd.

⁶⁰ Hvis det er noen utenfor brukerens private sfære som initierer kopieringen, for eksempel en ansatt på biblioteket, så er ikke dette lenger kopiering til privat bruk fordi kopien her tas til bruk utenfor den ansattes private sfære.

⁶¹ Ot.prp. nr. 15 (1994-95) side 110.

⁶² Se åndsverkloven § 12 tredje ledd.

⁶³ Det vil si verk omfattet av åndsverkloven § 13, tredje ledd, bokstav c og d.

⁶⁴ Se Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 40 flg.

For noter gjelder forbudet om å motta fremmed hjelp likevel ikke ubetinget. Stortinget vedtok at det skal være tillatt å motta fremmed hjelp til å «kopiere noter i særskilte tilfeller og for spesielle forsknings- og studieformål».⁶⁵ Det må her være tale om noter som har gått ut av salg, og unntaket skal praktiseres snevert. Vi kan for eksempel tenke oss at en musikkhøgskolestudent som skriver avhandling, i forbindelse med arbeidet har behov for å ta kopier av enkelte sjeldne noter som ikke er i handelen. Studenten kan da – til privat bruk – lovlig kopiere notene på bibliotekets kopimaskin.

For verk som ikke er omfattet av forbudet mot «fremmed hjelp», kan derimot hjelp til kopiering mottas, og utstyr til kopiering lånes.

3.4 Kopiering til privat yrkesmessig bruk

Det synes klart av ordlyden i åndsverklovens § 12 første ledd at kopiering til privat bruk i ervervsøyemed ikke er hjemlet i bestemmelsen. Til tross for dette er kopiering foretatt av person til eget yrkesmessig bruk likevel tillatt, selv om det å utøve et yrke indirekte vil være i ervervsøyemed. Det avgjørende er at den konkrete kopieringshandling i seg selv ikke er kommersielt motivert.⁶⁶ Det er noe uklart hvor langt adgangen til kopiering til privat yrkesmessig bruk strekker seg.⁶⁷ Uten at vi

65 Stortingets vedtak følger av Innst. O. nr. 103 (2004 – 2005) på s. 33 der det heter at: «[f] l e r t a l l e t mener at det må være mulig å få hjelp til å kopiere noter i særskilte tilfeller og for spesielle forsknings- og studieformål. Noter som har gått ut av salg, er vanskelig å få tak i. Bibliotekene ved lærestedene og Nasjonalbiblioteket blir da nesten eneste mulighet til å få adgang til slike verk. F l e r t a l l e t mener at definisjonen av fremmed hjelp ikke skal omfatte kopiering i slike særskilte tilfeller.»

66 Se Ot.prp. 46 (2004-2005) punkt 3.4.2.4.

67 I Ot.prp. 46 (2004-2005) punkt 3.4.2.4 heter det: «Med utgangs-

skal gjøre et forsøk på å definere nærmere hvor grensen går, er det i hvert fall klart at en kopi som er tatt til privat yrkesmessig bruk, ikke kan gis til kollegaer eller andre den enkelte har kontakt med i sitt arbeid, med mindre det foreligger en personlig tilknytning mellom personene det er tale om.

3.5 Kort om kopiering i undervisningsvirksomhet

Som nevnt tidligere,⁶⁸ faller bruk av vernede verk i undervisningssektoren utenfor temaet i vår fremstilling. Siden virksomheten i mange bibliotek er såpass tett knyttet til undervisningsinstitusjoner (for eksempel skolebibliotek og universitetsbibliotek), er det likevel naturlig å gi en summarisk oversikt over noen viktige bestemmelser i åndsverkloven på dette området.

Det finnes ingen generell fribruksregel som dekker behovet for kopiering i undervisningsvirksomhet. Det meste av kopiering i grunnskole og videregående skole samt høyskole og universitet skjer på grunnlag av avtale basert på regelen om avtalisens⁶⁹ i åndsverklovens § 13 b. Kopieringen har etter dette sitt grunnlag i en kollektiv, lovbasert avtale mellom brukerne og Kopinor. For grunnskolen og den videregående skolen er det Kommunenes Sentralforbund (KS) som forhandler frem avtale med Kopinor, mens det for universitets- og høgskolesektoren er Universitets- og høgskolerådet (UHR). I henhold til gjeldende kopieringsavtaler for disse undervisningsinstitusjonene er hovedregelen at eksem-

punkt i lovteksten og forarbeidene må det vurderes i det enkelte tilfelle hvor grensen for tillatt bruk går.»

68 Se ovenfor under punkt 2.5.

69 Se nærmere om avtalisens i punkt 8.5.

plarfremstillingen skal skje ved fotokopiering eller lignende metoder. For mer informasjon om avtalenes omfang og innhold, se Kopinors hjemmesider. Etter endringene i åndsverkloven i 2005 åpner loven for at avtalelisensen også kan omfatte digital kopiering. Partene har foreløpig nedsatt to utvalg, et for kommunesektoren og et for universitets- og høyskolesektoren, som skal se nærmere på hvordan en digital kopiering skal inkorporeres i avtalene.

For øvrig vil en del av de bestemmelsene som er omhandlet i denne veiledningen, også være av betydning i undervisningssektoren bl.a. privatbrukskopiering i åvl. § 12, adgangen til å få utlevert kopi av enkelte artikler i tidsskrifter eller lignende til særskilte forsknings- eller studieformål i bibliotek etter forskriften til åvl. § 16, adgangen til å sitere fra offentliggjorte verk i åvl. § 22

og adgangen til å bruke kunstverk og fotografiske verk i kritiske eller vitenskapelige fremstillinger i åvl. § 23.

For undervisningsinstitusjonene er det verdt å merke seg at forskriften til åndsverkloven inneholder en ny bestemmelse⁷⁰ som gir hjemmel til at departementet kan gi tillatelse til at undervisnings- og forskningsinstitusjoner kan fremstille eksemplarer (også maskinlesbare eksemplarer) til forskningsformål. Vilkåret er at kopieringen ikke skal føre til spredning av verk i strid med rettighetshavers interesser, eller at kopieringen på annen måte kan komme i konflikt med rettighetshavers utnyttelse av verket.

⁷⁰ Se forskriftens § 1-5.

SPESEIELLE REGLER

for eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring i arkiv, bibliotek og museum

4.1 Innledning

Arkiv, bibliotek og museum har behov for å kopiere og gjøre verk tilgjengelig ved hjelp av ny teknologi for å utføre sine samfunnsoppdrag på en god og hensiktsmessig måte.

Opphavsmannen har i utgangspunktet enerett til å råde over verket sitt, men denne eneretten må avbalanseres mot samfunnsmessige behov.⁷¹

For arkiv, bibliotek og museum har dette særlig kommet til uttrykk i åndsverklovens § 16, som gir regjeringen adgang til å fastsette forskrifter som tillater disse institusjonene⁷² «å fremstille eksemplarer av verk for konserverings- og sikringsformål og andre særskilte formål».

De nærmere reglene om eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring av verk i abm-sektoren

finner vi i dag i forskrift av 21.12 2001 nr. 1563 til åndsverkloven. Forskriften dekker både kopiering og digital tilgjengeliggjøring av åndsverk i denne sektoren. Når bestemmelsene i forskriften hører til lånereglene i åndsverkloven, betyr dette at innenfor forskriftens bestemmelser kan åndsverkene brukes uten at opphavsmannen må gi tillatelse, og uten at det må betales vederlag for bruken.

Vi vil i det følgende først behandle reglene om eksemplarframstilling og deretter reglene om digital tilgjengeliggjøring. I tillegg skal vi se nærmere på reglene for kopiering til privat bruk av det materialet institusjonene kan gjøre digitalt tilgjengelig med hjemmel i forskriften.

4.1.1 Forskriften til åndsverkloven

Formålet med åndsverkloven § 16 og forskriftene gitt med hjemmel i denne bestemmelsen er å gi arkiv, bibliotek og museum en viss adgang til å

⁷¹ Se også punkt 1.7.

⁷² Forskriftshjemmelen omfatter også adgangen til å gi slike regler for undervisnings- og forskningsinstitusjoner.

ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV OG BIBLIOTEK. FOTO: SIV DOLMEN

kopiere og digitalt gjøre tilgjengelig vernede åndsverk, slik at disse institusjonene på en hensiktsmessig måte skal kunne utføre de samfunnsoppgavene de er pålagt.⁷³

Åndsverkloven nevner spesielt behovet for kopiering til konserverings- og sikringsformål, men også i enkelte andre særskilte tilfeller har abm-institusjonene anledning til å kopiere verk i henhold til forskriften.

4.1.2 Hvem gjelder forskriften for?

Det fremgår av forskriftens § 1-1 at reglene gjelder for:

«Arkiv under arkivverket, kommunale og fylkeskommunale arkiv, bibliotek under universiteter og høyskoler og andre vitenskapelige og faglige bibliotek som drives av det offentlige, fylkesbibliotekene og folkebibliotekene samt offentlige museer og museer som mottar offentlige tilskudd».

I tillegg omfattes undervisnings- og forskningsinstitusjoner. Dette er en utvidelse i forhold til tidligere forskrift. Det er viktig å merke seg at forskriften, for disse institusjoner, er begrenset til å gjelde eksemplarfremstilling for forskningsformål.⁷⁴ Det er dermed bare denne bestemmelsen i forskriften som gjelder for disse institusjonene. Bruk av åndsverk i undervisning skal som tidligere være regulert av avtalelisensordningen i åndsverkloven.⁷⁵

73 I kgl.res. av 23.11.2007 om «endringer i forskrift til Åndsverkloven» fremgår det på det s. 2 at «[f]orskriftens formål er å legge til rette for at ABM-institusjonene (arkiv, bibliotek, museum) kan utføre sine samfunnsoppgaver på en hensiktsmessig og ressursbesparende måte» .

74 Se forskriftens § 1-4.

75 Åndsverklovens § 13 b. Se foran under punkt 3.5.

Gjeldende forskrift er også utvidet i forhold til museer. Disse institusjonene var tidligere ikke dekket av forskriften.⁷⁶ I gjeldende forskrift er «offentlige museer og museer som mottar offentlige tilskudd» omfattet på lik linje med arkiv og bibliotek, så langt reglene i forskriftens kapittel 1 passer. Bakgrunnen for at museer – deriblant private museer som mottar offentlige tilskudd – nå er inkludert, er bl.a. det store antall fotografier som mange museer er satt til å bevare for ettertiden. Det fremgår av forskriftens forarbeider⁷⁷ at det praktisk sett er svært vanskelig, om ikke umulig, å sikre den store mengden fotografier når rettighetene må klareres. Departementet mener derfor det er et behov for at museene får anledning til å fremstille eksemplarer for å utføre sine konserverings- og sikringsoppgaver når vilkårene i forskriften for øvrig er til stede.

Med «arkiv under arkivverket» menes Riksarkivet og statsarkivene. I tillegg omfattes kommunale og fylkeskommunale arkiv. Dette er en utvidelse i forhold til tidligere forskrift. Private arkiv omfattes ikke. Dette fordi det antas at private arkiv som regel ikke har de samme langsiktige mål om bevaring av kulturarven, og at de derfor ikke har samme behov for eksemplarfremstilling for konservering og sikring. Noen private arkiv vil være del av et privat museum som mottar offentlige tilskudd. I slike tilfeller vil arkivet være omfattet av forskriften i kraft av museumstilhørigheten.⁷⁸

Forskriften omfatter «bibliotek under universiteter og høyskoler og andre vitenskapelige og

76 Selv om det fantes hjemmel i åndsverkloven § 16, var museene ikke inkludert i tidligere forskrift.

77 Se kgl.res. av 23.11.2007 s. 3.

78 Se kgl.res. av 23.11.2007 s. 3.

faglige bibliotek som drives av det offentlige, fylkesbibliotekene og folkebibliotekene». Det fremgår av forskriften⁷⁹ at med «universiteter og høyskoler» forstås alle institusjoner som omfattes av universitets- og høyskoleloven.⁸⁰ Det betyr at også private universitet og høyskoler omfattes så lenge de oppfyller vilkårene i forannevnte lov.

Arkiv, bibliotek og museum som etter dette ikke er omfattet av forskriften, og som har et særskilt behov for å fremstille eksemplarer av åndsverk i henhold til forskriftens bestemmelser, kan søke departementet om godkjenning.⁸¹ På denne måten kan institusjoner som i utgangspunktet ikke faller inn under forskriften, likevel inkluderes senere dersom Kulturdepartementet ønsker dette.

4.1.3 *Generelle bestemmelser*

Felles for alle bestemmelser i forskriftens §§ 1-1 til 1-10 er at all eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring av åndsverk med hjemmel i disse bestemmelsene må være «ikke-ervertmessig». Det betyr at bruken ikke må ha som formål å gå med økonomisk overskudd. Det vil likevel være tillatt med en eksemplarframstilling til selvkost eller mot symbolsk betaling.⁸²

Dette innebærer at institusjonen kan kreve en viss betaling for de papirutskriftene som brukeren tar av åndsverk som institusjonen lovlig har gjort tilgjengelig på terminaler i egne lokaler

med hjemmel i forskriften.⁸³ Det vil for eksempel regnes som «ikke-ervertmessig» dersom brukeren betaler en pris per side som tilsvarer driftskostnadene for skriveren. Dersom institusjonen tar betalt utover slike driftskostnader, slik at brukernes betaling for utskrifter har som formål å gå med økonomisk overskudd, må dette regnes som en eksemplarframstilling til «ervertmessig» bruk, som ikke er tillatt etter forskriften.

Det er en forutsetning for all bruk av åndsverk med hjemmel i forskriften at bruken holdes innenfor relativt snevre grenser. Det skal ikke legges opp til ordninger som i nevneverdig grad konkurrerer med rettighetshavers økonomiske interesser.⁸⁴ Forskriften hjemler derfor ikke eksemplarframstilling som i realiteten erstatter eksisterende innkjøpsordninger for å dekke normaletterspørselelen etter verk.⁸⁵ Institusjonene må kjøpe nye verk etter hvert som brukseksemplarene blir ødelagt eller utslitt.

Forskriften tillater ikke kopiering av «maskinlesbare eksemplarer av datamaskinprogrammer» uten samtykke fra rettighetshaver.⁸⁶

Forskriften gjelder videre kun offentliggjorte verk,⁸⁷ med mindre annet fremgår av den enkelte bestemmelse.⁸⁸

Med hensyn til kopiering i abm-sektoren er det viktig å merke seg at forskriften fremdeles

79 Forskriftens § 1-1 første ledd i.f.

80 Se lov 1. april 2005 nr. 15 om universiteter og høyskoler § 1-2.

81 Se forskriftens § 1-1 tredje ledd.

82 Se kgl.res. av 23.11.2007 s.4, jfr. Ot.prp.nr. 46 (2004-2005) s. 36-37.

83 Forskriftens § 1-9 vil typisk være hjemmelen som institusjonen her i tilfelle har benyttet.

84 Se Europaparlamentets og Rådets direktiv 2001/29/EF om harmonisering av visse aspekter av opphavsrett og nærstående rettigheter i informasjonssamfunnet art. 5.5, samt Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 73.

85 Se kgl.res. 23.11.2007 s. 4.

86 Se forskriftens § 1-2 annet ledd.

87 Om offentliggjorte verk, se punkt 6.2.

88 Se § 1-3 annet ledd.

fastholder at kopiering som hovedregel må skje til det *samme format som originalen*. Med format menes ikke utseendemessig layout eller størrelse, men den type fysiske bærer som verket har⁸⁹. Et analogt filmopptak (videokassett) kan for eksempel ikke overføres til en digital bærer eller harddisk. Et papirtidsskrift kan ikke skannes inn på harddisk. En institusjon kan altså ikke digitalisere analoge åndsverk, med mindre den enkelte kopieringsbestemmelse i forskriften eksplisitt tillater dette. Med kopiering til samme format menes således at «det [bare] kan fremstilles eksemplar som har tilsvarende utnyttelsesformer som originaleksemplaret».⁹⁰ Det er altså digitalisering av analoge verk som regelen i praksis skal forby. Når det gjelder bruken av kopier av verneverk,⁹¹ er den klare hovedregel at slike kopier bare kan brukes innenfor institusjonens egne lokaler med unntak av eksemplar fremstilt på papir, eksemplar av musikk- og filmverk etter vilkårene i forskriftens § 1-5 annet ledd for utlån og eksemplar som skal brukes til fjernlån på konkret bestilling.

Forskriften gjelder de nærstående rettigheter⁹² på samme måte som forskriften gjelder åndsverk.

4.2 Kopiering i arkiv, bibliotek og museum

4.2.1 Konserverings- og sikringsformål

En av de viktigste oppgavene som er pålagt arkiv, bibliotek og museum, er å sikre og bevare vår felles kulturarv for ettertiden. For å utføre denne oppgaven på best mulig måte er det nødvendig

for institusjonene å ha hjemmel til å fremstille nye eksemplar av materialet som de har i sine samlinger.

Som nevnt ovenfor, skal kopiering som hovedregel skje til samme format som originaleksemplaret. Denne hovedregelen gjentas i forbindelse med kopiering til konserverings- og sikringsformål.⁹³ Bakgrunnen for denne restriktive holdningen er å sikre opphavsmannen kontrollen med utnyttelsen av hans verk og arbeider i de «nye digitale markedene som fortsatt er under utvikling».⁹⁴ Med dagens teknologi kan man lett lage perfekte kopier som raskt kan spres til et stort antall brukere over datanettverk. En slik situasjon vil raskt komme i konflikt med opphavsmannens økonomiske interesser. Derfor har departementet satt særskilte vilkår for adgangen til å digitalisere verk og andre arbeider også for kopiering for konserverings- og sikringsformål.

Hva som menes med konserverings- og sikringsformål, må i utgangspunktet vurderes etter bevarings- og sikringsfaglige kriterier. Med konservering og sikring siktes også til de tilfeller der institusjonene kopierer verk av hensyn til plassmangel. Det kan for eksempel være digitalisering av aviser eller lignende periodiske publikasjoner som krever omfattende lagringsplass for å kunne bli bevart i sin helhet. Det fremgår av forskriftens forarbeider at konkrete plasshensyn regnes som en del av institusjonens konserverings- og sikringsoppgaver.⁹⁵

Ifølge forskriftens § 1-3 kan abm-institusjonene bare overføre materiale til «andre format enn originaleksemplaret», herunder digitalisere, der det ikke kan skaffes et eksemplar av materialet

89 Se kgl.res. 23.11.2007. s. 7.

90 Se kgl.res. 23.11.2007 s. 5.

91 Se forskriftens § 1-7.

92 Se kapittel 7 om nærstående rettigheter.

93 Se Forskriftens § 1-3 første ledd a).

94 Kgl.res. 23.11.2007 s. 4.

95 Se kgl.res. 23.11.2007 s. 15.

som «oppfyller konserverings- og sikringsformålet fra utsalgssted eller fra utgiver, importør eller produsent».⁹⁶ Institusjonen må altså først undersøke om markedet tilbyr en versjon av verket som gjør egen digitalisering unødvendig ut fra institusjonens konkrete konserverings- og sikringsbehov av det aktuelle verket.⁹⁷ Dette innebærer at den digitale versjonen som finnes i handelen, må oppfylle de faglige kravene som settes til forsvarlig sikring og konservering. Hvis ikke dette er tilfelle, har institusjonen rett til å digitalisere.

Med «utsalgssted» menes også internettbasert salg, for eksempel salg i henhold til utgivers, importørs eller produsents hjemmesider. Det fremgår av forarbeidene til forskriftene at eksemplaret må være tilgjengelig som ledd i normal omsetning fra disse stedene. Dersom eksemplaret bare kan skaffes fra produsentens private samling til meget høy pris, vil dette ikke regnes som alminnelig omsetning.⁹⁸ I slike tilfeller kan institusjonen digitalisere. Med utsalgssted menes trolig også antikvariater som tilbyr eksemplarer av materiale som ledd i sin alminnelige omsetning, forutsatt at den tilbudte versjon oppfyller kravene til forsvarlig sikring og konservering.

Digitalisering vil etter dette være aktuelt der institusjonen sitter på enkeltstående eksemplarer som ikke lenger er å få kjøpt i handelen. Det kan være fotografier, skrifter eller lokalhistorisk materiale. Det kan være bøker som det bare finnes et par eksemplarer av i enkelte få institusjoner. Det kan være gamle film- eller musikkopptak som står i fare for å forvitne.

96 Se forskriftens § 1-3 første ledd b).

97 Se kgl.res. 23.11.2007 s. 15.

98 Se kgl.res. 23.11.2007 s. 4.

Det er viktig å merke seg at den digitaliserte versjonen av et opphavsrettslig vernet verk er en bevaringsversjon av verket. Den kan derfor bare brukes innfor forskriftens snevre rammer. Det betyr at det digitaliserte eksemplaret i utgangspunktet bare kan brukes innenfor institusjonens egne fysiske lokaler, med unntak av eksemplarer fremstilt på papir.⁹⁹

For ordens skyld vil vi minne om at institusjonene selvfølgelig fritt kan digitalisere verk og arbeider hvor vernetiden er utløpt¹⁰⁰ og formidle disse for allmennheten på den måten som institusjonen finner formålstjenlig, så lenge opphavsmannens ideelle rettigheter blir respektert.¹⁰¹

Forskriftens § 1-3 gir også institusjonene anledning til å overføre materiale til mikroformer for konserverings- og sikringsformål. Mikroformer er på vei til å bli erstattet av digitale teknikker, men det kan være behov for bestemmelsen inntil denne teknologien er helt faset ut.

Forskriften gir også institusjonene hjemmel til å overføre verk eller arbeider for konserverings- og sikringsformål til «nye lagringssystemer dersom dette på grunn av ukurant utstyr er nødvendig for å benytte verket». Det siktes her til verk som er festet til et format hvor det ikke lenger finnes avspillingsmaskiner som kan gjengi innholdet i verket. Med den teknologiske utviklingen som har vært de siste tiårene, vil dette være tilfelle for mange typer vernede verk som befinner seg i de ulike institusjonene. Det kan for eksempel være kassettbånd, magnetbånd, vhs-kassetter eller gamle disketter. Abm-institusjonene kan ikke

99 Se forskriftens § 1-7.

100 Se ovenfor punkt 1.8 om vernetid.

101 Se åndsverklovens § 3.

oppbevare og holde ved like et utall forskjellige avspillingsmaskiner for å gjengi innholdet i verk i ulike utdaterte format. Det er igjen viktig å merke seg at kopiene som fremstilles i medhold av denne bestemmelsen, i utgangspunktet kun kan brukes innenfor institusjonens egne fysiske lokaler.¹⁰²

Adgangen til eksemplarframstilling for konserverings- og sikringsformål gjelder også for åndsverk og andre arbeid som ikke tidligere er offentliggjort. Dette vil for eksempel være praktisk med hensyn til brev og lignende skrifter i arkiv, bibliotek og museum som ikke er offentliggjort. Denne typen materiale er som regel enkeltstående verk, som det kan være et betydelig behov for å konservere og sikre på en forsvarlig måte, herunder ved digitalisering av materialet. Kopien er et bevaringseksemplar som bare kan brukes innenfor institusjonens fysiske lokaler. I tillegg må institusjonene ta hensyn til de særskilte begrensningene som gjelder for tilgjengeliggjøring av slike verk.¹⁰³

Nasjonalbiblioteket er pålagt et særskilt nasjonalt bevaringsansvar i medhold av pliktavleveringsloven og har derfor fått en utvidet hjemmel til å overføre eksemplarer av verk og arbeid i sine samlinger til andre format enn originaleksemplaret. Bestemmelsen skal gjøre det mulig for Nasjonalbiblioteket å fritt velge de lagringsformat som etter en faglig vurdering er de beste for å ivareta Nasjonalbibliotekets særlige bevaringsoppdrag.¹⁰⁴

Det er et vilkår i forskriftens § 1-3 at det materiale som en institusjon skal kopiere til

konserverings- og sikringsformål, allerede må være del av institusjonens samlinger. Dersom institusjonen ønsker å kopiere for å komplettere deler av åndsverk som de har i sine samlinger, må vilkårene i forskriftens § 1-6 være oppfylt. Se nærmere om dette nedenfor.

Dersom vilkårene for å overføre åndsverk og andre arbeid til andre format enn originaleksemplaret – for konserverings- og sikringsformål – ikke er oppfylt, kan institusjonen søke Kultur- og kirke departementet om tillatelse.

4.2.2 Forskningsformål i undervisnings- og forskningsinstitusjoner

Bestemmelsen om eksemplarframstilling for forskningsformål¹⁰⁵ er ny, og gir hjemmel for at departementet kan gi tillatelse til at undervisnings- og forskningsinstitusjoner kan fremstille eksemplarer til forskningsformål, eksempelvis for å dekke spesielle behov innen språkforskning.¹⁰⁶ Vilkåret er, iflg. forskriftens forarbeider,¹⁴⁵ at eksemplarframstillingen ikke skal føre til spredning i strid rettighetshaverens interesser, eller at eksemplarframstillingen på annen måte kommer i konflikt med rettighetshavers egen utnyttelse av verket. Den undervisnings- eller forskningsinstitusjon som ønsker slik tillatelse, kan søke Kulturdepartementet om dette.

4.2.3 Kopiering for utlån

Mange institusjoner har materiale i sine samlinger av spesiell sårbar karakter som gjør det problematisk, for ikke å si umulig, å låne ut

¹⁰² Se forskriftens § 1-7.

¹⁰³ Se nærmere nedenfor under kap. 6 om behandlingen av ikke-offentliggjorte verk.

¹⁰⁴ Se kgl.res. res. 23.11.2007 s. 16.

¹⁰⁵ Forskriftens § 1-4.

¹⁰⁶ Se kgl.res. 23.11.2007 s. 16.

originaleksemplaret. Det fremgår av forskriftens § 1-5 at dersom et eksemplar av denne typen materiale er «særlig utsatt for skade ved utlån eller vanskelig kan erstattes hvis det går tapt», kan institusjonen fremstille en papirkopi som kan lånes ut istedenfor originalen. Ifølge bestemmelsen må utlånet innebære en særskilt risiko for materialet. Bestemmelsen tillater således ikke kopiering for å lage ett eller flere utlånseksemplarer for å hindre alminnelig slitasje på standardmateriale i samlingen. Skade og tap av denne typen materiale må erstattes gjennom de vanlige innkjøpsordningene. Bestemmelsen gir kun anledning til et å lage et begrenset antall utlånseksemplarer. Kopien blir en del av institusjonens samlinger, og må leveres tilbake til institusjonen når lånetiden er utløpt.

Bestemmelsen¹⁰⁷ åpner også for en snever adgang til å låne ut digitale kopier knyttet til en fysisk bærer av musikk- og filmverk. Dette er en utvidelse i forhold til tidligere forskrift og et unntak i forhold til hovedregelen om at digitale kopier av vernede verk, lovlig fremstilt av institusjonen, ikke kan lånes ut fra institusjonens fysiske lokaler. Bakgrunnen for bestemmelsen er at en del institusjoner sitter på sjeldne og sårbare musikk- og filminnspillinger som innebærer en for stor risiko å låne ut. Samtidig har mange brukere behov for å låne verket ut av institusjonen for å studere det nærmere. Dette gjelder for eksempel musikkstudenter eller forskere som har behov for å låne sjeldne og sårbare verk fra et musikkbibliotek. I slike situasjoner har institusjonen et legitimt behov for å lage en *digital* utlånskopi, fordi det må

¹⁰⁷ ¹⁴⁵ Se kgl.res. 23.11.2007 s. 16. ¹⁴⁶ Se forskrift § 1-5 annet ledd.

antas at institusjonens brukere ikke lenger selv har utstyr til avspilling av analoge utlånskopier som vhs- eller musikkassetter.

Vilkåret for å fremstille en digital kopi av et musikk- eller filmverk for utlån er at originaleksemplaret er «særlig utsatt for skade ved utlån og ikke kan erstattes hvis det går tapt». Vilklårene her er strengere enn for å fremstille utlånskopi på papir. Det fremgår av forskriftens forarbeider at dette vilkåret forutsetter at det er «tilnærmet umulig» å skaffe et nytt eksemplar i handelen eller direkte fra utgiver, importør eller produsent.

Med originaleksemplarer menes det eksemplaret biblioteket har ervervet til sine samlinger. Bestemmelsen gir etter dette anledning til å overføre analoge verk til CD eller DVD, for eksempel ved at en LP-plate digitaliseres, lagres og lånes ut på en CD-plate. Det er kun fysiske eksemplarer som tillates fremstilt for utlån. En bruker kan ikke få med seg en kopi på medbrakt elektronisk utstyr, som PC eller minnepinne.¹⁰⁸ Kopien må registreres som vanlig utlån og leveres tilbake til institusjonen når lånetiden er ute.

Det fremgår klart av forskriftsteksten¹⁰⁹ at det ikke er tillatt å låne ut flere eksemplarer enn institusjonen har originaleksemplarer.

4.2.4 Kompletteringsformål

abm-institusjonene har i en del tilfeller behov for å komplettere manglende partier av et åndsverk som de har i sine samlinger. Forskriften tillater slik kopiering,¹¹⁰ forutsatt at institusjonen først har forsøkt å få kjøpt hele verket (eller eventuelt

¹⁰⁸ Se kgl.res. 23.11.2007 s. 17.

¹⁰⁹ Forskriftens § 1-5 annet ledd in fine.

¹¹⁰ Forskriftens § 1-6.

de manglende partier hvis det er mulig) i ordinær handel eller fra utgiver, importør eller produsent. I tillegg er det et vilkår at de manglende partiene utgjør «en mindre del» i forhold til hele verket. Bestemmelsen gir bare anledning til komplettering innenfor samme format som originaleksemplaret.

4.2.5 Fotokopiering for utlevering til eie

Forskriften har videreført regelen om abm-institusjoners rett til fotokopiering av deler av visse typer materiale for utlevering til brukerens eie.¹¹¹ Med fotokopiering menes kopiering på papir eller lignende analog fremgangsmåte. Digitale kopier er utelukket.

Bestemmelsen gir institusjonene adgang til å fotokopiere enkelte artikler i samleverk, avis eller tidsskrift – eller korte avsnitt i andre verk – for *utlevering til eie*, for enkeltpersoners forskningsformål og private studieformål. Rammene for denne typen kopiering skal være snevre.¹¹² Kopieringsadgangen er for eksempel ikke ment å erstatte studentenes eget innkjøp av pensumlitteratur. Bakgrunnen for bestemmelsen var bl.a. at fagbibliotekene skulle slippe å låne ut hele verk eller hele tidsskrift der brukeren kun var interessert i en enkeltstående artikkel. På den måten blir ikke andre lånere forhindret i å få tilgang til de øvrige artiklene i det samme verket eller tidsskriftet i utlånsperioden. Det fremgår klart av bestemmelsen at institusjonene ikke kan utlevere mer enn ett eksemplar til hver bruker.

I den tidligere forskriften hadde institusjonene et klart forbud mot å ta papirutskrift av

¹¹¹ Se forskriftens § 1-9 annet ledd.

¹¹² Se kgl.res. av 20.12.2001 om forskrift til åndsverkloven av 20.12.2001 nr. 1563.

maskinlesbart eksemplar. Dette forbudet er fjernet i gjeldende forskriftstekst. Samtidig fremgår det av de generelle reglene om eksemplarfremstilling¹¹³ at bestemmelsene også gir adgang til å fremstille papirutskrift fra maskinlesbart eksemplar. Spørsmålet er da om uttrykkene «artikler i samleverk, avis eller tidsskrift eller korte avsnitt i andre verk» kun sikter til analoge fysiske eksemplar, eller også omfatter maskinlesbart eksemplar. Det må antas at svaret på dette er av minimal praktisk betydning, fordi brukeren selv har anledning til å ta papirutskrift av maskinlesbart eksemplar i medhold av åndsverklovens § 12.¹¹⁴

4.2.6 Kopiering av pliktavlevert materiale

Ifølge lov om avleveringsplikt for allment tilgjengelige dokument av 9. juni 1989 nr. 32 med forskrifter skal Nasjonalbiblioteket sikre avleveringen av dokumenter med allment tilgjengelig informasjon til nasjonale samlinger, slik at disse vitnemålene om norsk kultur og samfunnsliv blir bevart og gjort tilgjengelig¹¹⁵ for forskning og dokumentasjon. Loven gjelder for dokumenter i alle typer media og format, så som trykt materiale, fotografier, lydfe-singer, radio- og TV-opptak, film, EDB-dokumenter og nettdistribuerte dokumenter.

Pliktavleverte dokumenter kan kopieres for konserverings- og sikringsformål på lik linje med andre åndsverk i institusjonenes samlinger.¹¹⁶ For å sikre en forsvarlig langtidsbevaring av dette

¹¹³ Se forskriftens § 1-2 første ledd annet punkt.

¹¹⁴ Om privatkopieringsregelen se punkt 3.2, og om forholdet mellom forskriften og åvl. § 12 se punkt 4.2.5 og punkt 4.3.4.

¹¹⁵ Se nærmere om tilgjengeliggjøring av pliktavlevert materiale ovenfor under punkt 2.2.6

¹¹⁶ Forskriftens § 1-10, første ledd bokstav a jfr. § 1-3, første ledd.

materialet, gir forskriften Nasjonalbiblioteket¹¹⁷ fri adgang til å velge de lagringsformat som etter en faglig vurdering er de beste for å ivareta Nasjonalbibliotekets særlige bevaringsoppdrag. Forskriften gir også Nasjonalbiblioteket¹¹⁸ anledning til å kopiere, herunder digitalisere, materiale som er avleveringspliktig, og som det ikke har eksemplarer av i sine samlinger, når slikt eksemplar ikke kan skaffes på utsalgssted eller fra utgiver importør eller produsent.¹¹⁹ Bakgrunnen er at Nasjonalbiblioteket skal ha komplette samlinger av pliktavlevert materiale, og må få anledning til å komplettere samlingen med kopier der det ikke er mulig å få kjøpt eller pliktavlevert det avleveringspliktige materialet.

4.3 Tilgjengeliggjøring med hjemmel i forskrift til åndsverkloven

4.3.1 Tilgjengeliggjøring via terminaler i egne lokaler

Forskriften til åndsverkloven¹²⁰ hjemler adgang for institusjoner omfattet av forskriften¹²¹ til å «gjøre åndsverk fra egen samling tilgjengelig for enkeltpersoners forskningsformål eller private studieformål ved hjelp av terminaler i egne lokaler». ¹²² For de formål som er angitt i pliktavleveringsloven, kan også pliktavleverte dokumenter

117 Forskriftens § 1-3, tredje ledd.

118 Etter at Forskrift om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument § 5 ble endret i 2007, er Nasjonalbiblioteket nå mot-taksinstitusjon for alle avleveringspliktige dokumenter, herunder spillefilmer.

119 Forskriftens § 1-10, første ledd bokstav b.

120 Se forskrift av 21.12.2001 nr.1563 til åndsverkloven med endringer av 23.11.2007 nr. 1281.

121 Om hvilke institusjoner som er omfattet av forskriften, se punkt 4.1.2.

122 Forskriftens § 1-9, første ledd.

gjøres tilgjengelig på tilsvarende måte, noe som er regulert i en egen bestemmelse om pliktavleverte dokumenter i forskriften.¹²³

Denne muligheten¹²⁴ vil være et supplement til tradisjonell utlevering av analoge verk over skranke og vil gjøre det enklere å formidle materialet til publikum *innenfor institusjonens lokaler*.

Det er viktig å merke seg at bestemmelsen i seg selv ikke inneholder hjemmel til å digitalisere verk fra samlingen.¹²⁵ Skal analogt verk fra samlingen gjøres tilgjengelig gjennom terminaler i institusjonens lokaler, må institusjonen ha særskilt hjemmel til å digitalisere det analoge verket. Slik særskilt hjemmel kan være andre bestemmelser i forskriften¹²⁶ eller avtale med rettighetshaver. Dersom institusjonen allerede har verket i digital form i sine samlinger,¹²⁷ kan det gjøres tilgjengelig gjennom terminaler forutsatt at institusjonen ikke er bundet av avtalevilkår som begrenser eller setter forbud mot slik tilgjengeliggjøring.»¹²⁸ For eksempel kan

123 Pliktavleverte dokumenter omfattes av forskriftens § 1-10, første ledd, bokstav c. Pliktavleverte dokumenter kan her, som ellers, bare brukes til forsknings- og dokumentasjonsformål, jfr. pliktavleveringsloven § 1.

124 I juridisk forstand utgjør dette en offentlig fremføring som hører inn under opphavsmannens enerett, jfr. åvl. § 2, tredje ledd, derfor er særskilt hjemmel nødvendig. Se ellers punkt 2.4.

125 Derimot omfatter hjemmelen den eksemplarframstilling som er nødvendig for å legge et digitalisert eksemplar på intern server, slik at verket nettopp blir tilgjengelig i et internt digitalt nettverk i institusjonens lokaler, se for eksempel kongelig resolusjon av 23.11.07 om endringer i forskrift til åndsverkloven, s. 6.

126 Det er digitalisering begrunnet i konserverings- og sikringsformål, jfr. forskriften § 1-3, som vil være den praktiske hjemmel for egendigitalisering som også kan utnyttes til å gjøre verkene tilgjengelig gjennom terminaler i egne lokaler, se punkt 4.2.1.

127 Verket er her eksempelvis kjøpt inn i digital form.

128 Når det gjelder digital tilgjengeliggjøring med hjemmel i åndsverkloven og dens forskrifter, vil avtalevilkår gå foran lånereglene i lov og forskrift, se punkt 4.3.3.

e-bok eller musikkspor som institusjonen har kjøpt og lastet ned via en nettbutikk, gjøres tilgjengelig gjennom terminaler, forutsatt at det ikke foreligger lisensvilkår som hindrer dette.¹²⁹

Spørsmålet blir videre hvorvidt forskriften tillater at åndsverk institusjonen har kjøpt inn i digital form på en fysisk bærer,¹³⁰ som musikk-cd eller film-dvd, kan gjøres tilgjengelig via terminaler i egne lokaler. Det finnes ikke et klart svar på spørsmålet.¹³¹ Trolig vil en slik tilgjengeliggjøring av innkjøpte åndsverk utgjøre en mer vidtgående bruk av de aktuelle åndsverkene enn det departementet har ønsket å tillate gjennom

129 I praksis vil det per i dag ofte nettopp foreligge lisensvilkår som hindrer offentlig fremføring ved tilgjengeliggjøring via terminaler ved kjøp av åndsverk gjennom nedlastingstjenester.

130 Når det gjelder innkjøpt digitalt materiale på fysisk bærer, som musikk-cd'er og film-dvd'er, vil eventuelt begrensede vilkår i praksis ofte ikke være en gyldig del av avtalen, fordi disse vilkårene er presentert kjøper etter at kjøpet er gjennomført. Slike vilkår er i praksis ofte påtrykket coveret, eller lagt inn på cd'en eller dvd'en, noe som gjør at vilkårene ikke kommer til kjøpers kunnskap før produktet skal tas i bruk. I slike situasjoner trenger ikke kjøper respektere vilkårene fordi disse ikke er gyldig avtalt. Se punkt 4.3.3.

131 Slik tilgjengeliggjøring medfører at det opprettes en kopi på den interne server i institusjonen. Det følger samtidig av bestemmelsens forarbeider at forskriftsbestemmelsen nettopp inneholder hjemmel til denne eksemplarfremstillingen. (Forskriften § 1-9, første ledd. Se også kongelig resolusjon av 23.11.07 om endringer i forskrift til åndsverkloven, s. 6.) Samtidig synes en slik kopiering til den interne server å være i strid med hovedregelen for kopiering etter forskriften om at eksemplarfremstilling bare kan skje til «samme format som originaleksemplaret» med mindre « annet er særskilt angitt». (Forskriften § 1-2, første ledd, 1. punktum.) «Format» betyr i denne relasjon «den type fysiske bærer som verket har». (Kongelig resolusjon av 23.11.07 om endringer i forskrift til åndsverkloven, s. 7.) Trolig vil en cd-plate eller en dvd-plate måtte regnes som en annen type fysisk bærer enn en harddisk på den interne server. Svaret på dette spørsmålet og på spørsmålet om hjemmelen i forskriftens § 1-9 til å kopiere eksemplar av verket til intern server er et «særskilt angitt» unntak fra hovedregelen i forskriftens § 1-2, første ledd, 1. punktum, er likevel ikke helt klare.

forskriften. Når det foreligger tvil om rekkevidden av en fribrukshjemmel, bør man falle tilbake på hovedregelen, som er at opphavsmannen har alle eneretter. Følgelig vil vi ikke anbefaler institusjonene å tilgjengeliggjøre innholdet av innkjøpte cd'er eller dvd'er gjennom terminaler under henvisning til forskriftens regler.

Institusjonen kan bare gjøre verk fra sin *egen* samling tilgjengelig gjennom terminaler. Verk fra andre institusjoners samlinger kan ikke tilgjengeliggjøres, med unntak for fjernlån, som er regulert i egen bestemmelse.¹³²

Etter at institusjonen har avklart hvorvidt den har lovlig adgang til å gjøre verk digitalt tilgjengelig, blir spørsmålet innenfor hvilke rammer dette kan gjøres.

Tilgjengeliggjøringsadgangen er begrenset til «institusjonens egne lokaler». Med «institusjonens egne lokaler» menes arkivet, biblioteket eller museets egne *fysiske* lokaler. Dersom institusjonen er en del av en større institusjon, for eksempel universitets- eller høyskolebibliotek, så er det bare bibliotekets lokaler som er omfattet. Det er klart at bestemmelsen ikke tillater tilgjengeliggjøring av verk på lesesal som ikke ligger i biblioteket, eller tilgjengeliggjøring i universitetets- eller høyskolens intranett. Terminalene må med andre ord befinne seg i abm-institusjonens eget fysiske lokale.¹³³

Spørsmålet om hva som skal regnes som en «institusjon» i relasjon til denne bestemmelsen,

132 Se nedenfor om fjernlån punkt 4.3.2.

133 I kgl.res. av 23.11.07 om endringer i forskrift til åndsverkloven, s. 18, heter det for eksempel at tilgjengeliggjøring kun er tillatt «i de lokalene som etter en alminnelig språklig og faktisk forståelse utgjør institusjonens bibliotek».

er reist i forarbeidene.¹³⁴ Dersom en institusjon har lokaler på forskjellige geografiske steder, er alle lokaler omfattet, forutsatt at det er tale om en institusjon.¹³⁵ En institusjon som har flere filialer, kan lovlig gjøre verk tilgjengelig i alle filialenes lokaler, forutsatt at det er tale om «en institusjon».¹³⁶ Samarbeidsavtaler mellom to eller flere institusjoner vil på den annen side ikke gjøre disse til en «institusjon» i relasjon til bestemmelsen.¹³⁷ Hva som kan regnes som en institusjon må i tvilstilfellene vurderes konkret. Viktige faktorer vil være hvordan forvaltningen av institusjonen og budsjettet er organisert, og hvem institusjonen rapporterer til, og som således har styringsmyndighet over institusjonen.¹³⁸

Videre kan verkene bare gjøres tilgjengelig for «enkeltperson» til «private studieformål». Den reelle begrensningen i dette ligger i begrepet «enkeltperson». Formålet med regelen er å lage en digital parallell til tradisjonell utlevering av analoge verk over skranke til bruk i bibliotekets lokaler. «Private studieformål» dekker i praksis så godt som alle typer konsultering av åndsverk på skjerm som enkeltpersoner måtte ønske i bibliotekets lokaler. Av praktisk hensyn pålegges heller ikke institusjonene å kontrollere hvorfor den

enkelte bruker ønsker å konsultere åndsverk på skjerm.¹³⁹ Når verkene bare skal gjøres tilgjengelig for «enkeltperson», betyr dette at institusjonen ikke kan tillate at grupper av personer i fellesskap ser på åndsverkene på skjerm. Likeledes befinner vi oss utenfor «private studieformål» dersom bruk av åndsverkene inngår i organisert undervisning.¹⁴⁰ Er det tale om pliktavleverte dokumenter, foreligger ytterligere en begrensning som nevnt over ved at disse bare skal brukes til forsknings- og dokumentasjonsformål.¹⁴¹

Det er bare offentliggjort verk som lovlig kan gjøres tilgjengelig via terminaler.¹⁴²

Oppsummeringsvis innebærer forskriftens § 1-9 at abm-institusjonene kan gjøre åndsverk fra sine samlinger tilgjengelig i et intranett for enkeltpersoner blant publikum, forutsatt at institusjonen enten har hjemmel til å digitalisere verket, eller allerede har verket i digital form uten at det foreligger avtalevilkår som hindrer tilgjengeliggjøringen.

4.3.2 Elektronisk fjernlån

Forskriften hjemler¹⁴³ en adgang for institusjonene til å gjøre åndsverk fra sine samlinger tilgjengelig for publikum gjennom elektronisk fjernlån. Formålet med regelen er å lage en digital parallell¹⁴⁴ til tradisjonelt fjernlån, der verket sendes i ordinær post eller per telefax. Bestemmelsen

134 Se Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 79 flg. og høringsutkast om endring av forskrift til åndsverkloven s. 6.

135 Nasjonalbibliotekets lokaler i Rana og Oslo tilhører eksempelvis begge samme institusjon i relasjon til bestemmelsen.

136 Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 80 og 81.

137 Se Kgl.res. av 23.11.07 om endringer i forskrift til åndsverkloven, s. 6.

138 Det heter i Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) på s. 81, første spalte at «[s]om en hovedregel kan likevel sies at det ikke vil være av avgjørende betydning om institusjonen er spredt på ulike fysiske steder, men hva som forvaltnings- og eiermessig inngår i samme enhet.»

139 Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 80.

140 Et eksempel på hva som ikke er tillatt, finner vi i forarbeidene (Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) på s. 80), der det heter at «det ikke lenger er tale om «private studieformål»...[hvis] elevene benker seg rundt en terminal for å se på diverse digitaliserte kunstverk, mens læreren gjennomgår stilarter etc.»

141 Pliktavleveringsloven § 1.

142 Se kapittel 5 om ikke-offentliggjorte verk.

143 Forskriftens § 1-8.

144 Se kgl.res. av 23.11.07 s. 5.

tillater at en institusjon på konkret bestilling gjør åndsverk tilgjengelig for en bruker som befinner seg i en annen institusjons lokaler. Avsenderinstitusjonen har her lovlig adgang til å gjøre verket som er bestilt, tilgjengelig i mottaksinstitusjonens lokaler gjennom et elektronisk nettverk ved bruk av e-post eller ved annen overføringsmetode.

Bestemmelsen omfatter bare konkrete bestillinger. Mottaksinstitusjonen må således spesifisere hvilke(t) åndsverk som ønskes fjernlånt.

Det er bare verk som finnes i avsenderinstitusjonens samlinger som kan fjernlånes, og det er videre klart at fjernlånsbestemmelsen ikke er en digitaliseringshjemmel i seg selv.¹⁴⁵

Fjernlånsbestemmelsens ordlyd er noe uklar med hensyn til hvilke åndsverk som kan fjernlånes.¹⁴⁶ Dette får likevel ingen praktisk betydning, fordi det selv med en utvidende tolkning må være klart at det kun er eksemplar fremstilt med hjemmel i forskriftens §§ 1-1 til 1-9 som

departementet har ment å gjøre til gjenstand for fjernlån. Fordi fjernlånsbestemmelsen ikke er en digitaliseringshjemmel, er elektronisk fjernlån utelukket for eksemplarer fremstilt for utlån.¹⁴⁷ Videre er det lite praktisk at eksemplarfremstilling for kompletteringsformål kan utgjøre et grunnlag for fjernlån.¹⁴⁸ Verk som er innkjøpt i digital form kan heller ikke fjernlånes¹⁴⁹ med mindre det samtidig foreligger adgang til å kopiere verket til konserverings- og sikringsformål. Eksemplarer fremstilt «[f]or enkeltpersoners forskningsformål eller private studieformål»¹⁵⁰ kan heller ikke fjernlånes, fordi denne bestemmelsen kun er en analog kopieringshjemmel.

Dette betyr at det bare er verk den enkelte institusjon selv lovlig har digitalisert *grunnet konserverings- og sikringsformål* som kan fjernlånes.¹⁵¹

Det fjernlånte verk kan bare brukes i mottaksinstitusjonens lokaler. Etter at brukeren er ferdig med å bruke verket, påligger det mottaksinstitusjonen

145 Derimot tillater bestemmelsen nødvendigvis den eksemplarfremstilling som rent faktisk skjer ved at et verk gjøres tilgjengelig per e-post eller på server i annen institusjons lokale.

146 Det følger av ordlyden i forskriftens § 1-8, første ledd at det kun er «eksemplar fremstilt i samsvar med § 1-2 og § 1-3» som kan fjernlånes. Samtidig gir bestemmelsens forarbeider et noe annet inntrykk ved at det følger av kgl.res. av 23.11.07 s. 17 at den nå vedtatte bestemmelse «gjelder kontrollert fjernlån av eksemplar fremstilt etter reglene i dette kapitlet i forskriften, mest praktisk i form av egedigitalisert materiale». Dette støttes av at vedtatte regel er endret fra forslaget til fjernlånsregel i høringsutkastet av 09.01.07, forslaget § 1-3, andre ledd, der objektet for fjernlån var «eksemplar fremstilt i samsvar med andre bestemmelser i dette kapittel». Den vedtatte og gjeldende ordlyd er samtidig klar ved at denne nå bare viser til «eksemplar fremstilt i samsvar med § 1-2 og § 1-3». Ved slik tilsynelatende motstrid mellom forskriftstekst og forarbeider skal forskriftsteksten ved tolkning normalt gis forrang og dette støttes av at når det foreligger tvil om rekkevidden av en fribrukshjemmel, bør man i alle tilfeller falle tilbake på hovedregelen om at opphavsmannen har alle eneretter.

147 Forskriftens § 1-5. Bestemmelsens 2. ledd tillater for så vidt digitalisering, men er begrenset til kopiering til fysisk bærer.

148 Forskriftens § 1-6. Bestemmelsen tillater kopiering av en manglende del av et verk institusjonen tidligere har kjøpt. Dersom originalverket er digitalt, er det lite praktisk at bare en del av dette blir ødelagt. Ved skade vil hele verket normalt forsvinne, og da hjemler ikke forskriftens § 1-6 kopiering.

149 Det er her ikke tale om eksemplar fremstilt med hjemmel i forskriften.

150 Forskriftens § 1-9, andre ledd.

151 Det følger av kgl.res. av 23.11.07 s. 6 at bestemmelsen i forskriften § 1-9, første ledd, som er bestemmelsen som tillater tilgjengeliggjøring via egne terminaler, også tillater den «eksemplarfremstilling som er nødvendig for å legge eksemplaret ut på den interne server til institusjonen». Vi tror at dersom slike tekniske kopier var ment å være et grunnlag for fjernlån, ville dette gått frem av forskriftens tekst eller av kgl.res. av 23.11.07. Til dette kommer at ordlyden i forskriften ikke omfatter fjernlån av eksemplarer fremstilt med hjemmel andre bestemmelser enn §§ 1-2 og 1-3.

å sørge for at det fjernlånte verk blir slettet. Fjernlånsbestemmelsen tillater ikke at mottakerbiblioteket beholder kopi av det som er fjernlånt.¹⁵² Det fjernlånte verk kan heller ikke gjøres tilgjengelig for andre personer enn den som gjennom mottaksinstitusjonen har bestilt dette.

Det er bare verk som er offentliggjort, som kan fjernlånes.¹⁵³

Pliktavleverte dokumenter kan ikke fjernlånes med hjemmel i forskriften.¹⁵⁴

4.3.3 Forholdet til begrensende lisensavtaler

Den praktiske hovedregel er at offentlig fremføring av åndsverk krever samtykke fra opphavsmannen. Skal institusjonen fremføre et verk offentlig, må den normalt sørge for å avtale dette med opphavsmannen¹⁵⁵. Som beskrevet ovenfor¹⁵⁶ tillater forskriften til åndsverkloven digital offentlig fremføring i visse spesielle tilfelle. I denne relasjon får begrensende lisensavtaler praktisk betydning.

Det følger nemlig av EUs opphavsretts-

direktiv,¹⁵⁷ at nasjonale regler¹⁵⁸ som tillater digital offentlig fremføring til studie- og forskningsformål, ikke skal gå foran eventuelle lisensvilkår som måtte være avtalt.

Dette betyr at dersom institusjonene har kjøpt inn åndsverk gjennom avtaler som inneholder lisensvilkår som ikke tillater, eller som – i større grad enn forskriftene til åndsverkloven – begrenser adgangen til digital offentlig fremføring, må lisensavtalene respekteres på dette punktet.

Situasjonen er derfor annerledes enn for utlån og visning. Dersom det foreligger avtaler som begrenser adgangen til utlån og visning i større grad enn det åndsverkloven gjør, vil brudd på avtalen ikke samtidig innebære et brudd på åndsverkloven. Her er det nemlig tale om bruk av fysiske eksemplarer av åndsverk. Dersom det derimot foreligger avtale som begrenser adgangen til digital offentlig fremføring av åndsverk, vil det også være et brudd på åndsverklovens bestemmelser om opphavsmannens eneretter¹⁵⁹ dersom avtalen brytes. Forskriften skal tolkes slik at den viker for inngåtte avtaler om digital bruk. Institusjonene må derfor kontrollere lisensvilkår for sitt materiale før det med hjemmel i forskriften vurderes å tilgjengeliggjøre materiale via terminaler eller via fjernlån.

Når det gjelder spørsmålet om når lisensvilkår er gyldig avtalt, viser vi til punkt 2.2.5.

152 Hvis vi tenker oss at det finnes ett spesielt verk som er et populært fjernlånsobjekt, må fjernlånet likevel gjøres konkret for hver eneste fjernlånsbestilling.

153 Jfr. forskriftens § 1-2, tredje ledd. Se også kapittel 6 om ikke-offentliggjort verk.

154 Opprinnelig var det foreslått at pliktavleverte dokumenter skulle kunne fjernlånes fra mottaksinstitusjon til bibliotek under universitet og høyskoler, se høringsutkast av 09.01.07 (forslaget til § 1-8) og kongelig resolusjon av 23.11.07 om endringer i forskrift til åndsverkloven s. 7. Det følger av kgl.res. på samme side at departementet vil vurdere forholdet mellom åndsverklovens regler og pliktavleverte åndsverk på nytt i forbindelse med planlagt revisjon av åndsverkloven.

155 Situasjonen er derfor annerledes enn for utlån av åndsverk. Her er den praktiske hovedreglen at utlån er tillatt uten at dette må avtales med opphavsmannen, se punkt 2.2.5 om avtalerklausuler som forbyr utlån.

156 Se punkt 4.3.1 og 4.3.2.

157 Europaparlamentets og Rådets direktiv 2001/29/EF om harmonisering av visse aspekter av opphavsrett og nærstående rettigheter i informasjonssamfunnet av 22 mai 2001, artikkel 5.3 (n).

158 Forskriften til åndsverkloven er nasjonale regler i denne sammenheng.

159 Åndsverkloven § 2, tredje ledd.

4.3.4 Brukers adgang til å kopiere digitalt tilgjengeliggjort materiale

Det følger av forskriftens regler¹⁶⁰ at institusjonens brukere, med hjemmel i den ordinære regel om kopiering til privat bruk, har adgang til å ta analoge utskrifter av verk som er gjort tilgjengelig via terminaler i institusjonens lokaler og av verk som er fjernlånte.¹⁶¹ Samtidig følger det av forskriften at brukere ikke kan «ta maskinlesbar kopi». For pliktavleverte dokumenter som er gjort tilgjengelig via terminaler, inneholder forskriften ingen regel om utskrifter eller maskinlesbare kopier.¹⁶²

Forskriften til åndsverkloven har sitt grunnlag i åndsverklovens § 16. Denne bestemmelsen gir arkiv, bibliotek og museum spesielle tillatelser til bruk av åndsverk. Samtidig følger enkeltpersoners adgang til kopiering til privat bruk av åndsverklovens § 12. Forskriftene til åndsverkloven kan således ikke begrense den adgang brukeren har til å kopiere til privat bruk. Derimot kan forskriften regulere hvordan abm-institusjonene kan gjøre åndsverk tilgjengelig, herunder hvilke kopieringsmuligheter brukere rent faktisk skal tilbys. Dette er nødvendig for at kopiering ikke skal komme i nevneverdig økonomisk konkurranse med opphavsmennenes interesser.¹⁶³ Forskriftens regler

om digital bruk gjennom terminaler og fjernlån er kun begrunnet i ønsket om moderne og teknologisk oppdatert formidling av verk i institusjonene, slik at mulighetene for kopiering av verkene fremdeles må holdes på et minimum.

Reglene i forskriften som tillater brukere å ta analoge utskrifter, men ikke tillater dem å ta «maskinlesbare kopier» av materiale institusjonene har tilgjengeliggjort via terminaler eller ved fjernlån, må derfor forstås slik at institusjonene pålegges å sørge for at brukerne ikke får adgang til å ta digitale kopier. De får heller ikke adgang til å sende digitale kopier ut av den enkelte institusjons lokale.¹⁶⁴ Dette kan rent praktisk gjennomføres ved å sette opp terminaler som kun består av skjermer eller plomberte usb-porter. I tillegg må institusjonene, for å holde seg innenfor forskriften, sørge for at det materialet som gjøres tilgjengelig, bare blir tilgjengelig i et intranett der brukere ikke har anledning til å sende verk ut av institusjonens lokale.

Forskriften åpner derimot for at institusjonene kan legge til rette for analoge utskrifter, slik at brukeren selv kan ta utskrifter.¹⁶⁵

Forskriften inneholder ikke regler om utskrifter av pliktavleverte dokumenter som måtte være gjort tilgjengelig gjennom terminaler i mottaksinstitusjonens lokaler. Situasjonen reguleres derfor av pliktavleveringsloven og åndsverklovens

¹⁶⁰ Forskriftens § 1-8, andre ledd for fjernlånte dokumenter og § 1-9, tredje ledd for verk som er gjort tilgjengelig via terminaler. Regelen om kopiering til privat bruk finnes i åndsverkloven § 12. Se også punkt 3.3 om kopiering til privat bruk.

¹⁶¹ Pliktavleverte dokumenter kan som beskrevet over ikke fjernlånes.

¹⁶² Forskriftens § 1-10, andre ledd slår riktignok fast at «[a]nnen bruk av pliktavleverte åndsverk følger reglene i pliktavleveringsloven», men dette er en regel som i alle tilfeller følger av pliktavleveringsloven, og som gjelder for all bruk av pliktavleverte dokumenter.

¹⁶³ Dette er et generelt prinsipp, som kommer til uttrykk i den

såkalte «tretrinnstesten» i Bernkonvensjonen om vern av litterære og kunstneriske verk av 9. september 1886, art. 9.2.

¹⁶⁴ Uavhengig av dette har brukere, med hjemmel i regelen om kopiering til privat bruk i åndsverkloven § 12, lovlig adgang til å ta digitale kopier av materialet. Konsekvensen er derfor at brukere for så vidt har lovlig adgang til å kopiere digitalt, mens institusjonene er pålagt å hindre dette.

¹⁶⁵ Forskriftens §§ 1-8, andre ledd og 1-9, tredje ledd.

øvrige regler. Pliktavleverte dokumenter kan, som vi har sett, kun gjøres tilgjengelig til forsknings- og dokumentasjonsformål.¹⁶⁶ Den person som driver forskning eller dokumentasjon, kan lovlig kopiere pliktavleverte dokumenter til privat bruk med hjemmel i åndsverkloven § 12, herunder ta analoge utskrifter av materialet. I tråd med forskriftens formål bør institusjonene samtidig sørge for at brukere som driver forskning og dokumentasjon, ikke får anledning til å fremstille maskinlesbare eksemplarer av pliktavleverte åndsverk.¹⁶⁷

Det vil ikke bare være egendigitalisert materiale fra egen samling som blir gjort tilgjengelig gjennom terminaler i de ulike abm-institusjoner. Annet digitalt materiale vil også kunne gjøres tilgjengelig via lisensavtaler. Et typisk eksempel er digitale tidsskriftsabonnement. Dersom institusjonen gjør verk som er innkjøpt i digital form tilgjengelig, må institusjonen respektere avtalevilkår som måtte hindre brukeres utskrifter. Bestemmelser i slike lisensavtaler går foran kopieringsbestemmelsene i åndsverkloven med forskrifter, både når det gjelder analoge og digitale kopier

166 Pliktavleveringsloven § 1.

167 Forskriften inneholder ikke en regel som pålegger institusjonene å hindre digital privatkopiering til forsknings- og dokumentasjonsformål av pliktavleverte åndsverk som er gjort tilgjengelig via terminaler. Likevel er det åpenbart at institusjonene av hensyn til opphavsmannen bør hindre dette.

fremstilt på bakgrunn av digitalt innkjøpt materiale underlagt lisensvilkår.¹⁶⁸

Materiale som er publisert på Internett, og som brukeren får tilgang til via terminaler i institusjonens lokaler, reguleres ikke av forskriften. Materiale hentet fra Internett er verken digitalisert eller tilrettelagt av den institusjonen som stiller terminal med Internetttilgang til rådighet for brukeren. Brukernes kopieringsadgang reguleres her av åndsverklovens § 12, og for dette materialet inneholder ikke forskriften spesielle regler som retter seg mot institusjonen. Forutsetningen er imidlertid at disse terminalene holdes klart atskilt fra terminaler hvor brukeren har tilgang på egendigitalisert materiale fra institusjonens samlinger. Det er således juridiske hindre for at brukeren får anledning til å ta digitale kopier av denne typen materiale. Likevel er det unntak for musikk og film, der «fremmed hjelp»-forbudet hindrer bruker å nytte institusjonens utstyr til kopiering til privat bruk.¹⁶⁹

168 Dette følger av Europaparlamentets og Rådets direktiv 2001/29/EF om harmonisering av visse aspekter av opphavsrett og nærstående rettigheter i informasjonssamfunnet av 22 mai 2001, art. 5.5. Se punkt 4.3.3 om denne problemstillingen. Når det gjelder analoge utskrifter fremstilt på bakgrunn av et digitalt innkjøpt verk, som ikke er kjøpt på en fysisk bærer, vil avtalevilkår gå foran lovregler og forskrift.

169 Se punkt 3.3.

TROMSØ BIBLIOTEK. FOTO: SIV DOLMEN

ANDRE VIKTIGE LÅNEREGLER

i bibliotek, arkiv og museum

5.1. Sitatretten

Sitatretten i åndsverklovens § 22 er en viktig låneregel som gir allmennheten adgang til å gjengi mindre deler av opphavsrettslig vernede verk i en større sammenheng. Bakgrunnen for sitatretten er bl.a. hensynet til offentlig debatt, forskning samt formidling av kunnskap og informasjon. At sitatretten er dypt forankret i den moderne opphavsretten, fremgår av følgende utsagn av Ragnar Knoph: *«Retten til å citere er en nødvendig forutsetning for meningsutveksling, og denne kan et kultursamfund ikke undvære i lengden.»*¹⁷⁰

Det er bare tillatt å sitere fra offentliggjorte verk.¹⁷¹ For øvrig setter bestemmelsen ingen begrensning med hensyn til verkskategori eller verkstype. Det kan derfor i utgangspunktet siteres fra alle typer verk. Men i praksis er sitatretten

mest aktuell for litterære og musikalske verk, og til dels for filmverk.

Sitering av kunstverk eller fotografier er lite aktuelt. En slik gjengivelse vil ofte medføre en utnyttelse av verket som går utover det bestemmelsen tar sikte på.¹⁷² Et sitat innebærer gjengivelse bare av en del av verket, og dette vil for kunstverk og fotografier lett medføre en krenkelse av opphavsmannens ideelle rettigheter.¹⁷³ Det finnes imidlertid egne bestemmelser for gjengivelse av kunstverk og fotografier i åvl. §§ 23 og 24.¹⁷⁴

Ifølge sitatregelen er det tillatt å sitere fra et offentliggjort verk i samsvar med «god skikk» og «i den utstrekning formålet betinger». Dette innebærer bl.a. at man må sitere i en sammenheng. Det vesentlige er at sitatet er aksessorisk, dvs. at sitatet må utgjøre en del av en ny fremstilling, og

¹⁷⁰ Knoph, Ragnar: Åndsretten, Oslo 1936, s. 125.

¹⁷¹ Se åndsverkloven § 8 første ledd og punkt 6.2 nedenfor.

¹⁷² Se Ot.prp. nr. 15 (1994-1995) s. 127.

¹⁷³ Se Ot.prp. nr. 15 (1994-1995) s. 127.

¹⁷⁴ Se nedenfor i punkt 5.2 og punkt 5.3.

at det er denne nye fremstillingen som er hovedsaken.¹⁷⁵

Et sitat brukes normalt for å belyse en påstand i en fremstilling, for å angi en uttalelse man imøtegår¹⁷⁶ eller for å gi eksempel på noe man beskriver. Fremstillingen der sitatet er tatt inn, kan være en tekst, en muntlig fremføring, en film, et kringkastingsprogram, en webside m.m. Hovedsaken er at det er en klar sammenheng mellom sitatet og den fremstillingen sitatet er en del av. Sitatet kan ikke formidles løsrevet fra hovedverket.

Et musikkforedrag vil således kunne illustreres ved fremføring av bruddstykker av musikkverk til belysning av innholdet i foredraget. Hvis foredraget trykkes, må man begrense seg til notesitat. Det er ikke anledning til å la en CD med de utvalgte musikkbruddstykkene følge med den trykte versjonen av foredraget, fordi forbindelsen mellom musikkstatet og teksten i et slikt tilfelle er brutt.¹⁷⁷ Musikkstatet vil her kunne oppleves løsrevet fra foredraget. En slik bruk ligger derfor utenfor regelen i åndsverklovens § 22. Samme situasjon kan oppstå når man publiserer en musikk-kritisk tekst på Internett og ønsker å belyse teksten med lenker til ulike musikkbruddstykker. Også her vil det være mulig for brukeren å lytte til musikkbruddstykkene uavhengig av om man har lest selve teksten. Det er altså ikke noen klar sammenheng mellom fremføringen av musikkstatet og den fremstillingen sitatet er en del av.

175 Sijthoff Stray, Anne-Lise: Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. kommentert og supplert, Oslo 1987, s. 117.

176 Sijthoff Stray, Anne-Lise: Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. kommentert og supplert, Oslo 1987 s. 118.

177 Eksemplet er hentet fra Lassen, Birger Stuevold: Retten til å sitere musikkverk, Festskrift til Gunnar Karnell 1999, s. 773.

Arkiv, bibliotek og museum produserer ofte audioguiden til bruk i sine utstillinger. Her kan sitatretten være anvendelig for fremføring av bruddstykker av musikk eller tale. Det sentrale er at lyd-kuttene inkorporeres i helhetlig fremstilling, slik at lyd-kuttene har sammenheng med det som for øvrig er lest inn i audioguiden. Det er ikke nok at lyd-kuttene i audioguiden har forbindelse med utstilte gjenstander i utstillingen. Sammenhengen mellom sitatet og fremstillingen sitatet er en del av, blir her for svak. Musikkbruddstykker som bare brukes som stemningsskapende bakgrunn faller normalt utenfor sitatretten.

Omfanget av sitatet skal ikke være lenger enn det som strengt tatt er nødvendig i den aktuelle sammenheng. Det betyr at sitatet må innebære en lojal og hederlig utnyttelse av verket det siteres fra.

Hvorvidt det er tillatt å sitere fra et verk, beror etter dette på en skjønnsmessig helhetsvurdering. Dersom partene i en konkret tvist om sitatretten ikke kommer til enighet, må saken avgjøres av domstolene.

Sitatretten i åndsverklovens § 22 er en fribruksregel. Det betyr at man kan sitere fra et opphavsrettslig vernet verk uten samtykke fra opphavsmannen og uten å betale vederlag. Det er imidlertid nødvendig at opphavsmannen blir navngitt i henhold til god skikk.¹⁷⁸

5.2 Bruk av bilder i vitenskapelige fremstillinger

Som nevnt ovenfor er sitatregelen lite egnet for gjengivelse av kunstverk og fotografi. Derimot kan offentliggjorte kunstverk og fotografiske

178 Se åndsverkloven § 3.

verk/bilder fritt gjengis i tilslutning til teksten i en kritisk eller vitenskapelig fremstilling, når dette skjer i samsvar med god skikk og så langt formålet betinger, se åndsverklovens § 23 første ledd. Bakgrunnen for regelen er å ivareta den frie forskning og kritikk. Kunstnere skal ikke kunne forhindre bruk av deres bilder i vitenskapelige fremstillinger som behandler deres kunstneriske produksjon i et kritisk lys.¹⁷⁹

Gjengivelsesretten i åndsverkloven § 23 første ledd dekker typisk kritiske og vitenskapelige avhandlinger på universitets- og høyskolenivå. Men også andre tilsvarende fremstillinger, utført utenfor slike institusjoner, dekkes av bestemmelsen. Det stilles ikke noe krav til et faglig høyt nivå på fremstillingen.¹⁸⁰

Gjengivelsen av kunstverket/fotografiene må skje «i tilslutning til teksten». Dette innebærer at det må være en sammenheng mellom teksten og verket som gjengis. Bruken av offentliggjorte kunstverk begrenses på denne måten til illustrasjonsformål; noe som utelukker bruk av kunstverk som rene dekorasjoner i fremstillinger. Bestemmelsen omfatter bare fremstillinger der teksten er hovedformålet, og gjengivelsen av kunstverket/fotografiet er av mindre betydning.¹⁸¹

Det er et krav at fremstillingen ikke er av «allmennopplysende karakter». Bakgrunnen er at allmennopplysende fremstillinger ofte gir utgiver og forfatter et økonomisk utbytte som det er naturlig at opphavsmannen til de gjengitte kunstverk/foto-

grafi får del i.¹⁸² Derfor omfatter fribruksregelen¹⁸³ i åndsverklovens § 23 første ledd ikke populær-vitenskapelige fremstillinger.

Det er viktig å merke seg at bestemmelsen i utgangspunktet gjelder for gjengivelse av kunstverk og fotografier i *analog* form. Det betyr at slike bilder som hovedregel ikke kan publiseres på Internett eller på annen måte i digital form, selv om vilkårene for øvrig i åndsverklovens § 23 første ledd er oppfylt. Imidlertid kan kunstverk og fotografier unntaksvis gjengis i digital form dersom gjengivelsen er «ikke-erhvervsmessig».

Et ervervsmessig formål innebærer en målsetting om økonomisk overskudd. Det er i forbindelse med vitenskapelig forskning ikke bestemmende om den personen som forfatter teksten, er ansatt ved en institusjon som har ervervsmessig formål. Det avgjørende er om den som forfatter teksten, selv har et slikt formål. Den type elektronisk gjengivelse av offentliggjorte kunstverk eller fotografiske verk som nokså klart faller inn under unntaket, er eksempelvis elektroniske fagtidsskrifter med «smalt» innhold og ikke-kommersielt formål. Dersom artikkelen gis ut i et tidsskrift, og utgiveren har ervervsmessig formål, vil hele gjengivelsen være ervervsmessig, og gjengivelsesadgangen vil være begrenset til det analoge området.¹⁸⁴

Det er i åndsverklovens § 23 annet ledd innført en tvangslisens¹⁸⁵ for gjengivelse av offentliggjorte fotografiske verk og bilder i vitenskapelige fremstillinger av allmennopplysende karakter. Det

179 Se Ot.prp. nr. 26 (1959-1960) s. 38.

180 Wagle og Ødegaard: Opphavsrett i en digital verden, Oslo 1997, s. 322.

181 Se Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 96.

182 Ot.prp. nr. 26 (1959-1960) s. 38.

183 Fri bruk innebærer en rett til å bruke verket uten å betale vederlag og uten å be opphavsmannen om tillatelse, se punkt 1.7.

184 Se Ot.prp. nr. 46 for 2004-2005 side 149.

185 Se punkt 1.7 og punkt 5.2.

innebærer at fotografier kan brukes i populærvitenskapelige publikasjoner uten at en innhenter samtykke fra rettighetshaver, men brukeren plikter å betale vederlag. Kunstverk, slik som malerier, tegninger, litografier m.m. dekkes ikke av bestemmelsen. En del arkiv, bibliotek og museer utgir populærvitenskapelige publikasjoner. For gjengivelse av fotografier i slike publikasjoner vil denne tvangslisensen kunne være praktisk.

Når det gjelder fotografier av personer, kan disse gjengis i skrift av biografisk innhold.¹⁸⁶ Bestemmelsen er en fribruks-regel. Gjengivelsen av et vernet personfotografi kan dermed skje uten samtykke fra fotografen og uten å betale vederlag. Det er i slike tilfeller heller ikke nødvendig å innhente tillatelse fra den avbildede personen.¹⁸⁷

5.3 Bruk av bilder fra egne samlinger i kataloger og meddelelser

Kunstverk og fotografisk verk/bilde som inngår i en samling, eller som utstilles eller utbys til salg, kan fritt avbildes i katalog over samlingen og i meddelelse om utstillingen eller salget.¹⁸⁸ Formålet med bestemmelsen er å sikre informasjonsbehovet ved kunstutstillinger og salg av kunstverk.¹⁸⁹ Bestemmelsen er av stor praktisk betydning for slike utstillinger i arkiv, bibliotek og museum.

Med katalog menes normalt en systematisk fortegnelse over verkene i samlingen med opplysninger om samlingens art og historie, korte

kunstnerbiografier m.v.¹⁹⁰ Uttrykket dekker bare kataloger som inneholder de, etter forholdene, nødvendige fortegnelser over samlingens eller utstillingens innhold. Kataloger som har mer karakter av kunstbøker, hvor artikkelstoff og illustrasjoner har en langt mer dominerende plass enn det egentlige katalogstoffet, faller utenfor.¹⁹¹ Med hensyn til slike publikasjoner kan eventuelt regler i åndsverklovens § 23 første og annet ledd komme til anvendelse.¹⁹²

Bestemmelsen gir ikke anledning til spredning av et eventuelt restopplag av kataloger eller meddelelser etter at utstillingen eller salget er over. Dette betyr at en eventuell videre eller etterfølgende bruk forutsetter samtykke fra rettighetshaverne.¹⁹³

Katalog som nevnt ovenfor kan bare fremstilles ved trykking, fotokopiering eller lignende metoder. Det betyr at bestemmelsen ikke gir anledning til å digitalisere slike kataloger og publisere dem på Internett.

Derimot kan kunstverk og fotografiske verk gjengis digitalt i meddelelse om utstilling eller salg. Med meddelelse menes normalt annonsering eller markedsføring av en særskilt¹⁹⁴ utstilling. Det betyr at arkiv, bibliotek og museum kan gjengi bilder av vernede kunstverk og fotografi på institusjonens hjemmeside på Internett eller

186 Se åndsverkloven § 23 tredje ledd.

187 Se åndsverkloven § 45 c bokstav e) nærmere omtalt nedenfor i punkt 7.3.

188 Se åndsverkloven § 24 første ledd.

189 Se Ot.prp. nr. 15 (1994-1995) s. 132.

190 Se Ot.prp. nr. 26 (1959-1960) s. 63.

191 Se Ot.prp. nr. 15 (1994-1995) s. 132 og 133.

192 Se ovenfor punkt 4.2.

193 Se Ot.prp. nr. 15 (1994-1995).

194 Iflg. Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 100 må det innfortolkes et krav om at det må være en konkret begivenhet som skal markeres. Dette innebærer at utstillingen, samt meddelelsen, må ha midlertidig karakter. Bestemmelsen gir ikke anledning til digital markedsføring av permanente utstillinger.

andre digitale publiseringskanaler for å informere om en konkret utstilling, uten først å innhente samtykke fra rettighetshaver og uten å betale vederlag.¹⁹⁵

Kunstverk eller fotografi kan avbildes fritt når de er varig satt opp ved en offentlig plass eller ferdselsvei.¹⁹⁶ Bakgrunnen er at disse kunstverkene eller bildene er blitt del av gatebildet eller landskapet – og dermed også i en viss forstand

195 Se Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 99 og 100 samt Innst. O. nr. 103 (2004-2005).

196 Se åndsverkloven § 24 annet ledd.

del av befolkningens felleseie.¹⁹⁷ Dette gjelder likevel ikke når verket klart er hovedmotivet, og gjengivelsen blir utnyttet ervervsmessig. Et typisk eksempel på slik ervervsmessig bruk er nærbilde av en skulptur som brukes til produksjon av postkort.

Byggverk kan fritt avbildes både i analog og digital form.¹⁹⁸

197 Ot.prp. nr. 15 (1994-1995) s. 133.

198 Se åndsverklovens § 24 tredje ledd og Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 100.

NASJONALBIBLIOTEKET. FOTO: KJETIL BORN

BEHANDLING

av ikke-offentliggjort materiale

6.1 Innledning

Arkiv, bibliotek og museum har en viktig felles oppgave i å bevare og formidle kunnskap, kunst og kultur til allmennheten. I de foregående kapitlene er det gjort rede for hvordan åndsverk og andre typer arbeider lovlig kan gjøres tilgjengelig for publikum ved spredning (utlån), ved visning (utstillinger) og ved fremføring av verk (eks. fremføring for levende publikum eller i elektroniske nettverk). Videre er det gjort rede for de lovbestemte reglene for kopiering av slike verk (for eksempel om kopiering i arkiv, bibliotek og museum).

Forutsetningen for at de forannevnte låne-reglene i åndsverklovens kapittel 2 skal komme til anvendelse, er som hovedregel at verket er offentliggjort.¹⁹⁹ Bakgrunnen for dette er å sikre

at opphavsmannen har kontroll med den første offentliggjøringen av verket. Det er altså opphavsmannen selv som bestemmer når et ikke-offentliggjort verk er «modent» for et bredere publikum. Allmennheten er derfor i utgangspunktet avskåret fra enhver bruk eller tilegnelse av et ikke-offentliggjort verk så lenge det ikke foreligger samtykke fra opphavsmannen.

6.2 Når er et verk offentliggjort?

Et verk er gjort tilgjengelig for allmennheten når verket *med samtykke fra opphavsmannen* er spredt, vist eller fremført utenfor det private området, dvs. utenfor familie- og vennekretsen.²⁰⁰ Verket trenger ikke å være utgitt for å være offentliggjort. Et dikt opplest på radio eller TV vil være offentliggjort, selv om det bare finnes et håndskrevet eksemplar av selve diktet. Dette gjelder

¹⁹⁹ Enkelte låneregler stiller krav om at verket må være utgitt for å komme til anvendelse; se åndsverkloven. §§ 20 og 21, jf. åndsverkloven § 8 annet ledd. Ifølge åndsverkloven § 20 er det imidlertid nok at kunstverk og fotografisk verk/bilde er overdratt av

opphavsmannen for å kunne vises offentlig, se punkt 6.2.
²⁰⁰ Se åndsverkloven § 2 tredje ledd.

selv om det bare er innholdet og ikke selve det håndskrevne eksemplaret som er gjort tilgjengelig for allmennheten. Det samme gjelder for en sang fremført på et lokalt idrettsarrangement. Tilsvarende vil en håndskrevet versjon av et utgitt verk ansees som offentliggjort så lenge den håndskrevne versjonen er identisk med det utgitte verk.

Kunstverk og fotografiske verk/bilder er som hovedregel offentliggjort når opphavsmannen har *overdratt* verket/bildet og det deretter er gjort tilgjengelig for allmennheten.²⁰¹ Det behøves her ikke noe samtykke fra opphavsmannen for å offentliggjøre verket. Det betyr at dersom opphavsmannen overdrar et kunstverk eller fotografisk verk/bilde innenfor familie- eller vennekretsen, kan mottakeren lovlig vise eksemplarer av verket/bildet til allmennheten eller overdra verket/bildet videre uten å be opphavsmannen om tillatelse.²⁰²

6.3 Materiale som kan formidles uavhengig av om det er offentliggjort eller ikke

Lover, forskrifter, rettsavgjørelser og andre vedtak av offentlig myndighet er uten opphavsrettslig vern. Det samme gjelder forslag, utredninger og andre uttalelser som gjelder offentlig myndighetsutøvelse.²⁰³ Her setter ikke opphavsretten begrensninger for allmennhetens adgang til materialet uansett om materialet tidligere har vært offentliggjort eller ikke. Imidlertid kan det være andre regler som forhindrer visning i arkiv, bibliotek og museum, slik som reglene om taushetsplikt

i forvaltningsloven, adopsjonsloven, helselovgivningen eller andre særskilte lover, regler til vern om privatlivets fred og regler om ærekrenkelser i straffeloven m.m.

Det kan tenkes at samlingen inneholder materiale som ikke har verkshøyde,²⁰⁴ og som heller ikke har vern etter noen av bestemmelsene om nærstående rettigheter. Også i slike tilfeller kan materialet vises uhindret av opphavsretten, for her er materialet overhodet ikke vernet av åndsverkloven.

Tekstmateriale av et visst omfang vil lett oppfylle kravene til verkshøyde og omfattes dermed av opphavsmannens enerett. Imidlertid vil normalt kontraktsformularer mellom private, en del forretningskorrespondanse, slik som bestillingslister, fakturaer osv., ikke ha noe opphavsrettslig vern. I den grad samlingen inneholder den type ikke-offentliggjorte dokumenter, vil disse dokumentene fritt kunne vises for allmennheten i arkiv, bibliotek og museum, så fremt andre rettsregler ikke er til hinder for det, slik som regler om taushetsplikt m.h.t. forretningshemmeligheter m.m.

Som nevnt innledningsvis gjelder opphavsmannens enerett kun i et begrenset tidsrom.²⁰⁵ Når vernetiden for et verk eller annen type arbeid er utløpt, kan verket formidles fritt til allmennheten selv om materialet ikke tidligere har vært offentliggjort.²⁰⁶ Arkiv, bibliotek og museum må imidlertid alltid ivareta opphavsmannens ideelle interesser,²⁰⁷ dvs. navngivelsesretten og respektretten.

201 Se åndsverkloven § 8 første ledd annen setning.

202 Se åndsverkloven § 19 første ledd annen setning og åndsverkloven § 20 første ledd annen setning, samt Rognstad, Ole-Andreas: Spredning av verkseksemplarer, Oslo 1999, side 222.

203 Se nærmere ovenfor under punkt 1.4.

204 Se nærmere punkt 1.2 for definisjon av et åndsverk.

205 Se punkt 1.8 om vernetid.

206 Se likevel åndsverkloven § 41 a).

207 Se åndsverkloven § 3.

6.4 Behandling av ikke offentliggjort materiale

Arkiv, bibliotek og museum har i henhold til forskriften til åndsverkloven²⁰⁸ adgang til å fremstille eksemplar av ikke-offentliggjort åndsverk for konserveringsformål. Som nevnt foran i punkt 3.2.3 er denne kopien kun et bevaringseksemplar, som ikke kan formidles til allmennheten.

Når det gjelder formidling, kan ikke-offentliggjort materiale som abm-institusjoner *kjøper* fra opphavsmannen eller hans arvinger, lånes ut og vises til publikum i disse institusjonene.²⁰⁹ Det samme må antas å gjelde for materiale som kjøpes hos seriøse antikvariater eller auksjonshus.

En del ikke-offentliggjort materiale blir donert til arkiv, bibliotek og museum. Ofte ønsker arvingene til mer eller mindre kjente kunstnere, vitenskapsmenn eller andre offentlige personer at arkiv, bibliotek eller museum skal ta vare på private bilder, korrespondanse og annet arkivmateriale som har tilhørt arvelateren. Ved slike overdragelser er det naturlig å innfortolke en begrenset rett for institusjonen til å bruke materialet i institusjonen, for eksempel ved at det gis tilgang til materialet på lesesalen. Bakgrunnen for donasjonen er jo at nettopp at disse institusjonene har spesialkompetanse på bevaring og formidling av slikt materiale. Normalt bør derfor giveren selv si klart ifra dersom han ikke ønsker at publikum skal få tilgang til det donerte materialet. Det beste er likevel om institusjonen får en skriftlig tillatelse fra arvingene (rettighetshaverne) som spesifiserer

208 Se forskrift § 1-3, 2 ledd.

209 Se åndsverkloven § 19 første ledd første setning.

hvordan institusjonen kan gjøre materialet tilgjengelig for publikum.

Ofte innholder private arkiv etter kjente personer ikke bare materiale som avdøde selv har skapt, men også materiale som andre personer har produsert. I den grad det dreier seg om kunstverk og fotografiske verk/bilder er formidlingen uproblematisk. Når slike ikke offentliggjorte kunstverk/fotografier på en eller annen måte er overdratt fra opphavsmannen (eller dennes arvinger), kan disse bildene lovlig spres videre. Slike bilder kan dermed lånes ut eller vises offentlig i arkiv, bibliotek og museum uten samtykke fra opphavsmannen eller arvingene.²¹⁰

Vanskeligere er det med hensyn til tekstmateriale. Et typisk eksempel er brev som den kjente personen har mottatt. I den grad brevet kan regnes som et åndsverk, noe det normalt må regnes som, er det avsender og ikke mottaker som har opphavsretten til brevet. I slike tilfeller har ikke arvingene som donerer materialet, noen rettigheter til materialet, og man kan dermed heller ikke innfortolke noen begrenset utlåns- eller visningsrett for institusjonen. Det betyr at de lånereglene i åndsverkloven som tillater utlån og visning, ikke kommer til anvendelse fordi grunnvilkåret om at materialet må være offentliggjort, ikke er oppfylt.²¹¹

Ovenfor er det gjort rede for utlån og visning i institusjonens egne lokaler av *fysisk* eksemplar av

210 Se åndsverkloven § 19 første ledd, annen setning.

211 I praksis tillater en del arkiv, bibliotek og museum en meget begrenset tilgang på slike dokumenter for forskningsformål i institusjonens egne lokaler under streng kontroll. Bakgrunnen er at det antas at en slik restriktiv visning av eksemplar på lesesalen i meget liten grad vil ha innvirkning på opphavsmannens økonomiske interesser, samtidig som en slik visning kan være av avgjørende betydning for den frie forskningen.

ikke-offentliggjort materiale i form av tekst eller bildemateriale. Slikt materiale kan imidlertid ikke fremføres for publikum i institusjonen eller legges ut på Internett uten tillatelse fra rettighetshaverne.²¹²

Arkiv, bibliotek og museum sitter også på betydelige mengder av lyd- og filmopptak. Ikke-offentliggjorte lyd- og filmopptak kan lånes ut dersom opptaket er solgt med den utøvende kunstners og produsents samtykke. Forutsetningen er imidlertid at det i opptaket ikke fremføres åndsverk som det hefter opphavsrettigheter til, for eksempel komponist-, forfatter eller regissørrettigheter.

På samme måte som beskrevet ovenfor m.h.t. tekstmateriale, må det antas at institusjonen kan innfortolke en rett til å gjøre opptaket tilgjengelig

²¹² Se også punkt 2.4.2 om tilgjengeliggjøring av verk i digitale nettverk.

for den enkelte bruker ved hjelp av avspillingsutstyr i institusjonens egne lokaler,²¹³ dersom opptaket blir donert av rettighetshaveren selv eller hans arvinger. Forutsetningen er at det dreier seg om helt enkle produksjoner, der opphavsmannen eller arvingene sitter på alle rettighetene. Det kan for eksempel være et opptak av en lokal musiker, som spiller tradisjonell musikk der vernetiden har utløpt. Men selv om giveren (eller arvingen) innehar alle opphavsrettighetene til opptaket, anbefales det likevel at institusjonen sørger for å få en skriftlig tillatelse for formidling av denne typen ikke-offentliggjort materiale.

Det er for øvrig ingen hjemmel i åndsverkloven til offentlig fremføring av ikke-offentliggjorte opptak i arkiv, bibliotek og museum. Ved bruk av slike opptak må institusjonen derfor innhente tillatelse fra alle de involverte rettighetshavere.

²¹³ Se bl.a. forskriftens § 1-9 første ledd.

NÆRSTÅENDE RETTIGHETER

7.1 Innledning

Det er ikke bare åndsverk som formidles i arkiv, bibliotek og museum. Noe av materialet vil også være arbeid eller prestasjoner uten verkshøyde. Det være seg sang- og skuespillerprestasjoner, ulike typer arbeid knyttet til produksjon av lyd og film, fotografiske bilder, kataloger, tabeller og formularer m.m. Denne typen arbeid og prestasjoner har også vern etter åndsverkloven og kalles med et samlebegrep for «*nærstående rettigheter*». En del utgivelser er kombinasjoner av åndsverk og prestasjoner uten verkshøyde, for eksempel musikk- og filmverk.

Vernet som bestemmelsene i åndsverkloven kapittel 5 gir de nærstående rettighetene, tilsvarer for en stor del det vernet åndsverkene har etter de alminnelige opphavsrettslige regler. Forskjellen er at de nærstående rettighetene har kortere vernetid, og at vernet tilkommer både fysiske og juridiske personer.

Både arkiv, bibliotek og museum har betydelige mengder fotografier i sine samlinger som de ønsker å formidle til sine brukere. Derfor vil bestemmelsene om fotografi behandles noe mer utfyllende enn de andre bestemmelsene i åndsverklovens kapittel 5 nedenfor.

7.2 Fotografiske bilder

Fotografiske *bilder*²¹⁴ er fotografi som ikke tilfredsstillter kravene til å være et åndsverk, altså som ikke har «verkshøyde». Slike bilder har likevel vern i henhold til åndsverklovens § 43 a. Etter denne bestemmelsen vernes alt som er produsert ved hjelp av fotografisk teknikk.²¹⁵ Fotografiske *åndsverk* vernes derimot etter de alminnelige reglene i åndsverkloven. Åndsverkloven opererer altså med et tosporet system for vern av fotografier.

²¹⁴ Åndsverkloven § 43 a.

²¹⁵ Se Rognstad, Ole-Andreas: Fragmenter til lærebok i opphavsrett, Oslo 2004, s. 143.

ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV OG BIBLIOTEK. FOTO: SIV DOLMEN

Hvorvidt man står overfor et fotografisk bilde eller et fotografisk åndsverk, beror på et skjønn og må vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle. Det er derfor ikke mulig å uttrykke generelt om bildene til en bestemt fotograf faller i den ene eller andre kategori. Avgjørelsen må tas i forhold til hvert enkelt bilde. I grensetilfeller vil en eventuell tvist måtte avgjøres av domstolene.

Om skillet mellom fotografisk bilde og fotografisk åndsverk fremgår det følgende av lovforarbeidene fra 1995:²¹⁶

«Et fotografisk bilde viser hva som kunne sees fra en bestemt posisjon i et gitt øyeblikk. Et fotografisk verk vil i tillegg til dette ha andre estetiske referanser; det vil med kunstneriske virkemidler gi uttrykk for noe mer enn de ytre fakta, være fotografens tolkning av det han ser og opplever. Det er de sider ved et fotografi som reflekterer en selvstendig skapergjerning som gjør fotografiet til et fotografisk verk og dermed et åndsverk.»

Det kreves altså noe kvalitativt mer enn bare en gjengivelse for å kunne betegnes som et åndsverk. Det må foreligge en individuell, selvstendig, skapende innsats. Bilder som kun er tatt for dokumentasjonsformål, og hvor hensikten kun har vært å avbilde det som kunne sees i et gitt øyeblikk, vil normalt ikke være åndsverk. For eksempel vil fotografier tatt i en fotoboks for automatisk trafikkkontroll åpenbart være fotografiske bilder, likeledes vil bilder tatt for å dokumentere landskap, veier og bygninger i forbindelse med en utbyggingssak som hovedregel også regnes som fotografiske bilder. Det samme vil nok kunne sies om mange av de bildene

privatpersoner tar for å gjengi begivenheter eller vise steder de har vært.

Godt fotografisk håndverk og god teknikk er ikke noe villkår for å skape et fotografisk åndsverk. På samme måte er det ikke avgjørende at fotografiet er tatt av en profesjonell og anerkjent fotograf. Motivvalget er også i utgangspunktet uten betydning. Det at bildet i ettertid og p.g.a. motivvalget har fått en spesiell status, er heller ikke avgjørende. *Avgjørende er om fotografen fikk satt sitt spesielle preg på bildet da det ble tatt.*

Grensen mellom fotografiske bilder og fotografiske åndsverk vil først og fremst aktualiseres når vernetiden etter åndsverklovens § 43 utløper, dvs. minst 50 år etter at bildet ble laget. Arkiv, bibliotek og museum sitter på store mengder gamle, fotografiske bilder. Disse bildene vil ofte ha historisk/dokumentarisk verdi. Ifølge lovforarbeidene²¹⁷ vil bildenes betydning nettopp som dokumentasjon tilsi at de bør kunne brukes uten at det knyttes eksklusive rettigheter til dem.

Vernetiden for et fotografisk bilde er 15 år etter utløpet av fotografens dødsår, men likevel minst 50 år fra utløpet av det år bildet ble laget. Den sistnevnte fristen regnes fra bildet ble tatt, dvs. fra eksponeringstidspunktet,²¹⁸ selv om fremkallingen og offentliggjørelsen skjer på et senere tidspunkt.

Fotografiske åndsverk vernes i fotografens levetid og 70 år etter utløpet av fotografens dødsår, i tråd med de alminnelige vernetidsbestemmelsene for åndsverk.²¹⁹

For bruk av fotografier i abm-sektoren, vil altså forskjellen mellom fotografiske bilder og

217 Ot.prp. nr. 54 (1994-95) s. 10 første spalte.

218 Ot.prp. nr. 54 (1994-95) s. 21 annen spalte.

219 Se åndsverkloven § 40.

216 Ot.prp. nr. 54 (1994-95) s. 9.

fotografiske åndsverk først og fremst ha betydning for beregningen av vernetiden.²²⁰

Åndsverklovens § 43 a gir fotografen en enerett til eksemplarframstilling og annen formidling av bildet til allmennheten. Det betyr at dersom bruken i arkiv, bibliotek og museum ikke omfattes av noen av lånereglene i kapittel 2 (for eksempel åvl. §§ 16, 19, 20, 24), må det innhentes tillatelse fra fotografen.

Et fotografi har alltid et motiv. Noen ganger er motivet et selvstendig åndsverk. Typisk gjelder det ved fotografering av billedkunst, skulpturer og lignende. Dersom vernetiden for det avfotograferte åndsverket ikke er utløpt, er det nødvendig å innhente tillatelse fra opphavsmannen til dette åndsverket hvis fotografiet skal gjengis for allmennheten, med mindre noen av lånereglene i åndsverkloven kommer til anven-

220 Det tosporede systemet for vern av fotografier oppsto da den tidligere fotografiloven av 1960 ble inkorporert i åndsverkloven i 1995. Dette innebærer at fotografier som fremdeles var vernet i 1995 (dvs. bilder tatt etter 1970) følger gjeldende regler i åndsverkloven. Disse fotografiene fikk således forlenget verntiden. For de fotografiske bildene økte vernetiden fra 25 til 50 år, mens vernetiden for de fotografiske åndsverkene ble forlenget fra 25 år fra bildet ble laget, til 70 år etter fotografens død. De nye reglene om vernetid som ble innført i åndsverkloven i 1995, gjaldt imidlertid ikke for fotografiske bilder som var «falt i det fri» (dvs. hvor verntiden var utløpt) før loven av 1995 trådte i kraft. Fotografiske bilder hvor vernetiden var utløpt før 1995, fikk dermed ikke forlenget vern. Derimot ble fotografier som oppfylte kravet til å være åndsverk, og hvor vernetiden etter tidligere lov var utløpt, «*gjenopplivet*» da den nye loven trådte i kraft. Hvis et fotografi hadde verkshøyde (var et åndsverk), ble vernet gjenopplivet, selv om verntiden for fotografiet var utløpt etter den gamle loven. Vernet for slike åndsverk ble dermed forlenget til 70 år etter opphavsmannens dødsår. Dette innebærer at det tosporede systemet for fotografier får betydning for fotografiske åndsverk som var falt i det fri før lovendringene i 1995 trådte i kraft.

delse²²¹. En viktig bestemmelse i så måte for arkiv, bibliotek og museum er bestemmelsen i åndsverklovens § 24 om avbildning av kunstverk i utstillingskatalog og lignende.²²² Kunstverk eller fotografi kan avbildes fritt når de er varig satt opp ved en offentlig plass eller ferdselsvei.²²³ Dette gjelder likevel ikke når verket klart er hovedmotivet, og gjengivelsen blir utnyttet ervervsmessig. Byggverk kan fritt avbildes både i analog og digital form.²²⁴

7.3 **Fotografi og personvern** **- om retten til eget bilde**

Ifølge åndsverkloven § 45 c kan et fotografi som avbilder en person, ikke gjengis eller vises offentlig uten samtykke av den avbildede. Denne bestemmelsen er tatt inn i åndsverkloven til tross for at den hovedsakelig er en personvernrettslig bestemmelse. Begrunnelsen bak regelen er dels å verne den avbildedes personlighet og integritet og dels verne eget bilde som formuesgode, da et bilde kan ha stor verdi i penger når den avbildede er en kjent person.²²⁵

Gjengivelsesforbudet i åndsverklovens § 45 c gjelder som hovedregel bare hvor den avbildede er gjenkjennelig for andre enn ham selv. Dette innebærer at fotografier som ikke viser personens ansikt, vil kunne gjengis uten samtykke så lenge ikke andre deler av kroppen avslører personens identitet for en større eller mindre krets av personer.

221 Om lånereglene se punkt 1.7.

222 Se nærmere om avbildning i katalog punkt 5.3.

223 Se åndsverkloven § 24 annet ledd, se ovenfor punkt 5.3.

224 Se åndsverklovens § 24 tredje ledd og Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 100, se ovenfor punkt 5.3.

225 Jongers, Maria: Retten til eget bilde, Complex 5/06, s. 26.

Selv om det som hovedregel kreves samtykke for offentlig gjengivelse av personbilde, finnes det flere og vidtrekkende unntak.

Det trengs ikke samtykke fra den avbildede personen når bildet har aktuell og allmenn interesse. Unntaket skal sikre informasjonsfriheten og ytringsfriheten. Et typisk eksempel på bilde som omfattes av unntaket, er personbilder som følger nyhetsartikler. Det er viktig å merke seg at bildet både må være aktuelt og ha allmenn interesse. Det er ikke nok at et av kriteriene er oppfylt.

Det trengs heller ikke samtykke fra den avbildede når avbildingen av personen er mindre viktig enn hovedinnholdet i bildet. Unntaket dekker bl.a. fotografier av bygninger, landskap og plasser der det tilfeldig passerer personer. Poenget er at de angjeldende personer ikke er grunnen til at bildet ble tatt.

Videre trengs det ikke samtykke når bildet gjengir forsamlinger, folketog i friluft eller forhold eller hendelser som har allmenn interesse. Også dette unntaket dreier seg om avbildinger der fotografen ikke har helt kontroll på hvilke personer som kommer med på bildet. Begrunnelsen for unntaket er å kunne videreformidle ulike typer offentlige begivenheter der personer deltar.

For øvrig er det gjort unntak for en fotografs bruk av personbilder (portretter) som reklame for egen fotografvirksomhet, og samtykke fra personen er heller ikke nødvendig ved etterlysning og etterforskning av en person.

Når et fotografi av en person brukes i en tekst av biografisk innhold, er det heller ikke nødvendig å innhente samtykke fra avbildede.²²⁶ Dessuten

²²⁶ Se åndsverklovens § 45 c litra e.

fremgår det av åndsverkloven § 23 tredje ledd at personfotografi kan gjengis i en slik sammenheng uten samtykke fra fotografen og uten å betale vederlag.²²⁷

Selv om unntakene som nevnt ovenfor er omfattende, er det ikke gjort unntak for bruk av personbilder som kulturhistorisk dokumentasjon i forbindelse med utstillinger eller tilsvarende formidling i arkiv, bibliotek og museum. Disse institusjonene sitter ofte med betydelige samlinger av portrettbilder og personbilder av kulturell og historisk verdi som ikke dekkes av de ovenfor beskrevne unntak. Det kan være nærbilder av personer i ulike drakter eller i arbeidssituasjoner. Det kan være mer sensitive bilder fra ulike institusjoner, slik som barnehjem, sykehus, fengsler osv.

Ifølge åndsverklovens § 45 c gjelder vernet i avbildedes levetid og 15 år etter utløpet av hans dødsår. Bestemmelsen forutsetter at man vet hvem som er avbildet, og eventuelt når vedkommende døde. Dette er langt fra tilfelle for mange personbilder som befinner seg i de ulike abm-institusjoners samlinger. Men dersom bildet er såpass gammelt at det er hevet over enhver tvil at personen på bildet har vært død i 15 år, vil bildet kunne formidles uten hinder av åndsverklovens § 45 c.

Det finnes også andre lovregler som kan hindre formidlingen av personbilder. Straffeloven §§ 252, 247 og 248 om ærekrenkelser og vern av avdødes minne kan tenkes å komme til anvendelse også etter 15 år etter utløpet av avbildedes dødsår. Men et slik tilfelle vil bare oppstå rent unntaksvis og i helt spesielle situasjoner.

Videre kan personbilder være utferdighet av

²²⁷ Se punkt 5.2 om bruk av bilder i vitenskapelige fremstillinger.

forvaltningsorgan eller kommet inn eller lagt frem for et forvaltningsorgan slik at bildet kan være undergitt taushetspliktsreglene i denne loven. Taushetsplikten varer som hovedregel i 60 år og beregnes ut fra opplysningenes alder. For opplysninger/bilder i adopsjonssaker er taushetsplikten 100 år. Disse reglene er særlig praktiske ved drift av arkiv.

I tillegg vil en del av disse bildene ikke være offentliggjort tidligere, og da kan opphavsrettslige hensyn hindre formidlingen.²²⁸

7.4 Katalogregelen

Åndsverkloven § 43 («katalogregelen») beskytter formular, katalog, tabell, program, database eller lignende arbeid som sammenstiller et større antall opplysninger, eller som er resultat av en vesentlig investering.

Katalogregelen beskytter således samlinger av informasjon som det har kostet tid og penger å samle,²²⁹ men som ikke oppfyller det opphavsrettslige verkshøydekravet. Vernet gjelder selve arbeidet som sådan, dvs. selve sammenstillingen av opplysninger, ikke de enkelte opplysningene hver for seg.

Bestemmelsen ble innført fordi det var et «reelt og påtrengende behov»²³⁰ for å verne også denne type arbeider, samtidig som man ikke ønsket å utvide definisjonen av åndsverkbegrepet i åndsverkloven.

Med begrepet «program» menes systematiserte oversikter over arrangementer av forskjellige slag. For eksempel vil Norsk Tippings oversikt over

arrangementer det går an å satse penger på, være et slikt «program». Det samme gjelder for teaterprogram eller fjernsynets programoversikt. Bestemmelsen gjelder ikke datamaskinprogrammer.²³¹

Sammendrag av litteratur, dokument- eller bildesamlinger, bibliotekenes referansedatabaser og ordbøker er også eksempler på hva som omfattes av bestemmelsen.²³²

Det er den som står ansvarlig for produktets tilblivelse, som er rettighetshaver etter åndsverklovens § 43, enten dette er en fysisk eller juridisk person. For databaser er det som hovedregel den som tar initiativet til og bærer risikoen for investeringen, som er rettighetshaver. Dette betyr at en arbeidstaker sjelden vil anses som rettighetshaver til denne type arbeider.²³³ Rettighetene til gjenstandskataloger, registre, journaler og databaser av ulike slag i arkiv, bibliotek og museum vil dermed som hovedregel tilkomme den institusjon som har utarbeidet dem.

Vernet medfører en enerett til å råde over *hele eller deler* av arbeidet ved å fremstille kopi eller ved å gjøre det tilgjengelig for allmennheten. Eneretten gjelder ikke for *uvesentlige* deler av arbeidet. Det betyr at man kan fritt kopiere og gjenbruke *uvesentlige deler* av arbeidet uten samtykke fra rettighetshaveren, med mindre denne utnyttelsen skjer «*gjentatt og systematisk*».²³⁴

Eneretten varer i 15 år etter utløpet av det år arbeidet ble fremstilt. Dersom arbeidet i løpet av dette tidsrom offentliggjøres, varer vernet i 15 år etter utløpet av det år arbeidet første gang

228 Se nærmere foran under kap. 6.

229 Rognstad, Ole-Andreas: Fragmenter til en lærebok i opphavsrett, Oslo 2004, s. 140.

230 Ot.prp. nr. 26 (1959-1960) s. 97.

231 Ot.prp. nr. 85 (1997-1998) s. 41.

232 Lorentzen, Lisa Vogt: Databasevernet, Complex 12/02 s. 53.

233 Ot.prp. nr. 85 (1997-1998) s. 41.

234 Se åndsverkloven § 43 annet ledd.

ble offentliggjort. Dersom det blir gjort vesentlig endringer i databasen som i seg selv er resultat av en vesentlig investering, kan det tenkes at det foreligger et nytt produkt som vil ha en ny og selvstendig vernetid. Det samme gjelder dersom det skjer endringer i et slikt omfang at produktet inneholder et større antall nye opplysninger.

Katalog eller lignende arbeid som nevnt ovenfor kan også være et åndsverk i seg selv dersom frembringelsen har verkshøyde, dvs. dersom det ligger en individuell og skapende innsats bak verket. Et eksempel kan være en katalog over «tidenes 100 viktigste musikkalbum» eller «tidenes 100 viktigste bøker». I begge disse tilfellene ligger det en individuell, skapende innstats bak utvelgelsen av hva som skal og hva som ikke skal omfattes av katalogen. I så fall beskyttes verket i henhold til de alminnelige bestemmelsene i åndsverkloven, og vernetiden er 70 år etter opphavsmannens død. Som nevnt tidligere er det bare fysiske personer som kan skape åndsverk.

7.5 Utøvende kunstneres fremføring

Åndsverkloven § 42 etablerer et eget vern for musikere, sangere, skuespillere, dansere, dirigenter og andre som gjennom sin kunst fremfører åndsverk for tilhørere eller tilskuere.²³⁵

Bestemmelsen gir de utøvende kunstnerne enerett til å råde over sin fremføring, bl.a. ved å gjøre opptak av fremføringen og ved å lage kopi av et slikt opptak. Eneretten omfatter også eksemplarfremstilling av et allerede eksisterende opptak.

Det betyr at arkiv, bibliotek og museum ikke

kan gjøre opptak av slike kunstneriske fremføringer uten tillatelse fra de utøvende kunstnerne, med mindre noen av lånereglene i åndsverklovens kapittel 2 kommer til anvendelse. Tilsvarende gjelder dersom det skal lages ytterligere kopier av opptaket.

Videre har de utøvende kunstnere en enerett til å gjøre fremføringen eller opptaket tilgjengelig for allmennheten. Det betyr at hvis en institusjon for eksempel ønsker å bruke et filmopptak i en utstilling, må de spørre rettighetshaverne om tillatelse²³⁶ først.

Derimot er det innført en tvangslisens²³⁷ for offentlig fremføring av *lydopptak* av utøvende kunstners prestasjoner i åndsverklovens § 45 b. Denne tvangslisensen innebærer at arkiv, bibliotek og museum kan fremføre et bestemt *lydopptak* av utøvende kunstners prestasjoner for et tilstedeværende publikum på et arrangement i institusjonen uten å be de utøvende kunstnerne om tillatelse. Imidlertid plikter institusjonene å betale vederlag til rettighetshaverne.²³⁸

Vernetiden for de utøvende kunstners prestasjoner varer i 50 år etter utløpet av det år fremføringen fant sted. Dersom opptaket i løpet av dette tidsrommet offentliggjøres, varer vernet i 50 år etter utløpet av det år opptaket første gang ble offentliggjort.

7.6 Lydopptak og film – produsentrettigheter

Åndsverkloven § 45 etablerer et produsentvern for tilvirkeren av fonogrammer og film.

²³⁶ I den grad ikke noen av lånereglene kommer til anvendelse, for eksempel sitatretten.

²³⁷ Se definisjon av tvangslisens i punkt 1.7.

²³⁸ Se mer om dette nedenfor under punkt 7.6.

²³⁵ Norsk Lovkommentar til Åndsverkloven på www.rechtsdata.no, note 88 av Ole-Andreas Rognstad.

Begrunnelsen for produsentvernet er et ønske om å beskytte produsentens tekniske og kunstneriske innsats, samt de økonomiske investeringene som ligger bak denne typen produksjoner.²³⁹

Bestemmelsen gir produsenter av lydopptak og film en enerett til å råde over opptaket ved å fremstille eksemplar av opptaket og gjøre opptaket tilgjengelig for allmennheten. Det betyr at arkiv, bibliotek og museum ikke kan vise et vernet filmverk i institusjonens lokaler uten å be rettighetshaver om tillatelse, fordi dette regnes som en offentlig fremføring av filmen.

Som tidligere nevnt,²⁴⁰ er det innført en tvangslisens i § 45 b for offentlig fremføring av *lydopptak*. Arkiv, bibliotek og museum kan etter dette avspille lydopptak for publikum i institusjonens lokaler uten å be om særskilt tillatelse fra produsentene av opptaket (eller de medvirkende artister eller skuespillere). Derimot pålegger bestemmelsen at det blir betalt vederlag for fremføringen til disse rettighetshaverne.

Bestemmelsen i § 45 b kan være praktisk ved bruk av lydopptak i utstillinger, for eksempel i

form av «lyddusjer» eller rom der det kontinuerlig avspilles ett eller flere lydopptak. Det samme gjelder dersom det er plassert terminaler eller annet avspillingsutstyr i et utstillingslokale der publikum selv kan velge å høre på ulike lydopptak.

Film og lydopptak har normalt mange rettighetshavere, slik som forfattere, komponister, skuespillere m.fl. For at slike verk lovlig skal kunne fremføres i bibliotek, må det innhentes tillatelse fra *alle* rettighetshavere, med mindre vernetiden for rettighetene er utløpt eller noen av lånereglene i åndsverkloven kommer til anvendelse. Åndsverkloven inneholder imidlertid en presumsjonsregel m.h.t. filmavtaler. Denne innebærer at produsenten kan gi de nødvendige tillatelser for å gjøre filmverk tilgjengelig for allmennheten.²⁴¹

Produsentvernet varer i 50 år etter utløpet av det år innspillingen fant sted. Dersom opptaket i løpet av dette tidsrommet offentliggjøres, varer vernet i 50 år etter utløpet av det år opptaket første gang ble offentliggjort.

239 Norsk Lovkommentar til Åndsverkloven på www.rettsdata.no, note 92 av Ole Andreas Rognstad.

240 Se ovenfor i punkt 7.5.

241 Se åndsverkloven § 39 f annet ledd.

AVTALER

om opphavsrett – lisensavtaler, avtalelisens og klarering av rettigheter

8.1 Innledning

Opphavsmannen har adgang til helt eller delvis å overdra opphavsrett til verket ved avtale.²⁴² Overdragelse av opphavsrett er nødvendig for at opphavsmannen skal kunne utnytte de økonomiske enerettene, det vil si retten til eksemplarframstilling og retten til å gjøre verk tilgjengelig for allmennheten.²⁴³ Eksempler på avtale der opphavsmannen overdrar opphavsrett, er avtale mellom forfatter og forlag om utgivelse av bok, tekst- og låtskriveres avtaler om innspilling og utgivelse av plate, programvareutviklers avtale med oppdragsgiver om at oppdragsgiver skal ha rettighetene til den ferdige programvare eller fotografens avtale med avisen om trykking av fotografiet. Det stilles ingen formkrav til en avtale om overdragelse

²⁴² Se åndsverklovens § 39. Opphavsmannen kan likevel ikke overdra alle de ideelle rettighetene. Dette går vi ikke nærmere inn på her.

²⁴³ De økonomiske enerettene finner vi i åndsverklovens § 2.

av opphavsrett. Muntlige avtaler er like bindende som skriftlige, men – her som ellers – er skriftlige avtaler alltid å foretrekke, slik at uenigheter i ettertid kan unngås.

I de aller fleste tilfeller overdrar opphavsmannen rettigheter til et verk mot betaling.

I store deler av vår fremstilling har vi beskrevet hvordan abm-institusjonene med hjemmel i lov og forskrift, på særskilte vilkår, kan kopiere åndsverk og gjøre åndsverk tilgjengelig for allmennheten ved visning, utlån og offentlig fremføring.

Samtidig har institusjonene i mange situasjoner behov for å kunne utnytte åndsverk i større grad enn det åndsverklovens låneregler og forskriften til åndsverkloven gir adgang til. Det er i disse tilfellene at avtaler med rettighetshaverne til åndsverk er aktuelle.

Når det gjelder fysiske eksemplarer av åndsverk, har vi tidligere beskrevet at disse normalt kan spres videre ved utlån med hjemmel i

åndsverkloven.²⁴⁴ Det er derfor særlig i forbindelse med digital bruk av åndsverk at avtaler vil være aktuelt.

8.2 Om tolkning av avtaler – spesialitetsprinsippet

Når opphavsmannen har overdratt opphavsrett gjennom avtale, gjelder det såkalte spesialitetsprinsippet for tolkning av avtalen.²⁴⁵ Spesialitetsprinsippet innebærer at når opphavsmannen har gitt noen en rett til å bruke verket på en bestemt måte eller ved bruk av bestemte midler, kan ikke den som har fått retten av opphavsmannen, bruke verket på andre måter eller ved bruk av andre midler. Grovt sagt kan man si at spesialitetsprinsippet medfører at avtaler om overdragelse av opphavsrett – ved uklarheter – skal tolkes i favør av opphavsmannen.

Spesialitetsprinsippet er viktig når ny teknologi som kan brukes til å utnytte åndsverk, utvikles. Avtaler inngått før bruk av Internett og elektroniske nettverk ble allemannseie, må normalt tolkes innskrenkende. Dersom en opphavsmann for eksempel i 1985 inngikk tidsubegrenset avtale med forlag om at hans bok skulle kunne gjøres tilgjengelig for allmennheten ved fremføring,²⁴⁶ må avtalen i dag tolkes slik at den ikke omfatter offentlig fremføring av boken på Internett. Tilsvarende situasjoner har inntruffet for journalister som har skrevet artikler på freelancebasis for det som tidligere var papiraviser. Selv om en avis har rett til å trykke

journalistens artikler ubegrenset antall ganger i avisen etter den eldre avtalen, medfører spesialitetsprinsippet at artiklene ikke kan legges ut på Internett, med mindre det da inngås en ny spesiell avtale om dette.

Rent praktisk tilsier spesialitetsprinsippet, og kontraktsrettslige prinsipper for øvrig, at institusjoner som inngår avtaler om opphavsrett, må sørge for at avtaleteksten klart gir dem de rettigheter de ønsker seg. Uklarheter i avtaletekst, herunder avtaler som ikke klart omfatter nye utnyttelsesmåter for åndsverk, vil altså normalt tolkes i disfavør av institusjonene og til fordel for opphavsmannen. Det er derfor nødvendig at institusjonene er bevisste på hvilken type bruk av åndsverket de ønsker å kjøpe rett til, og sørger for at dette kommer tydelig til uttrykk i avtaleteksten.

8.3 Lisensavtaler

Avtaler inngått med rettighetshaver om bruk av det eneretten beskytter, kalles gjerne lisensavtaler. Lisens betyr tillatelse i denne sammenhengen. Med lisensavtale vil vi i det følgende forstå avtale inngått med rettighetshaver til åndsverk om tillatelse til eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring for allmennheten. Rettighetshaveren vil være opphavsmannen selv eller den opphavsmannen har overdratt opphavsrett til, for eksempel forlag eller annet salgsledd.

Som vi har sett, gir åndsverkloven og dens forskrifter institusjonene en viss adgang til eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring av åndsverk og nærstående rettigheter uten tillatelse og uten betaling. Disse lånereglene har begrenset rekkevidde. Hovedregelen er jo at opphavsmannen har

244 Se punkt 2.2.

245 Spesialitetsprinsippet er hjemlet i åndsverkloven § 39a.

246 Som i 1980 typisk ville vært opplesning for publikum eller opplesning på radio eller tv.

alle enerettigheter,²⁴⁷ slik at opphavsmannen skal kunne velge å overdra rettigheter mot betaling.

I alle de tilfeller der institusjonene ønsker ytterligere adgang til bruk av åndsverk og nærstående rettigheter, vil lisensavtaler være aktuelle.

På noen områder finnes det standardiserte pakkeløsninger i form av allerede eksisterende lisensavtaler. Dette gjelder særlig for programvarelisenser og for elektroniske abonnementer på tidsskrifter. Her kjøper man en lisens som leveres med vilkår for bruk, og i disse tilfellene er det viktig at institusjonen kontrollerer hva vilkårene er, før endelig avtale inngås.

På andre områder kan vi regne med at det ikke finnes eksisterende lisenser som dekker den bruk institusjonen ønsker å få tillatelse til. I disse tilfeller kan institusjonene kontakte rettighetshaver og be disse lage tilbud og vilkår for å få tillatelse til bruk.

Vi kan videre tenke oss at et museum ønsker å legge ut bilder av samlingene sine på nettsidene, slik at publikum kan se hva som finnes i museets samlinger, og hva som for tiden er stilt ut. Dette må løses ved lisensavtale. Vi kan også tenke oss at biblioteket ønsker å levere tidsskriftartikler på e-post til sine brukere. Dette må også løses ved avtale. Vi kan videre tenke oss at et bibliotek ønsker å la publikum spille dataspill på storskjerm i bibliotekets lokaler. Dette vil være en offentlig fremføring av dataspillet, og dette må avtales med rettighetshaveren.²⁴⁸

Vi kan tenke oss et utall av forskjellige avtaler som gir institusjonene økt bruksadgang. Poenget

er at i alle tilfeller der lov og forskrift ikke gir institusjonen den bruksadgang institusjonen ønsker seg, kan dette løses ved å inngå lisensavtale.

I biblioteksektoren har såkalte konsortieavtaler vært vanlige på noen områder som elektroniske tidsskriftabonnementer og for tilgang til informasjonsdatabaser. En konsortieavtale er en avtale som fremforhandles på sentralt hold. Fordelen med sentralt fremforhandlede avtaler er at den enkelte institusjon ikke behøver å bruke store ressurser på å sette seg inn i vilkår i avtalen, forsøke å påvirke vilkårene og på egen hånd forsøke å fremforhandle en god pris for avtalen.

Normalt vil den som på sentralt hold fremforhandler en konsortieavtale på vegne av institusjonene, gjøre alt dette arbeidet, slik at den institusjon som ønsker det, kan velge å tre inn i en ferdigforhandlet avtale. For arkiv, bibliotek og museum har det så langt vært ABM-utvikling som har fremforhandlet konsortieavtaler.

8.4 Creative Commons og lignende spesielle lisenser

Ved en lisensavtale selger rettighetshaveren vanligvis en nærmere definert bruk av åndsverket til den som kjøper lisensen. Det er naturligvis opp til opphavsmannen om denne ønsker å ta betalt for å gi andre tillatelse til bruk av hans verk eller ikke.

Det forekommer også at opphavsmannen ønsker å la allmennheten bruke ett eller flere av sine verk uten å ta betalt for dette, og dette er særlig en praktisk problemstilling for tilgjengelig-gjøring på Internett.

For den opphavsmann som ønsker å gi allmennheten bruksrett til sine verk vederlagsfritt, finnes det systemer for dette. Et av de mest kjente

²⁴⁷ Se åndsverkloven § 2.

²⁴⁸ Som behandlet under punkt 2.2.3 kan ikke datamaskinprogrammer, herunder dataspill, heller lånes ut uten at dette er avtalt med rettighetshaver, jfr. åvl. § 19, andre ledd.

er Creative Commons.²⁴⁹ Creative Commons er et sett med ulike ferdig formulerte tillatelser som opphavsmannen kan bruke, slik at det enkelte åndsverk på Internett merkes på en måte som gjør at den som ønsker å bruke det, kan se hvilke rettigheter opphavsmannen har gitt allmennheten.²⁵⁰ Her er det altså tale om en vederlagsfri tillatelse for bruk gitt av opphavsmannen til allmennheten.

Den mest brukte Creative Commons-lisensen tillater hvem som helst å fritt kopiere og offentlig fremføre verket, forutsatt at kopieringen og fremføringen er ikke-kommersiell.

For abm-institusjonene betyr denne lisensen at åndsverk som finnes på nettet og som er merket med en Creative Commons-lisens (eller andre lignende lisenser), fritt kan legges ut på institusjonenes nettsider, sendes til brukere ved for eksempel e-post eller fritt kan skrives ut og deles ut til publikum, forutsatt at institusjonens bruk til enhver tid er ikke-kommersiell. For verk som er merket med slik lisens, har jo opphavsmannen på forhånd gitt tillatelse til eksemplarframstilling og offentlig fremføring. Fordi det finnes forskjellige typer Creative Commons-lisenser som hver for seg gir et større eller mindre handlingsrom for brukeren, må institusjonen alltid lese den tilhørende lisens nøye før det aktuelle verket brukes utover de rammer som åndsverkloven setter.

249 Se <http://creativecommons.org/> og <http://www.creativecommons.no> for den norske versjonen av lisensene.

250 Det heter på <http://www.creativecommons.no/omcc.shtml> at: «[t]anken bak Creative Commons er å skape et fleksibelt rammeverk som gjør det mulig for opphavspersonen å dele (helt eller delvis) sin enerett til verket. Til hjelp for dette har organisasjonen utviklet et knippe lisenser som regulerer tilgjengelig-gjøring, bruk og gjenbruk av åndsverk.»

8.5 Avtalelisens

Åndsverkloven innholder bestemmelser om avtalelisens.²⁵¹ En avtalelisens er en avtale om opphavsrett som ved lov gis utvidet rekkevidde. Avtalelisensen kan bare inngås med en «organisasjon som på området representerer en vesentlig del av opphavsmennene til verk som brukes i Norge».²⁵² Det spesielle med avtalelisensen er at den også omfatter verk skapt av opphavsmenn som *ikke* er medlemmer i organisasjonen som inngår avtalen.²⁵³ Det at ikke-medlemmer bindes av avtalen, er bakgrunnen for at ordningen må ha hjemmel i lov, og det er dette elementet som gjør at avtalelisens skiller seg fra en vanlig lisensavtale. En avtalelisensavtale er altså ikke det samme som en lisensavtale, selv om ordlyden i de to begrepene likner på hverandre.

For den som gjennom en avtalelisensavtale får adgang til bruk av åndsverk, er denne konstruksjonen en stor fordel. Dette medfører at brukere av åndsverk kan henvende seg til én motpart, og fremforhandle én avtale som dekker alle åndsverk på ett område.

Bestemmelsene om avtalelisens i åndsverkloven gjør det mulig å inngå disse kollektive avtalene for undervisningsbruk, for bruk innenfor «Offentlige og private institusjoner,

251 Se åndsverkloven §§ 13b, 14, 16a og 17b jfr. § 36.

252 Åndsverkloven § 38a.

253 Dette følger av åndsverkloven § 36, første ledd. Grunnen til at avtalelisensordningen må være lovfestet, er nettopp at ordningen gjør det mulig for en organisasjon som representerer «en vesentlig del av opphavsmennene» til verk på et område, å inngå en avtale som omfatter de opphavsmenn som ikke er medlemmer i organisasjonen, og som kanskje til og med er helt imot en slik avtale. Overfor disse opphavsmennene virker avtalen som en slags tvangslisens.

organisasjoner og ervervsvirksomheter»,²⁵⁴ for funksjonshemmedes bruk og ikke minst for arkiv, bibliotek og museers bruk.²⁵⁵

Eksisterende avtalelisensavtaler i Norge er inngått mellom Kopinor²⁵⁶ og ulike sammenslutninger som representerer brukere av åndsverk. Det er eksempelvis inngått avtalelisensavtale mellom universitetene og høgskolene i Norge og Kopinor.²⁵⁷ Denne avtalelisensavtalen tillater UH-sektoren å fotokopiere åndsverk til bruk for ansatte og studenter, og avtalen omfatter kopiering av «alt utgitt materiale, norsk og utenlandsk».²⁵⁸ UH-institusjonene må betale en fremforhandlet pris per side som kopieres. Fordelen for UH-institusjonene er at det for dem finnes en avtale som tillater fotokopiering, slik at de ikke trenger å avtale kopiering i hvert enkelt tilfelle med den relevante rettighetshaver.

Etter endringer i åndsverkloven i 2005 kan det nå inngås avtalelisensavtale som dekker abm-institusjonenes bruk av åndsverk.²⁵⁹ Per i dag er det ikke inngått avtalelisensavtale som dekker abm-institusjonens bruk. Hjemmelen som tillater denne avtalelisensen omfatter mer enn å kopiere. Den tillater også å gjøre åndsverk tilgjengelig for allmennheten. Dette betyr at en fremtidig avtalelisensavtale for abm-sektoren i prinsippet kan omfatte digital spredning av åndsverk. Vi kan

254 Åndsverkloven § 14.

255 Åndsverkloven § 16a.

256 Kopinor er en organisasjon som består av rettighetshavere til åndsverk, se www.kopinor.no.

257 For informasjon om denne avtalelisensavtalen, se http://www.kopinor.no/avtaler/avtaleomraader/universiteter_og_hoeyskoler.

258 Fra http://www.kopinor.no/avtaler/avtaleomraader/universiteter_og_hoeyskoler.

259 Åndsverklovens § 16a.

for eksempel tenke oss at bibliotek kan sende tidskriftartikler på epost for eksempel til forskere ved universitet og høyskoler. Vi kan også tenke oss at en del av institusjonens samlinger kan legges ut på Internett, eller vi kan tenke oss at avtalelisensen kan omfatte publikums kopiering av noter.²⁶⁰

Svært mye kan i prinsippet inkluderes i en slik avtalelisens for abm-sektoren, forutsatt at abm-sektoren blir enig med den organisasjon som har hjemmel til å inngå avtalen, og forutsatt at partene blir enige om pris.

8.6 Opphavsrett i ansettelsesforhold

Hovedregelen i norsk rett er at den som skaper et åndsverk, har opphavsrett til verket. Opphavsretten oppstår altså i utgangspunktet hos det menneske (fysiske person) som har skapt verket. En juridisk person (organisasjon, stiftelse, selskap eller lignende) kan ikke skape verk.²⁶¹ Selv om andre bidrar med penger, utstyr, kontorer, atelier m.m., får ikke disse personene opphavsrett til verket, med mindre de faktisk har tatt del i selve skapelsen av det. Dette innebærer at hvis andre enn opphavsmannen skal utnytte eller bruke verket, må dette skje på grunnlag av avtale. Vi skal nedenfor se nærmere på hvilken konsekvens arbeidsavtalen har for rådigheten over verket.

Når verk er skapt i et ansettelsesforhold, er det ikke alltid like naturlig at opphavsmannen skal kunne råde fritt over åndsverket. I slike tilfeller

260 Som behandlet under punkt 3.3 kan publikum ikke lovlig kopiere noter på institusjonens utstyr med hjemmel i privatbrukskopieringsregelen i åndsverkloven § 12.

261 Se også punkt 1.2 ovenfor om vilkår vern etter åndsverkloven. Derimot kan en juridisk person i juridisk forstand skape databaser, se nedenfor, og andre frembringelser som har vern etter åndsverklovens kapittel 5, men som altså ikke er åndsverk.

har arbeidsgiver ofte lagt føringer på hva som skal skapes. Dessuten vil det normalt være meningen at verket skal benyttes av arbeidsgiver eller i forbindelse med arbeidsgivers virksomhet.

Det finnes ingen generell bestemmelse i åndsverkloven som regulerer forholdet mellom arbeidstaker og arbeidsgiver med hensyn til åndsverk som er skapt i ansettelsesforhold. Derimot finnes det et generelt ulovfestet prinsipp som går ut på at opphavsretten til verk skapt i ansettelsesforhold, i mangel av annen avtale, vil kunne anses som overført til arbeidsgiveren «*i den utstrekning det er nødvendig for at ansettelsesforholdet skal nå sitt formål og det dessuten er omfattet av arbeidstakerens oppgaver i arbeidsforholdet å skape slike verk*».²⁶² Hvorvidt opphavsretten anses overført fra arbeidstaker til arbeidsgiver i kraft av ansettelsesforholdet, vil etter dette bl.a. bero på en tolkning av arbeidsavtalen, hva som er sedvanlig innenfor de ulike arbeidsfelt og hva som kan anses stilltende forutsatt mellom partene. I denne helhetsvurderingen vil man også ta hensyn til hvorvidt arbeidstakeren bruker arbeidsgiverens tekniske utstyr eller andre ressurser, hvorvidt arbeidstakeren får lønn, hvorvidt verket er skapt i arbeidstiden, verkshøyden til de verk arbeidstakeren skaper og eventuelt andre relevante momenter.

Det vil normalt være en presumpsjon for at arbeidsgiveren får overdratt rettighetene til utnyttelsesformer som faller innenfor arbeidsgivers vanlige virksomhetsområde.²⁶³ For eksempel vil fotografier og tekst om institusjonen, om institusjonens samlinger eller om kommende

utstillinger som en informasjonsmedarbeider utarbeider i arbeidstiden, kunne brukes av arbeidsgiver i virksomhetens vanlige informasjonsarbeid. Derimot kan ikke institusjonen selge fotografiene som informasjonsarbeideren har tatt til bruk i virksomheten, videre til et bildebyrå uten fotografens samtykke.

Det er grenser for hvor langt arbeidsgiver kan gå i å innfortolke en overgang av opphavsrett i en knapp eller upresist formulert arbeidsavtale. Som nevnt ovenfor²⁶⁴ medfører spesialitetsprinsippet at avtaler om overdragelse av opphavsrett ved uklarhet skal tolkes i opphavsmannens favør. Dette innebærer at uklare opphavsrettsoverdragelser må tolkes innskrenkende, slik at rettighetene forblir hos opphavsmannen. Som utgangspunkt vil en eventuell overføring av opphavsrett til arbeidsgiver ikke omfatte nye utnyttelsesmåter eller nye rettigheter som har oppstått etter at arbeidsavtalen ble inngått. Det er derfor viktig at institusjonene sørger for å utarbeide klare og entydige avtaler om hvilke rettigheter som eventuelt skal overføres fra arbeidstaker til arbeidsgiver når det skapes åndsverk i et ansettelsesforhold.

Når det gjelder forskningsarbeid utført av universitets- og høyskoleansatte, er det etablert sedvane for at opphavsretten til denne type verk ikke går over til arbeidsgiveren på grunnlag av ansettelsesforholdet.²⁶⁵ Bakgrunnen for denne praksisen er bl.a. hensynet til forskningens frihet og uavhengighet.²⁶⁶

Det skal videre nevnes at det finnes en lovfestet

262 Se Ot.prp. nr. 84 (1991-92) s. 21.

263 Vigen, Bernhard: Arbeidstakeres opphavsrett, Oslo 2001, s. 112.

264 Se punkt 8.2.

265 Se Vigen, Bernhard: Arbeidstakeres opphavsrett, Oslo 2001, s. 64.

266 Immaterialrettsutvalget: Opphavsrettslige problemstillinger ved universitetene og høyskolene, Complex 1/04, s. 111.

spesialregel om overgang av opphavsrett i ansettelsesforhold i forbindelse med utviklingen av datamaskinprogram. Det følger av åndsverkloven § 39g at opphavsrett til datamaskinprogram «*som er skapt av en arbeidstaker under utførelsen av oppgaver som omfattes av arbeidsforholdet eller etter arbeidsgivers anvisninger*», går over til arbeidsgiveren med mindre annet er avtalt.

For arkiv, bibliotek og museum er det viktig å merke seg at spørsmålet om opphavsrett til kataloger og databaser stiller seg annerledes enn det som er sagt ovenfor om åndsverk. Som nevnt tidligere,²⁶⁷ er kataloger, tabeller, program og databaser (som ikke regnes som åndsverk) beskyttet av katalogregelen i åndsverklovens § 43. Ifølge denne bestemmelsen er det den som står ansvarlig for produktets tilblivelse som er rettighetshaver, enten dette er en fysisk eller juridisk person. For databaser er det som hovedregel den som tar initiativet til og bærer risikoen for investeringen som er rettighetshaver. Dette betyr at en arbeidstaker sjelden vil anses som rettighetshaver til denne type arbeider.²⁶⁸ Rettighetene til gjenstandskataloger, registre, journaler og databaser av ulike slag i arkiv, bibliotek og museum, vil dermed som hovedregel tilkomme den institusjon som har utarbeidet dem.

Det kan tenkes at kataloger og databaser som nevnt foran oppfyller vilkårene til å være et åndsverk. I så fall må et eventuelt spørsmål om hvem som innehar opphavsretten, vurderes på bakgrunn av en tolkning av arbeidsavtalen i henhold til de momentene som er nevnt ovenfor.

8.7 Klarering av rettigheter og rettighetsorganisasjoner

Som nevnt ovenfor²⁶⁹ kan det være ønskelig for arkiv, bibliotek og museum å bruke og formidle vernede åndsverk *utover* de rammene som låne-reglene setter. I slike tilfeller er det nødvendig å innhente tillatelse (eller lisens) fra opphavs mannen eller andre rettighetshavere for å benytte verket til ønsket formål. Dette kalles klarering. En klarering er en form for lisensavtale.²⁷⁰ Institusjonen må klarere rettighetene før den aktuelle bruk av verket.

For å klarere opphavsrettighetene i et verk må institusjonen først bringe på det rene hvem som er opphavsmann/rettighetshaver til verket. Som kjent kan det være flere ulike rettighetshavere i et verk, og vernetiden for de ulike rettighetene kan være forskjellig. En del institusjoner sitter på særskilt fagkompetanse som gjør at de har utførlig kunnskap om rettighetshaverne til de ulike typer verk og arbeider som de har i sine samlinger. Andre har behov for hjelp i dette arbeidet. Deretter må rettigheten klareres med de relevante rettighetshaverne eller rettighetsorganisasjonene.

Forlag, produsenter og lignende utgivere får normalt overført en avgrenset rett til å råde over verket i kraft av utgivelsesavtalen. Denne råderetten kan også innebære en rett til å gi samtykke til etterfølgende utnyttelse av det utgitte verket. Derfor er det naturlig å starte med å forhøre seg hos utgiveren når man skal innhente samtykke til bruk av åndsverk (eller andre arbeid/produksjoner) som går utover det lånereglene i

²⁶⁷ Se punkt 7.4.

²⁶⁸ Ot.prp. nr. 85 (1997-1998) s. 41.

²⁶⁹ Se punkt 8.1.

²⁷⁰ Se ovenfor punkt 8.3.

åndsverkloven tillater. Kan ikke utgiveren gi de nødvendige tillatelser, må man henvende seg til opphavsmannen.

Mange opphavsmenn og rettighetshavere er organisert i en eller flere rettighetshaverorganisasjoner. Rettighetsorganisasjonene ivaretar rettighetshavernes interesser og kan ha fått fullmakt til å forvalte medlemmenes opphavsrettigheter eksklusivt eller i forhold til bestemte typer bruk. Selv om en rettighetsorganisasjon ikke forvalter opphavsrettighetene til den angjeldende opphavsmann/rettighetshaver, kan organisasjonen ofte være behjelpelig med kontaktopplysninger til rettighetshaveren. En del av rettighetsorganisasjonene forvalter også opphavsrettighetene til utenlandske opphavsmenn.

De enkelte rettighetsorganisasjoner kan være organisert i større forvaltningsorganisasjoner, slik som Kopinor og Norwaco.

Rettighetsorganisasjonene Bono, Kopinor, Lino, Norwaco, Tono, Fono og Gramo har gått sammen i Foreningen Clara. Formålet med foreningen er å spre informasjon til allmennheten og relevante brukere om opphavsrett og bidra til å lette klareringen av rettigheter til bruk av vernede åndsverk og arbeid/prestasjoner. Foreningen har blant annet skapt nettstedet www.clara.no som er en informasjonssentral om opphavsrett og klarering.

Opplysningene om organisasjonene som er omtalt nedenfor, er hentet fra brosjyren «Forvaltning av opphavsrettigheter i Norge», utgitt av Foreningen Clara i 2006.

BONO (Billedkunst Opphavsrett i Norge) forvalter billedkunstnernes rettigheter på grunnlag av individuelle og eksklusive fullmakter og gjensidighetsavtaler med utlandet. BONO inngår

avtaler om reproduksjon og annen sekundærbruk av billedkunst.

GRAMO representerer produsenter og utøvende kunstnere. Gramo oppkrever og fordeler vederlag til utøvende kunstnere og produsenter når deres innspillinger blir kringkastet eller offentlig fremført i Norge i henhold til åndsverklovens § 45 b.²⁷¹

KOPINOR representerer medlemmer i 22 norske rettighetshaverorganisasjoner av opphavsmenn eller utgivere samt utenlandske rettighetshavere. Kopinor inngår avtaler om kopiering og annen fremstilling av eksemplarer til bruk i utdanningsinstitusjoner, offentlig administrasjon samt organisasjons- og næringsliv.

LINO forvalter skribenters rettigheter på grunnlag av individuelle og eksklusive fullmakter. LINO inngår avtaler om videreutnyttelse av literære tekster med alle typer brukere på vegne av tilsuttede skribenter, og krever inn og fordeler vederlag for bruken til skribentene.

NORWACO representerer medlemmene i 34 norske rettighetshaverorganisasjoner av opphavsmenn, utøvende kunstnere, fotografer og produsenter. Norwaco inngår bl.a. avtaler om rett til videresending av radio- og fjernsynskanaler i kabelnett, avtaler om rett til opptak av radio- og fjernsynsprogram til undervisnings- og informasjonsformål m.m..

TONO representerer komponister, tekstforfattere og musikkforlag på grunnlag av individuelle og eksklusive forvaltningskontrakter og gjensidighetsavtaler med utlandet. TONO inngår avtaler om offentlig fremføring og lydfesting av musikk.

²⁷¹ Se nærmere om § 45 b under punkt 7.6.

GJENBRUK

av materiale hentet fra Internett

Internett er et verdensomspennende nettverk for datakommunikasjon og informasjonsspredning. Alle kan legge ut materiale på Internetts åpne del. Dette innebærer at Internett inneholder enorme mengder informasjon av ulik karakter, både lovlig og ulovlig publisert. Det finnes ingen overordnet ansvarlig redaktør eller utgiver som «siler» informasjonen på Internett. Når materialet er publisert på Internetts åpne del, uten noen form for adgangsbegrensning eller passord, kan alle som har en PC med Internetttilkobling få tilgang på materialet. Derfor er det en utbredt oppfatning blant folk flest at alt som er publisert på Internett, fritt kan kopieres og gjenbrukes av alle, og at vanlige lover og regler ikke gjelder på nettet. Men Internett er ikke noe rettslig friområde, og gjenbruk av materiale reguleres her som ellers av lov og avtaler.

Alt materiale som er tilgjengelig på Internett, er digitalt. Det er materiale i form av tekst, lyd eller bilde eller en kombinasjon av disse. Materiale som

spres på Internett, flyttes ikke, det kopieres.²⁷²

Når et verk formidles på Internett, skjer det to opphavsrettslige handlinger: Verket kopieres (det lages en ny digital kopi), og verket fremføres på skjermen for brukeren. Publisering på Internetts åpne del anses som offentlig fremføring, uavhengig av hvor mange som faktisk har gjort seg kjent med verket.²⁷³ Som nevnt tidligere hører kopiering og offentlig fremføring av verk til opphavsmannens enerettigheter.²⁷⁴ Det finnes ingen låneregel²⁷⁵ i åndsverkloven som tillater publisering av vernede verk på Internett. Slik publisering krever alltid opphavsmannens samtykke. Har opphavsmannen gitt tillatelse til å publisere verket på et nettsted, kan ikke verket kopieres og publiseres på et annet nettsted uten

²⁷² Wagle og Ødegaard: Opphavsrett i en digital verden, Oslo 1997, s. 95.

²⁷³ Se punkt 2.4.2 ovenfor.

²⁷⁴ Se ovenfor punkt 1.6.

²⁷⁵ Se ovenfor punkt 1.7.

TROMSØ BIBLIOTEK OG BYARKIV. FOTO: SIV DOLMEN

opphavsmannens tillatelse, fordi dette innebærer en ny kopiering og en ny fremføring av verket på det nye nettstedet. Det kan være både økonomiske og ideelle grunner til at opphavsmannen velger å publisere sitt arbeid på ett nettsted, men ikke på et annet.

Det er ikke alt materiale på Internett som er opphavsrettslig vernet. Verk eller andre typer arbeider der vernetiden er utløpt,²⁷⁶ kan fritt gjenbrukes på nettet – så vel som i andre publiseringskanaler – så lenge opphavsmannens ideelle rettigheter²⁷⁷ (navngivelsesretten, respektretten) blir overholdt. Det er likevel viktig å merke seg at selv om vernetiden for en tekst eller et bilde kan være utløpt, så kan selve utgivelsen som teksten eller bildet er hentet fra, være av nyere dato og dermed ha vern etter markedsføringsloven.²⁷⁸

Offentlige dokumenter er uten vern.²⁷⁹ Slike dokumenter kan derfor også fritt spres, kopieres og gjenbrukes både på Internett og i andre publiseringskanaler. Ved gjenbruk er det imidlertid god skikk å angi kilden for hvor materialet er hentet fra.

Men også opphavsrettslig vernet materiale som er publisert på Internett, kan gjenbrukes i kraft av lov eller avtale.

Ifølge åndsverkloven § 12 kan privatpersoner laste ned lovlig utlagt materiale på Internett til privat bruk.²⁸⁰ Det kopierte materiale kan bare brukes innenfor en privat krets og kan derfor ikke spres eller fremføres offentlig. Dette utelukker publisering på en eventuell hjemmeside brukeren

måtte ha på Internetts åpne del. Det hjelper ikke at det bare er en lukket krets som får tilgang til materialet, hvis kretsen omfatter personer utenfor den private sfæren.

Sitatretten²⁸¹ gir i en viss utstrekning anledning til å sitere mindre deler eller utdrag fra vernede verk på Internett i den utstrekning formålet betinger. Forutsetningen er at opphavsmannens ideelle rettigheter²⁸² blir overholdt. Som nevnt tidligere er det først og fremst tekstmateriale som er kjerneområdet for bruk av sitatregelen. Sitering av kunstverk eller fotografier er lite aktuelt.²⁸³

Opphavsrettslig vernet materiale er ofte publisert på Internett med en opphavsrettsnotis («Legal notice») som redegjør for hvorvidt allmennheten kan kopiere og gjenbruke materiale. Kopiering og gjenbruk utover det opphavsmannen har gitt tillatelse til i opphavsrettsnotisen, vil normalt innebære et brudd på åndsverkloven. Tilsvarende gjelder for de såkalte Creative Commons-lisensene.²⁸⁴ Dette er ferdig formulerte og standardiserte lisenser som følger det utlagte materiale, og som redegjør for hvordan allmennheten kan bruke materialet.

Det er tillatt å lenke til åndsverk og andre typer arbeid som allerede ligger tilgjengelig på Internett uten å be om opphavsmannens tillatelse. Forutsetningen er at det åndsverket det lenkes til ikke er lagt ut uten opphavsmannens tillatelse. Det er videre et vilkår at lenkingen er lojal og i henhold til god forretningsskikk.²⁸⁵

276 Se punkt 1.8 om vernetid.

277 Se åndsverkloven. § 3, jfr. punkt 1.6 ovenfor.

278 Se punkt 1.9 ovenfor.

279 Se åndsverkloven § 9 og punkt 1.4 ovenfor.

280 Se punkt 3.2.

281 Se åndsverkloven § 22.

282 Se åndsverkloven § 3, jfr. punkt 1.6 ovenfor.

283 Se nærmere punkt 5.1.

284 Se nærmere punkt 8.4.

285 Se punkt 2.4.3 om pekere.

Det er diskutert i juridisk teori hvorvidt materiale som er lagt ut på Internett medfører et *implisitt samtykke* fra opphavsmannen til gjenbruk av materialet utover det som er fastlagt i åndsverkloven. Tanken er at folk som publiserer materiale i en så åpen kanal som Internett, har ment at allmennheten også til en viss grad skal kunne gjenbruke verket deres. Hvorvidt et slikt implisitt samtykke gjelder, og hva slags bruk dette eventuelle samtykke omfatter, er foreløpig ikke klart fastlagt verken i teori eller rettspraksis.

En del materiale kan være publisert på Internett i strid med opphavsretten. Slikt ulovlig utlagt materiale kan ikke lastes ned eller republiseres uten at brukeren blir medskyldig i opphavsrettsbrudd. Materialet kan også være publisert i strid med andre lover, slik som straffeloven, personopplysningsloven, forvaltningsloven, helselovgivningen osv. Viderebredning av slikt materiale kan dermed gjøre brukeren medskyldig i brudd også på disse lovene.

ANSVAR

og virkninger av brudd på åndsverkloven

I utgangspunktet er en institusjon, som juridisk person, ansvarlig for alle handlinger som institusjonen foretar. Ansvaret omfatter som hovedregel også de ansattes handlinger i tilknytning til utøvelsen av deres arbeid. Dette betyr at arkiv, bibliotek og museum er ansvarlig for at virksomhetens egen bruk av åndsverk eller andre vernede arbeid ikke er i strid med åndsverklovens bestemmelser. Videre må institusjonen påse at all kopiering som foretas av de ansatte og all formidling av materiale i institusjonen, skjer i samsvar med loven eller avtale med rettighetshaver. For å oppfylle dette ansvaret må institusjonen sørge for at både ansatte og ledelse har den nødvendige kunnskap om rettsreglene. Villfarelse om lovens regler fritar normalt ikke for ansvar. *Utgangspunktet er at folk som omgås opphavsrettigheter i sin næring, må lære seg reglene, og ved uklarthet innrette seg lojalt.*²⁸⁶

²⁸⁶ Sijthoff Stray, Anne-Lise: Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. kommentert og supplert, Oslo 1987, s. 307.

Når det gjelder publikums eventuelle kopiering og formidling av materiale som tilhører arkiv, bibliotek og museum, er det i utgangspunktet den enkelte brukers ansvar å overholde regelverket.

Men åndsverkloven inneholder også bestemmelser som gjør medvirkning til opphavsrettsbrudd straffbart. Det er et ufraviklig vilkår for medvirkningsansvaret at den det gjelder har hatt kjennskap til den ulovlige handlingen. Hvorvidt en institusjon eller en ansatt har medvirket til opphavsrettsbrudd, må for øvrig vurderes konkret i det enkelte tilfelle.

Abm-institusjonene oppfordres derfor til å lage egne rutiner i forhold til hvordan institusjonen selv og de ansatte skal opptre for å overholde åndsverklovens bestemmelser. Dette gjelder både rutiner for institusjonens og dens ansattes bruk av åndsverk i virksomheten og rutiner for hvordan de ansatte skal forholde seg til brukers eventuelle opphavsrettsbrudd i forbindelse med utlån og bruk av verk i samlingene. Med hensyn til det

TROMSØ BIBLIOTEK OG BYARKIV. FOTO: SIV DOLMEN

siste kan det generelt kreves at den ansatte utviser normal aktsomhet og reagerer og informerer der det er nødvendig.

Forsettlig eller uaktsomt brudd på åndsverkloven straffes med bøter eller fengsel i inntil 3 måneder.²⁸⁷ Ved skjerpene forhold er straffen bøter eller fengsel i inntil 3 år.²⁸⁸ Medvirkning straffes på samme måte²⁸⁹. Forsøk kan straffes likt med fullbyrdet forbrytelse.²⁹⁰

Skade som følge av brudd på åndsverkloven

287 Åndsverkloven § 54 første ledd.

288 Åndsverkloven § 54 fjerde ledd.

289 Åndsverkloven § 54 tredje ledd.

290 Åndsverkloven § 54 femte ledd.

kan kreves erstattet etter alminnelige erstatningsregler.²⁹¹ Selv om gjerningsmannen har handlet i god tro, kan den fornærmede rettighetshaver kreve erstattet nettofortjenesten ved den opphavsrettslig ulovlige handlingen.²⁹²

Ulovlig fremstilte eksemplar av åndsverk eller andre vernede arbeid kan inndras eller overføres til fornærmede rettighetshaver. Det samme gjelder for åndsverk og andre arbeider som er ulovlig innført eller gjort tilgjengelig for allmennheten i Norge.²⁹³

291 Åndsverkloven § 55 første ledd.

292 Åndsverkloven § 55 andre ledd.

293 Åndsverkloven § 56 første ledd.

ÅNDSVERKLOVEN

i et internasjonalt perspektiv

Reglene om opphavsrett er i utgangspunktet nasjonale. Det betyr at åndsverkloven bare gjelder på norsk territorium. Utenfor Norges grenser gjelder andre lands regler. Den utstrakte handelen med åndsprodukter over landegrensene har imidlertid opp gjennom årene utviklet et behov for internasjonale «kjøreregler» på opphavsrettens område. Norsk opphavsrettslovgivning blir således ikke til i et rettslig vakuum. Lovgiver er bundet av de bilaterale og multilaterale konvensjoner som Norge har tiltrådt. De viktigste internasjonale avtalene som regulerer norsk opphavsrett, er Bernkonvensjonen og EØS-avtalen.

Bernkonvensjonen av 9. september 1886 var den første multilaterale opphavsrettskonvensjon med virkning for Norge. Norge tiltrådte konvensjonen 13. april 1896, som det første av de nordiske land. Bernkonvensjonen etablerer et gjensidighetsforhold mellom statene, som bl.a. kommer til uttrykk i prinsippet om nasjonal behandling. Kravet om nasjonal behandling går i korthet ut på at utenlandske opphavsmenn som kommer fra land som har vedtatt konvensjonen, skal ha samme opphavsrettslige vern i Norge som

det Norge gir sine egne borgere. I tillegg sikrer konvensjonen at medlemslandene gir opphavsmennene et visst minimum av rettigheter. Bernkonvensjonen er opp gjennom årene blitt utfylt av ulike tilleggstekster som Norge har tiltrådt. Konvensjonen er derfor oppdatert og fortsatt aktuell.

Norge er gjennom EØS-avtalen del av EUs indre marked. Opphavsretten gir viktige rammebetingelser for handel med varer og tjenester innenfor EUs indre marked, og Norge er derfor forpliktet til å harmonisere våre nasjonale regler i tråd med de retningslinjer som er nedfelt i EU på opphavsrettens område.

Innen EU-systemet er det vedtatt en rekke direktiver knyttet til beskyttelse av immatrielle rettigheter på det digitale området. Det foreligger bl.a. et EU-direktiv for beskyttelse av datamaskinprogrammer,²⁹⁴ et direktiv om rettslig vern av databaser²⁹⁵ samt et direktiv for lån og leie²⁹⁶

294 Rådets direktiv av 14. mai 1991 om rettslig vern av datamaskinprogrammer 91/250/EØF.

295 Rådets direktiv av 11. mars 1996 om rettslig beskyttelse av databaser, 96/9/EØF.

296 EU-direktiv 92/100/EØF av 19. november 1992 om utleie- og

som er implementert i norsk opphavsrettslovgivning.²⁹⁷ I tillegg ble det foretatt relativt omfattende endringer i åndsverkloven i 2005 i forbindelse med implementeringen av det såkalte «Opphavsrettsdirektivet»,²⁹⁸ vedtatt i EU 22. mai 2001.

Opphavsrettsdirektivet innebærer en ytterligere harmonisering av medlemsstatenes lovgivning på området for opphavsrett og nærstående rettigheter. Hovedmålet er å harmonisere regelverket, slik at handelen med varer og tjenester kan forgå uten for mange rettslige hindre. Videre ønsker man å skape rettslig klarhet når det gjelder utnyttelse av vernede åndsverk og arbeider i digital form.²⁹⁹ Det fremgår av fortalen til direktivet (punkt 2) at felles regelverk på dette området er nødvendig for å fremme informasjonssamfunnet i Europa: «*Opphavsrett og beslektede rettigheter spiller en avgjørende rolle i denne forbindelse, idet disse nye rettigheter beskytter og fremmer utviklingen og markedsføringen av nye varer og tjenester samt skapelsen og utnyttningen av deres kreative innhold.*»

Opphavsrettsdirektivet styrker opphavsmannens vern ved bl.a. å presisere at eneretten til eksemplarfremstilling også gjelder for midlertidige eksemplarer. Samtidig begrenses denne retten slik at den ikke blir til hinder for en normal bruk av datamaskiner og datanettverk. Direktivet inneholder også bestemmelser som hindrer omgåelse av elektroniske beskyttelsessystemer til fordel for

utlånsrettigheter og visse nærstående rettigheter.

297 EU-direktivene implementeres i norsk rett som del av EØS-avtalen på bakgrunn av anbefaling fra Stortingets EØS-komite og med samtykke fra Stortinget.

298 Europaparlamentets og Rådets direktiv 2001/29/EF om harmonisering av visse aspekter av opphavsrett og nærstående rettigheter i informasjonssamfunnet, vedtatt 21. mai 2001.

299 Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 11.

opphavsmannen. For å ivareta hensynet til informasjonssamfunnet gir direktivet en uttømmende liste over unntak for digital utnyttelse av vernede verk. For analog utnyttelse gir direktivet adgang til å beholde eksisterende nasjonale unntak i mindre omfang.³⁰⁰ Disse bestemmelsene fastsetter de ytre grenser for åndsverklovens låneregler, herunder abm-sektorens bruk av vernede verk.

Det kan videre nevnes at Norge har tiltrådt Verdenskonvensjonen om opphavsrett av 6. september 1952, samt Romakonvensjonen om vern for utøvende kunstnere, fonogramprodusenter og kringkastingsforetak av 26. oktober 1961.

I desember 1996 vedtok WIPO (World Intellectual Property Organization) Wipo Copyright Treaty og WIPO Performances and Phonograms Treaty, som regulerer opphavsretten i informasjonssamfunnet. Traktatene beskytter bl.a. retten til å kopiere og til å gjøre verk tilgjengelig for allmennheten. Det er opp til nasjonal lovgivning å avgjøre hvilke unntak fra opphavsmannens enerett som skal tillates innenfor gitte rammer.

En sentral internasjonal avtale i tilknytning til handel med opphavsrettslig vernet materiale er TRIPS-avtalen,³⁰¹ vedtatt av WTO (World Trade Organization). Den gjelder fra 1. januar 1995 og omfatter immaterielle rettigheter, slik som opphavsrett, varemerkerett, patentrett og industriell design. Avtalen angir en minimumsstandard for beskyttelse av immaterielle rettigheter, som alle medlemmer må etterleve. TRIPS-avtalen viser til WIPOs konvensjoner når det gjelder beskyttelse av immaterielle rettigheter.

300 Se Ot.prp. nr. 46 (2004-2005) s. 12.

301 Agreement on Trade-Related aspects of Intellectual Property Rights, 1. januar 1995.

OFTTE STILTE SPØRSMÅL

Innledning

Svarene på spørsmålene nedenfor referer seg til *vernet materiale*. Det vil si materiale der vernetiden ikke er utløpt, og som dermed fremdeles er beskyttet av bestemmelsene i åndsverkloven.

Når vernetiden etter åndsverkloven er utløpt, kan åndsverk og andre arbeider fritt brukes av allmennheten så lenge opphavsmannen blir navngitt, og bruken av verket ikke krenker opphavsmannens eller verkets anseelse og egenart.

Offentlige dokumenter er uten vern og kan derfor fritt kopieres og gjøres tilgjengelig for allmennheten.

1. Kan arkiv, bibliotek og museum vise film i sine lokaler i forbindelse med en utstilling, temadager eller lignende?

Visning av film for publikum i en institusjon som er åpen for alle, regnes som en offentlig fremføring av filmen som krever tillatelse fra rettighetshaver. Det er uten betydning at fremvisningen ikke har et kommersielt formål.

Dette gjelder også selv om filmen fremføres uten

lyd, og bare er ment som en «kulisse» i utstillingen eller bare utgjør en mindre del av hele utstillingen.

2. Kan bibliotek låne ut eksemplar av filmverk (DVD, video eller lignende) for visning i en skoleklasse?

Ja, fremføring av film i private, lukkede kretser hvor allmennheten ikke har tilgang, anses ikke som en offentlig fremføring i åndsverklovens forstand. Fremføring av film for en klasse, innenfor den ordinære klasseromsundervisningen, regnes som en privat fremføring av filmen. Det er dermed ikke nødvendig å innhente tillatelse for denne typen visning av film.

For undervisningsvirksomhet som er åpen for alle, må det derimot innhentes tillatelse fra rettighetshaverne før visningen.

3. Er det tillatt å gjøre innholdet av DVD- eller CD-plater tilgjengelig i institusjonens nettverk?

Nei, institusjonen må ha tillatelse fra rettighetshaverne for å gjøre innholdet av DVD eller CD-rom tilgjengelig for brukere gjennom institusjonens nettverk. En vanlig løsning er å inngå lisensavtale

med rettighetshaver og betale en sum tilsvarende antall samtidige tilganger til verket.

4. Kan bibliotek låne ut dataspill på lik linje med musikkverk og filmverk?

Nei, dataspill regnes som datamaskinprogram og kan derfor ikke lånes ut, med mindre institusjonen har inngått en spesiell avtale med utgiver av programmet som tillater dette.

5. Kan arkiv, bibliotek og museum installere spill på datamaskiner for publikum i institusjonens egne lokaler?

Nei, dette regnes som en offentlig fremføring av verk i åndsverklovens forstand. Arkiv, bibliotek og museum kan derfor ikke installere spill på sitt utstyr i institusjonens lokaler med mindre dette er avtalt med utgiver av spillet.

Likevel kan institusjonene trolig lovlig stille dvd- eller cd-plate som inneholder dataspill til rådighet for bruker innenfor institusjonens lokale, forutsatt at brukerens spiller spillet på en mindre skjerm som bare brukeren ser på og lytter ved bruk av hodetelefoner.

6. Kan arkiv, bibliotek og museum formidle vernet materiale fra sine samlinger elektronisk ved hjelp av terminaler i institusjonens egne lokaler?

Ja, materiale som institusjonen har i sine samlinger i elektronisk form, kan gjøres tilgjengelig for enkeltpersoner gjennom terminaler i institusjonens lokaler. Materialet som kan tilgjengeliggjøres, kan være materiale institusjonen selv har digitalisert med hjemmel i forskriften. Når det gjelder materiale kjøpt inn i digital form, kan dette bare tilgjengeliggjøres dersom institusjonen

ikke er bundet av avtalevilkår som begrenser eller setter forbud mot slik tilgjengeliggjøring.

7. Kan materialet som finnes på Internett fritt benyttes?

Utgangspunktet er at lovlig utlagt materiale på Internett bare kan brukes i den grad lånereglene i åndsverklovens kapittel 2 åpner for det. En viktig regel i så måte er bestemmelsen i åndsverklovens § 12 om kopiering til privat bruk. Denne bestemmelsen innebærer at privatpersoner kan laste ned lovlig utlagte bilder og annet materiale til sin private PC. Bestemmelsen gir imidlertid ikke tillatelse til å gjengi materiale utenfor en privat krets.

Arkiv, bibliotek og museum kan som institusjon ikke laste ned materiale fra Internett i henhold til åvl. § 12. Institusjonene kan i medhold av sitatretten bruke mindre deler av utlagt materiale fra Internett, men ellers er mulighetene for gjenbruk i medhold av åndsverkloven svært begrenset.

På noen nettstedet fremgår det av en opphavsrettsnotis eller creative commons-lisens at materiale kan gjenbrukes på bestemte måter. I så fall kan materialet benyttes på den måten lisensen eller notisen bestemmer.

Lover, forskrifter, rettsavgjørelser og andre vedtak av offentlig myndighet er uten opphavsrettslig vern. Det samme gjelder forslag, utredninger og andre uttalelser som gjelder offentlig myndighetsutøvelse og er avgitt av offentlig myndighet, offentlig oppnevnt råd eller utvalg eller utgitt av det offentlige. I den grad slikt materiale er publisert på Internett, kan det altså fritt gjenbrukes, for eksempel informasjon fra det offentliges hjemmesider.

Det er diskutert i juridisk teori hvorvidt materiale som er lagt ut på Internett medfører et *implisitt*

samtykke fra opphavsmannen til gjenbruk av materialet utover det som er fastlagt i åndsverkloven. Tanken er at folk som publiserer materiale i en så åpen kanal som Internett, har ment at allmennheten også til en viss grad skal kunne gjenbruke verket deres. Hvorvidt et slikt implisitt samtykke gjelder, og hva slags bruk dette eventuelle samtykke omfatter, er foreløpig ikke klarlagt.

En del materiale kan være publisert på Internett i strid med opphavsretten. Slikt ulovlig utlagt materiale kan ikke brukes eller republiseres i andre sammenhenger uten at brukeren blir medskyldig i opphavsrettsbrudd. Dessuten kan noe av materialet også være publisert i strid med andre lover, slik som straffeloven, personopplysningsloven, forvaltningsloven, helselovgivningen osv., slik at medvirkning til viderespredning kan gjøre brukeren medskyldig i brudd på disse lovene.

Som nevnt innledningsvis kan materiale hvor vernetiden er utløpt, fritt benyttes så lenge reglene i åndsverklovens § 3 overholdes (navngivelsesretten og respektretten).

8. Kan arkiv, bibliotek og museum legge pekere eller lenker fra institusjonens hjemmeside til andre nettstedet på Internett?

Som hovedregel er det tillatt å legge pekere til lovlig utlagt materiale på Internett så lenge lenkingen skjer i henhold til god forretningsskikk. Dette betyr bl.a. at lenkingen må skje på en hederlig og lojal måte i forhold til det materiale eller det nettstedet det lenkes til, slik at lenken ikke undergraver nettstedets anseelse eller de økonomiske interessene som ligger bak.

9. Kan arkiv, bibliotek og museum gi publikum tilgang til Internett via en PC i institusjonens lokaler?

Ja, det å stille til disposisjon en datamaskin i publikumsarealene med tilgang til Internett er ikke å anse som offentlig fremføring av det materiale som brukeren måtte velge å gjøre seg kjent med. Brukeren leter her selv frem til materialet på et sted, til en tid og på en måte som brukeren selv styrer. Det er også tillatt å tilby brukeren tilgang til Internett gjennom brukerens medbrakte datamaskin.

Annerledes blir det dersom datamaskinen, eller nettverket datamaskinen er knyttet til og som stilles til rådighet for publikum, inneholder et utvalg av åndsverk laget av institusjonen – eller for eksempel inneholder en presentasjon laget av institusjonen satt sammen av forskjellige åndsverk. I dette tilfellet er det institusjonen som fremfører de aktuelle verkene offentlig, og dette krever samtykke fra de respektive opphavsmenn.

10. Kan ukens dikt legges ut på Internett?

I utgangspunktet kan man ikke digitalisere et verket og legge det ut på Internett. Dette faller inn under opphavsmannens enerett. Sitatretten kan gi en begrenset adgang til å publisere utvalgte tekstutdrag på Internett dersom følgende vilkår er tilstede:

1. Verket må være offentliggjort.
2. Det må siteres i henhold til god skikk. Dette innebærer at sitatet ikke kan publiseres løst, men må inngå i en sammenheng. Opphavsmannen må navngis, og publiseringen må ikke skje i en sammenheng som er krenkende for verket.
3. Det kan bare siteres i den utstrekning formålet betinger.

Som regel vil disse kravene ikke være oppfylt når en institusjon ønsker å publisere ukens dikt på sin hjemmeside. Institusjonen må derfor be rettighetshaver om tillatelse.

11. Kan arkiv, bibliotek og museum legge ut korte lyd-kutt på Internett i forbindelse med et musikalsk arrangement i institusjonen?

Det er ingen generell hjemmel for slik publisering i åndsverkloven. Sitatregelen kan være aktuell for fremføring av lyd-kutt, men ved fremføring på Internett vil lyd-kuttene normalt ikke ha tilstrekkelig nær sammenheng med den teksten lyd-kuttene er en del av. Dette fordi brukeren har mulighet til å lytte til lyd-kuttene uavhengig og løsrevet fra teksten. Man er i slike tilfeller utenfor rammen for sitatregelen og trenger derfor tillatelse fra rettighetshaver.

12. Kan arkiv, bibliotek og museum skanne kunstverk og fotografi fra bøker og presentere dem på Internett?

Nei, det er ikke anledning til å publisere vernet materiale på Internett uten særskilt tillatelse fra opphavsmannen.

Selv om kunstverket som er avbildet i boken er falt i det fri, vil den fotografiske gjengivelsen av kunstverket også ha et eget opphavsrettslig vern som fotografisk bilde. Det betyr at nyere fotografier av «Brudeferden i Hardanger» eller «Mona Lisa» i bøker kan være vernet etter åndsverkloven.

13. Kan arkiv, bibliotek og museum gjengi kunstverk og fotografiske verk som inngår i deres samling eller som utstilles i deres lokaler, i en katalog eller meddelelse om utstillingen?.

Ja, slike verk kan gjengis i katalog som fremstilles ved trykking, fotokopiering eller lignende metode. Slike kataloger kan derimot ikke gjengis på Internett.

Kunstverk og fotografier kan også gjengis i meddelelse om (eller markedsføring av) en utstilling, det være seg i trykt form eller på Internett.

14. Kan arkiv, bibliotek og museum fremstille kopier av kunstverk og fotografier de har i sine samlinger, til bruk i utstillinger i institusjonens lokaler?

Nei, det kreves tillatelse fra opphavsmannen for å kopiere vernede kunstverk og fotografier.

Derimot kan arkiv, bibliotek og museum i utgangspunktet fritt vise frem originalt, fysisk eksemplar av kunstverk og fotografier som de har i sine samlinger. Når det gjelder fotografier, gjelder likevel visse innskrenkninger for personbilder. Fotografi som avbilder en person, kan som regel ikke gjengis eller vises offentlig uten samtykke fra den avbildede. Imidlertid finnes en rekke unntak som kan komme til anvendelse i det enkelte tilfelle.

15. Kan arkiv, bibliotek og museum digitalisere materiale som de har i sine samlinger for konserverings- og sikringsformål?

Hovedregelen er fremdeles at eksemplarframstilling i arkiv, bibliotek og museum for konserverings- og sikringsformål skal skje i samme format som originaleksemplaret. Imidlertid kan eksemplar av vernet materiale digitaliseres for konserverings- eller sikringsformål der tilsvarende materiale som oppfyller konserverings- og sikringsformålet, ikke kan skaffes på utsalgssted eller fra utgiver, importør eller produsent.

16. Kan arkiv, bibliotek og museum ta kopier for konservering og sikring av materiale utlånt fra en annen institusjon eller fra tredjemann?

Nei, arkiv, bibliotek og museum kan bare ta kopier for konservering og sikring av materiale som de har eksemplar av i sine samlinger. Denne typen kopiering og eventuell bruk av kopiene må avtales med rettighetshaverne.

17. Kan arkiv, bibliotek og museum fritt digitalisere bøker som har «falt i det fri» (vernetiden utløpt)?

Ja, når vernetiden for et åndsverk er utløpt, kan man digitalisere verket og formidle det til allmennheten på den måten man selv finner hensiktsmessig, forutsatt at opphavsmannen navngis og verkets anseelse og egenart respekteres.

Men, selv om verket er falt i det fri kan selve forlagsutgivelsen være vernet etter markedsføringslovens § 1. Denne bestemmelsen gir et vern for selve satsen, «lay-outen» på verket, såkalt satsbeskyttelse. Det er derfor viktig at man velger en såpass gammel utgave at man ikke kommer i konflikt med vernet etter markedsføringsloven. Hvor lenge satsbeskyttelsen varer, beror på et skjønn, men dette vernet varer under enhver omstendighet ikke lenger enn 50 år fra utgivelsen.

Det er også viktig å undersøke at verket ikke er en bearbeidelse av det opprinnelige verket. En ny bearbeidelse av verket kan ha et selvstendig opphavsrettslig vern.

18. Utlånsvideoer, CD'er og DVD'er blir fort slitt og ødelagt etter et visst antall utlån. Kan institusjonene lage utlånskopier og heller låne ut disse utlånskopiene?

Nei, dette er ikke tillatt. Slik kopiering kommer i konflikt med rettighetshavernes økonomiske interesser. Det er meningen at institusjonene skal kjøpe nye eksemplar når de gamle er blitt utslitt og ødelagt.

19. En del institusjoner sitter med en mengde gamle utlånsvideoer som ikke lenger er mulig å oppdrive i handelen verken i video eller DVD-format. Kan institusjonen overføre disse videoene til DVD-format for utlån før de blir helt ødelagt?

Den klare hovedregel med hensyn til eksemplar fremstilling i arkiv, bibliotek og museum er at institusjonene bare kan fremstille eksemplar i samme format som originaleksemplaret, og at institusjonen for øvrig må ha hjemmel til å kopiere etter åndsverkloven og åndsverklovens forskrift.

Imidlertid finnes det en bestemmelse i forskriften som tillater arkiv, bibliotek og museum å fremstille eksemplar (også digitalt eksemplar) av musikk- og filmverk når originaleksemplaret er særlig utsatt for skade ved utlån, og ikke kan erstattes hvis det går tapt.

Selv om vilkårene i forskriften er oppfylt, er det ikke tillatt å betjene flere lånere om gangen enn det antall institusjonen har originaleksemplar i.

20. Kan en institusjon digitalt fjernlåne et åndsverk til en bruker som befinner seg i en annen institusjon?

Ja, forskriften til åndsverkloven tillater elektronisk fjernlån på konkret bestilling fra bruker som befinner seg i en annen abm-institusjons lokaler. Adgangen til fjernlån er likevel relativt begrenset ved at forskriften må forstås slik at det bare er materiale avsenderinstitusjonen selv lovlig har

digitalisert grunnet konserverings- og sikringsformål, som kan fjernlånes.

21. Kan ansatte i arkiv, bibliotek og museum hjelpe brukeren med å kopiere noter? Kan brukeren kopiere noter til privat bruk på kopieringsmaskiner utplassert i institusjonens lokaler? Hva gjelder for hjelp til å gjøre opptak av musikkverk og filmverk?

Nei, alt dette anses som kopiering ved «fremmed hjelp». Ifølge åndsverkloven er det forbudt å kopiere musikk- og filmverk, herunder noter ved «fremmed hjelp». Dette innebærer at man ikke kan be de ansatte om hjelp til å kopiere noter eller musikk- og filmverk, og man kan heller ikke, for noters vedkommende, gjøre bruk av utplasserte fotokopieringsmaskiner.

Kopiering av noter til privat bruk med fremmed hjelp er likevel tillatt «i særskilte tilfeller og for spesielle forsknings- og studieformål».

22 Kan arkiv, bibliotek og museum arrangere eventyrstund eller konserter i institusjonens lokaler?

Det er en viss adgang til å fremføre verk uten opphavsmannens tillatelse på betingelse av at fremføringen ikke er det vesentlige ved arrangementet, at tilhørerne har adgang uten betaling og at tilstelingen ikke direkte finner sted i ervervsøyemed.

Ved organisert konsertvirksomhet må institusjonen innhente samtykke fra TONO og betale vederlag.

23. Kan publikum ta bilde av åndsverk i arkiv, bibliotek og åndsverk med eget kamera?

Åndsverkloven § 12 gir publikum anledning til å ta bilde (kopi) av offentliggjort åndsverk til privat bruk. Det er altså et krav om at verket må

være offentliggjort, og at bildet kun skal brukes innenfor en privat krets. Dette betyr at det ikke er anledning til å ta bilder (kopier) av ikke-offentliggjort materiale i arkiv, bibliotek og museum. Selv om opphavsretten ikke er til hinder for en eventuell avbildning, står abm-institusjonene likevel fritt til – av andre grunner – å nekte fotografering av verk som befinner seg i deres institusjoner.

24. Hvilken rett har abm-institusjonene til databaser og kataloger fremstilt av de ansatte?

Databaser og kataloger er vernet etter åndsverklovens § 43. Ifølge denne bestemmelsen er det den som er ansvarlig for produktets tilblivelse som er rettighetshaver enten dette er en fysisk eller juridisk person. For databaser er det som hovedregel den som tar initiativet til og bærer risikoen for investeringen som er rettighetshaver. Dette innebærer at institusjonen som hovedregel har retten til databaser og kataloger som en eller flere ansatte har utarbeidet for institusjonen.

Dersom databasen/katalogen har verkshøyde, er den beskyttet som et åndsverk i henhold til åndsverkloven. Det er kun fysiske personer som kan skape åndsverk. En institusjon som sådan kan ikke skape åndsverk. Dette betyr at dersom åndsverket er skapt i arbeidstiden, må rettighetsspørsmålet bestemmes ut fra en tolkning av arbeidsavtalen. Hvis utarbeidelse av databaser og kataloger faller innenfor bibliotekarens ordinære plikter, vil som regel opphavsrettighetene være overdratt til institusjonen.

TEKNISK MUSEUM, OSLO. FOTO: HILDE LILLEJORD

VEDLEGG

– Forskrift til åndsverkloven kapittel 1

FOR-2001-12-21-1563, sist endret 23.11.07 med virkning fra 01.01.08.

Kapittel I – Eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring i arkiv, bibliotek, museer, undervisnings- og forskningsinstitusjoner og til bruk for funksjonshemmede, jf. åndsverkloven § 16 og § 17a.

§ 1-1. Hvem reglene gjelder for

Arkiv under arkivverket, kommunale og fylkeskommunale arkiv, bibliotek under universiteter og høyskoler og andre vitenskapelige og faglige bibliotek som drives av det offentlige, fylkesbibliotekene og folkebibliotekene samt offentlige museer og museer som mottar offentlige tilskudd kan til ikke-ervervsmessig bruk i sin virksomhet fremstille eksemplarer av åndsverk, når det skjer i samsvar med formål som angitt i bestemmelsene i § 1-2 til § 1-3 samt § 1-5 til § 1-9. For museer gjelder reglene så langt de passer. Med universiteter og høyskoler forstås alle institusjoner som

omfattes av lov 1. april 2005 nr. 15 om universiteter og høyskoler § 1-2.

Undervisnings- og forskningsinstitusjoner er omfattet av § 1-4 om eksemplarfremstilling for forskningsformål.

Kultur- og kirkedepartementet kan bestemme at også andre nærmere angitte arkiv, bibliotek og museer skal være omfattet av kapitlet her.

§ 1-2. Hovedregel om eksemplarfremstilling og generelle bestemmelser

Når ikke annet er særskilt angitt, gir bestemmelsene i dette kapittel adgang til å fremstille eksemplarer i samme format som originaleksemplaret. Reglene gir likevel adgang til å fremstille papirutskrift fra maskinlesbare eksemplarer.

Bestemmelsene i dette kapittel gir ikke adgang til uten samtykke fra rettighetshaver å fremstille maskinlesbare eksemplarer av datamaskinprogrammer.

Med mindre annet er særskilt bestemt, gjelder adgangen til eksemplarfremstilling etter dette kapittel kun for offentliggjorte verk.

Det som i dette kapittel sies om åndsverk, gjelder tilsvarende for arbeider som nevnt i åndsverkløven kapittel 5 (nærstående rettigheter).

§ 1-3. Eksemplarfremstilling for konserverings- og sikringsformål

For konserverings- og sikringsformål kan institusjon som nevnt i § 1-1 fremstille eksemplar av åndsverk som den har eksemplar av i sine samlinger

- a) i samme format som originaleksemplaret,
- b) i andre format enn originaleksemplaret, der det ikke kan skaffes et eksemplar som oppfyller konserverings- og sikringsformålet fra utsalgssted eller fra utgiver, importør eller produsent,
- c) ved overføring til mikroformer,
- d) ved overføring til nye lagringssystemer dersom dette på grunn av ukurant utstyr er nødvendig for å benytte verket.

Adgangen til eksemplarfremstilling for konserverings- og sikringsformål gjelder også for åndsverk som ikke er offentliggjort.

Nasjonalbiblioteket kan for konserverings- og sikringsformål fremstille eksemplar av åndsverk det har i sine samlinger i andre format enn originaleksemplaret.

Kultur- og kirkedepartementet kan i tilfelle vilkårene i første ledd ikke er oppfylt gi tillatelse til at institusjon som nevnt i § 1-1 for konserverings- og sikringsformål kan fremstille eksemplar av åndsverk det har i sine samlinger i andre format enn originaleksemplaret.

§ 1-4. Eksemplarfremstilling for forskningsformål

Kultur- og kirkedepartementet kan for

forskningsformål gi undervisnings- og forskningsinstitusjoner tillatelse til å fremstille eksemplar av åndsverk, også i andre format enn originaleksemplaret.

§ 1-5. Eksemplarfremstilling for utlån

For utlån kan institusjon som nevnt i § 1-1 fremstille eksemplar på papir av åndsverk som den har eksemplar av i sine samlinger, dersom eksemplaret er særlig utsatt for skade ved utlån eller vanskelig kan erstattes hvis det går tapt. Det kan ikke fremstilles flere eksemplar enn det som er nødvendig for at institusjonen skal ha et begrenset antall eksemplar til rådighet for utlån.

Institusjon som nevnt i § 1-1 kan for utlån fremstille fysiske eksemplar av musikk- og filmverk, også i andre format enn originaleksemplaret, der institusjonens originaleksemplar er særlig utsatt for skade ved utlån og ikke kan erstattes hvis det går tapt. Det er ikke tillatt å låne ut flere eksemplar enn institusjonen har originaleksemplar.

§ 1-6. Eksemplarfremstilling for kompletteringsformål

For kompletteringsformål kan institusjon som nevnt i § 1-1 fremstille eksemplar av manglende partier av et åndsverk den har et ufullstendig eksemplar av i sine samlinger når de manglende partier utgjør en mindre del i forhold til hele verket, og komplettering ikke er mulig gjennom anskaffelse av verket eller delen av verket på utsalgssted eller fra utgiver, importør eller produsent.

§ 1-7. Hovedregel for bruk av eksemplar

Eksemplar fremstilt i samsvar med § 1-1 til § 1-3 og § 1-5 til § 1-9 må kun brukes i vedkommende institusjons egne lokaler, med unntak av

- a) eksemplar fremstilt på papir,
- b) eksemplar av musikk- og filmverk fremstilt etter vilkårene i § 1-5 andre ledd for utlån,
- c) eksemplar som skal brukes til fjernlån på konkret bestilling etter § 1-8.

§ 1-8. Fjernlån på konkret bestilling

På særskilt bestilling kan eksemplar fremstilt i samsvar med § 1-2 og § 1-3 gjennom fjernlån, herunder ved overføring til dataterminal, stilles til rådighet for en bestemt låner i lokaler til andre institusjoner omfattet av § 1-1. Slike eksemplar kan ikke lagres permanent hos lånerinstitusjonen, men må tilbakeføres, slettes eller tilintetgjøres når bestillerens bruk er opphørt. Åndsverk omfattet av lov 9. juni 1989 nr. 32 om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument kan ikke fjernlånes etter denne bestemmelsen.

Låneren kan ta papirutskrift av fjernlånt materiale etter reglene om eksemplarfremstilling til privat bruk i åndsverkloven § 12. Låneren kan ikke ta maskinlesbar kopi.

Departementet kan gi forskrift om kontroll med institusjoners praksis etter bestemmelsen her.

§ 1-9. Tilgjengeliggjøring i institusjonens egne lokaler, fotokopiering og papirutskrift

Institusjon som nevnt i § 1-1 kan gjøre åndsverk fra egen samling tilgjengelig for enkeltpersoners forskningsformål eller private studieformål ved hjelp av terminaler i egne lokaler. Adgangen til

tilgjengeliggjøring etter første punktum gjelder ikke åndsverk omfattet av lov 9. juni 1989 nr. 32 om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument.

For enkeltpersoners forskningsformål eller private studieformål kan institusjon som nevnt i § 1-1 ved fotokopiering eller lignende fremgangsmåte fremstille eksemplar av enkelte artikler i samleverk, avis eller tidsskrift, eller korte avsnitt i andre verk for utlevering til eie. Det kan ikke utleveres mer enn ett eksemplar til hver bruker.

Brukeren kan ta en papirutskrift til eie av åndsverk som er tilgjengeliggjort etter første ledd etter reglene om eksemplarfremstilling til privat bruk i åndsverkloven § 12. Brukeren kan ikke ta maskinlesbar kopi.

§ 1-10. Pliktavleverte åndsverk

For formål som angitt i lov 9. juni 1989 nr. 32 om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument, kan mottaksinstitusjon:

- a) fremstille eksemplar av åndsverk som er avleveringspliktig og som de har i sine samlinger til konserverings- og sikringsformål etter reglene i § 1-3,
- b) fremstille eksemplar, også i andre format enn originaleksemplaret, av åndsverk som er avleveringspliktig og som de ikke har i sine samlinger, når slikt eksemplar ikke kan skaffes på utsalgssted eller fra utgiver, importør eller produsent,
- c) gjøre pliktavlevert åndsverk fra egen samling tilgjengelig på terminaler i institusjonens egne lokaler.

Annen bruk av pliktavleverte åndsverk følger reglene i pliktavleveringsloven.

§ 1-11. Eksemplarframstilling til bruk for funksjonshemmede

For vederlagsfri bruk av syns- og lesehemmede, hørsels- og talehemmede, personer med nedsatt førlighet og andre som på grunn av funksjonshemming ikke kan tilegne seg verket på vanlig måte, kan institusjon som nevnt i § 1-1 første ledd og nærmere angitt organisasjon som Kultur- og kirkedepartementet bestemmer, fremstille eksemplar, også i andre format enn originaleksemplaret, av utgitt litterært eller vitenskapelig verk gjennom opptak på innretning som kan gjengi det. I tilslutning til teksten kan offentliggjort kunstverk og fotografisk verk gjengis på opptaket.

Eksemplar etter første ledd kan distribueres til bruker via datanettverk i en vanlig låneperiode. Institusjonen eller organisasjonen som distribuerer eksemplaret er ansvarlig for at eksemplaret blir distribuert til riktig bruker samt at eksemplaret tilbakeføres, slettes eller tilintetgjøres når

låneperioden er over. Adgangen til opptak etter første ledd gjelder ikke for verk hvor opptak av tilsvarende egnethet kan skaffes fra vanlig utsalgssted. Opptak kan bare danne grunnlag for ytterligere eksemplarframstilling for disse formål.

Opphavsmannen har krav på vederlag som utredes av staten. Denne paragraf gjelder ikke ervervsmessig bruk.

§ 1-12. Register over fremstilte opptak. Ideelle rettigheter

Bibliotek og organisasjon som gjør opptak i medhold av § 1-11, skal føre register over fremstilte opptak.

Bestemmelsene i åndsverkloven om plikt til å navngi opphavsmann og utøvende kunstner, og bestemmelsene om forbud mot endring av verk, gjelder på vanlig måte.

§ 1-13. Utfyllende forskrifter

Kultur- og kirkedepartementet kan gi utfyllende forskrifter, herunder sette vilkår for adgang til eksemplarframstilling etter dette kapitlet.

LITTERATURLISTE

- Hov, Jo: Avtaleslutning og ugyldighet, Oslo 1998
- Immaterialrettsutvalget: Opphavsrettslige problemstillinger ved universitetene og høyskolene, Complex 1/04
- Jongers, Maria: Retten til eget bilde, Complex 5/06
- Knoph, Ragnar: Åndsretten, Oslo 1936
- Koktvedgaard, Mogens: Lærebog i immaterialret, 5. utgave, København 1999
- Lassen, Birger Stuevold: Retten til å sitere musikkverk, Festskrift til Gunnar Karnell, 1999
- Lorentzen, Lisa Vogt: Databasevernet, Complex 12/02
- Mauritzen, Ingrid: En opphavsrettslig veiledning for bibliotek, Oslo 2000
- Norsk Lovkommentar til Åndsverkloven på www.rechtsdata.no
- Rognstad, Ole Andreas: Fragmenter til en lærebok i opphavsrett, Oslo 2004
- Rognstad, Ole-Andreas: Spredning av verks eksemplarer, Oslo 1999
- Sijthoff Stray, Anne-Lise: Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. kommentert og supplert, Oslo 1987
- Stray Vyrje, Magnus: Opphavsrettens ABC, Oslo 1987
- Vigen, Bernhard: Arbeidstakeres opphavsrett, Oslo 2001
- Wagle og Ødegaard: Opphavsrett i en digital verden, Oslo 1997
- Woxholth, Geir: Avtalerett, 5. utgave, Oslo 2003
- Lovforarbeider**
Kongelig resolusjon av 23.11.2007 om «endringer i forskrift til Åndsverkloven»
- Høringsutkast om endring i forskrift til åndsverkloven av 09.01.07
- Innst. O. nr. 103 (2004 – 2005)
- Ot.prp. 46 (2004-2005)
- Kongelig resolusjon av 20.12.2001 om forskrift til åndsverkloven av 20.12.2001 nr. 1563
- Ot.prp. nr. 85 (1997-98)
- Ot.prp. nr. 54 (1994-95)
- Ot.prp. nr. 15 (1994-95)
- Ot.prp. nr. 84 (1991-92)
- NOU 1988:22
- NOU 1986:18
- NOU 1983:35
- Innst. O. XI (1960-61)
- Ot.prp. nr. 26 (1959-60)
- Innst. 1925 (forarbeid til åndsverkloven av 1930)

BÆRUM BIBLIOTEK. FOTO: BJØRN DJUPVIK

STIKKORDSREGISTER

- Abonnement (tidsskrift) 51, 74
Ansattes opphavsrett 76-78
Antologi 10
Avgrensning av opphavsretten
(*se låneregler*)
Avtalelisens 14, 16, 34, 35, 38, 72, 75, 76
Avtaler om opphavsrett 16, 72-79
Artister 11, 71
Bearbeidelse 10, 15, 92
Bernkonvensjonen 86
BONO 79
Brudd på opphavsretten (virkninger) 84-85
Clara 79
Copyright-merket 10
Creative Commons 74-75, 82, 89
Databaser 29, 32, 69-70, 74, 78, 86, 93
Datamaskinprogram 9, 11, 21-22, 32, 39, 69, 78, 86, 89
Dataspill 21, 22, 74, 89
Digitale nettverk 26, 27
Digitalisere 32, 40, 41, 43, 45, 47, 57, 90, 91, 92
Direktiv (*se EU-direktiv*)
Eiendomsrett 12
Eksemplarfremstilling (*se kopiering*)
Elektronisk fjernlån 40, 46, 47-49, 92
Enerett 12-14, 16, 17, 18, 20, 24, 25, 30, 36, 61, 67, 69, 70, 71, 72, 80
Erstatning 27, 28, 85
EU-direktiv 86
EØS-avtalen 86
Fellesverk 10, 15
Film 9, 24, 25, 26, 28, 29, 33, 40, 31, 43, 44, 46, 54, 55, 63, 64, 70, 71, 88, 89, 92, 93
FONO 79
Forskning 9, 23, 44, 47, 51, 54, 56
Fotokopiering 32, 35, 44, 47, 57, 76, 91, 93, 96
Fotografi 14, 15, 16, 20, 24, 27, 29, 38, 41, 54, 55-58, 61, 62, 64-69, 72, 77, 82, 91, 97
Fotografisk motiv 67
Forskriften til åndsverkloven 30, 35, 36-53, 62, 72, 92
Format 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 91, 92
Fremføring 13, 17, 18, 24-29, 45, 49, 55, 60, 63, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 82, 88, 89, 90, 91, 93
Fremmed hjelp 33-34, 51, 93
Fri bruk (fribruksregel) 13, 14, 24, 28, 34, 55, 56

God skikk 13, 17, 54, 55, 56, 82, 88
 Gramo 79
 Ideelle rettigheter 12, 13, 17, 41, 54, 82
 Ikke-offentliggjort materiale 14, 60-63, 93
 Ikke-erhvervsmessig 39, 56
 Infosoc-direktivet (se Opphavsrettsdirektivet)
 Internasjonale konvensjoner 86-87
 Internett 21, 26-28, 32, 33, 51, 55, 56, 57, 63, 73, 74, 75, 76, 80-83, 89, 90, 91
 Intranett 26, 46, 47, 50
 Implisitt samtykke 83, 90
 Katalog 14, 15, 57, 64, 67, 69-70, 78, 91, 93
 Katalogvern 16, 69-70, 78, 93
 Klarering 72, 78, 79
 Klasseromsundervisning 25, 29, 88
 Kollektive avtaler 14, 34, 75
 Konsumpsjon 20, 21, 22, 24
 Kopinor 34, 35, 76, 79
 Kopiering
 -Forskningsformål 35, 38, 42, 44, 48, 93
 -Fjernlån 47-49
 -Fremmed hjelp 33-34, 51, 93
 -Kompletteringsformål 43-44
 -Konserveringsformål 36, 38, 40-42, 44, 62, 91, 92
 -Pliktavlevert materiale 44-45
 -Privat bruk 30-33, 36, 50-51, 82, 89, 93
 -Privat yrkesmessig bruk 34
 -Sikringsformål 38, 40-42, 44, 48, 91, 92, 93
 -Studieformål 34, 35, 44, 48, 93
 -Utlevering til eie 44
 -Utlån 42-43, 92
 Kreditering (se *navngivelse*)
 Lenker (se *pekere*)
 LINO 79
 Lisens (se *klarering*)
 Lisensavtale 14, 16, 21, 22, 23, 49, 51, 72-79, 89
 Lydopptak 14, 29, 70, 71
 Låneregler 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 25, 28, 30, 36, 54, 60, 62, 67, 70, 71, 72, 73, 78, 80, 87, 89
 Markedsføring 57, 87, 91
 Markedsføringsloven 15, 82, 92
 Meddelelse om utstilling 14, 57-58, 91
 Medvirkning 27, 28, 84-85, 90
 Musikk 21, 25, 26, 29, 33, 34, 40, 41, 43, 46, 51, 55, 63, 64, 79, 92, 93
 Nasjonal behandling 86
 Navngivelse (*navngivelsesretten*) 13, 15, 17, 55, 61, 82, 88, 90, 92
 Nedlasting 21, 46, 82, 87 (se også *kopiering*)
 NORWACO 79
 Nærstående rettigheter 15, 16, 61, 64-71, 73, 74, 87
 Offentlige dokumenter 11-12, 17, 61, 82, 88
 Offentlig fremføring 13, 14, 22, 24-28, 29, 49, 63, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 88, 89, 90
 Offentliggjort 14, 20, 29, 30, 32, 35, 39, 42, 47, 49, 54, 55, 56, 60-63, 69, 70, 71, 90, 93
 Opphavsrett i ansettelsesforhold 76-78
 Opphavsrettsdirektivet 87
 Overdragelse av opphavsrett 11, 72, 73, 77
 Oversettelser 10, 11
 Personvern 67-69
 Pekere 27-28, 90
 Pliktavlevering 23, 42, 45, 50
 Privat bruk 30-35, 36, 50, 51, 82, 89, 93
 Privat krets 25, 26, 82, 89, 93
 Produsentvern (produsentrettigheter) 15, 16, 63, 70-71, 78, 79, 87
 Publikums-PC (se *tilgjengeliggjøring via terminaler*)
 Rettighetsorganisasjoner 78-79

Samleverk 10, 15, 44
Sammensatt verk 10
Sammenstilling 10, 15, 69
Samtykke (se klarering)
Satsbeskyttelse 15-16, 92
Sitere 12, 14, 35, 54-55, 82, 90
Sitatretten 54-55, 82, 89, 90, 91
Spesialitetsprinsippet 73, 77
Spredning 12, 16, 17, 20-21, 22, 23, 35, 42, 57, 60, 76, 83, 90
Straff 84-85
Tilgjengeliggjøring via terminaler 37, 43-49, 69, 87
Tilvirkere (se produsentvern)
Tolkning av avtaler (se spesialitetsprinsippet)
TONO 79, 83
«Tretrinnstesten» 50
TRIPS-avtalen 87
Tvangslisens 14, 56, 57, 70, 71
Undervisning 14, 25, 28-29, 34-35, 38, 42, 47, 75, 79, 88
Utgitt 14, 24, 28, 29, 60
Utleie 22
Utlåen 12, 13, 14, 18, 20-23, 42-43, 48, 49, 62, 72, 92
Utstilling 14, 24, 55, 57, 58, 68, 70, 71, 88, 91
Utstillingskatalog 57, 67, 91
Utøvende kunstnere 15, 16, 70, 79, 87
Verdenskonvensjonen 87
Verkshøyde 9, 16, 61, 64, 67, 69, 70, 77, 93
Vernetid 13, 15, 16, 17, 41, 61, 63, 64, 66, 67, 70, 71, 78, 82, 88, 92
Visning 13, 14, 17, 18, 23-24, 25, 29, 49, 60, 61, 62, 88
WIPO (WIPO-konvensjoner) 87
Yrkesmessig bruk 34
Økonomiske enerettigheter 12, 13, 15, 17, 39, 40, 50, 72, 92
Åndsverk (definisjon) 9-10

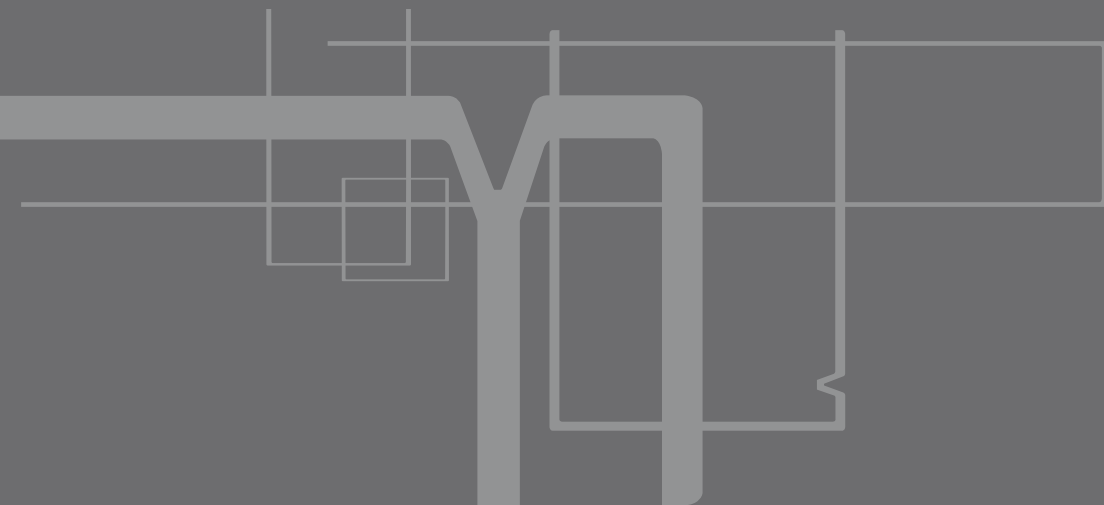
Charlotte Børde, cand. jur., f. 1964

Charlotte har vært ansatt som jurist i Finansdepartementets skattelovavdeling i periodene 1991 til 1992, samt 1994 til 1998. Fra 1993 til 1994 arbeidet hun som dommerfullmektig ved Sør-Gudbrandsdal Sorenskriverembete (Lillehammer). Fra 2001 til 2008 jobbet hun som jurist i Nasjonalbiblioteket. Charlotte har spesialisert seg i immaterialrett og har deltatt i ulike utvalg på dette området. Hun holder jevnlig forelesninger om opphavsrett og beslektede emner.

Vebjørn Søndersrød, cand. jur., f. 1975.

Vebjørn jobbet som jurist i Nasjonalbiblioteket fra 2003 til 2006. Han er for tiden dommerfullmektig ved Eiker, Modum og Sigdal tingrett. Vebjørn har spesialisert seg i immaterialrett og har deltatt i ulike utvalg på dette området. Han holder jevnlig forelesninger om opphavsrett og beslektede emner.

ISBN 978-82-8105-060-0